Taksa plaćena u gotovom
Broj 20 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXV
3-4
1938

UZ OVAJ BROJ

Prostor nam nije dopuštao, da u ovom broju donesemo svu lirsku suradnju koja je bila već pripravljena u slogu. Kako smo međutim počeli obrađivati problem suvremene hrvatske lirike na osnovi deset zbirki lirike u izdanju Pododbora »Matice Hrvatske«, to ćemo imati prilike da i u narednom broju, pored nastavka te studije, donesemo preostale oglede lirike, naročito one koji već duže vremena stoje u slogu. Molimo gg. suradnike da izvole uvažiti tehničke razloge koji često odlučuju uvrštenjem pjesme, kada je ona već složena i spremna za tisak: dužina pjesme, razmještaj i širina stihova, preostali prostor kao i to da više stranica odjednom, ispunjenih kraćim pjesmama, ne daje dosta harmoničnu sliku sloga, a druge pjesme oduzimaju odmah po jednu do dvije stranice te se doimaju kao neko rasipanje prostora. Kad bismo raspolagali većim opsegom, dakako da bi sve to tek relativno ili nikako dolazilo u obzir, u razmjeru prema cjelini broja; ali ovako, dužni smo voditi računa o svakoj sitnici. Prema pregledu preostalog sloga, ostale su, već gotove za štampu, još ove pjesme: Danilo Čović, Sjećanje na nečiji smijeh; Jane Kukež, Portret starice; Ljubo Zordan, More je bilo tiho (ovoj pjesmi izgubio se u slogu naslov, pa molimo g. autora, da nam ga naknadno pošalje); pjesmi: Pupoljče, latice sklopi — zamelo se ime autora, pa molimo da nam ga kartom javi; Ljubo Zordan, San; Nedjeljko Subotić: Ugušit ću; pjesmi koja je naznačena zvijezdom, a počinje se: Nema ništa, da me tako nešto prene . . ., te pjesmi: Blagoslov večeri (Sišla je večer, nečujno tiho . . .) otkinulo se u slogu ime autora, te uza svu svoju pažljivu potragu, nismo mogli da ih sigurno uglavimo. Molimo dakle kratku obavijest o tom.

Pored već najavljene novele g. Remete »Hiba«, donosimo u ovom broju pripovijetku iz slavonskog života g. I. Cepelića »Did Jozo«. G. Cepelić izdao je zbirku svojih crtica i pripovijetki u izdanju Lovačkog društva, dakle bez većih književnih pretenzija; međutim, već tu je bio zapažen njegov slikoviti i krepki pravi narodni govor i njegov ugodni način pripovijedanja. Na tu ćemo se zbirku u narednom broju naposе osvrnuti; međutim, čitaoci »Dida Joze« opazit će s veseljem, da je pisac ovdje zašao u dublje žice, u opće čovječanske probleme, u poeziju svoje vrste, u crtanje ljudi i duša koje nije samo rutina ili površna razonoda, nego traženje trajnijih i viših vrijednosti. Pisac je nastojao da što vjernije rekonstruira originalni jezik kraja; nije to nipošto studija literarnog folklora, nego jedna od vrlo osjetljivih komponenata za delikatnu konstrukciju psihologijske studije, koja nam se čini ovdje iznesena nepretenciozno, ali zato s to više unutarnjeg raffinementa. »Did Jozo« nije nikakav »originalni tip« nego tip duboke čovječnosti uopće, a napose tip specifično našega čovjeka kako ga je dala Slavonija, sa svojim istančanim smislom za osjećajnost i za nijanse ljepote. Pored toga, upozorili bismo svoje čitaoce na vrlo lijepu odmjerenost i nenametljivo, ali svijesno provedeno kadenciranje pripovijedanja: uz polagani ritam pričanja koji se brine za što bolju povezanost cjeline i potpunost svih detalja (kako to već Slavonci, a osobito stari »dide«, umiju),

(Nastavak na 3-ćoj strani omota.)

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXV. ZAGREB, SVIBANJ 1938. BROJ 3-4

SIDA KOŠUTIĆ:

SOLSTICIJ SRCA

Ne traži me uzalud u mnoštvu.
Tad sam više nalik svima nego sebi, i pred vlastitim
sam licem strana, ko što su mi strani svi tuđinci.
Nagovoriš li me, odazvat ću se jezikom njihovim.
Tad ćemo se rastat ko tuđinci.

Dođi mi u blizinu, tamo gdje sam sama.
Naći ćeš me, kakva jesam, a možda i sebe.
Jer solsticij srca rasvjetljuje u samoći i posljednji zakutak
naše vlastitosti.

O ljubavi ti ne ću pjevat pjesmu.
Takvoj pjesmi treba jeka prostranih daljina.
Drugačije se razbija o samu sebe.
Nit ću progovorit riječ o bolu srne, što pogiba od žeđi
daleko od izvora.
Ne, sve to ne.
Ja ću ti u krilu iznijet dar djetinjstva, kad je svatko
sretan jer je nevin.
Potkrade li se pri tom osmijeh žene, ne mari.
Nije ništa naročito, to sam tek ja.
I osmijeh će moj s tobom proći kao što i dođe.
Još nešto.
Znam da ljubav nerado zvoni glasom puste riječi.
I ne trpi raspru, baš ko ni prava umjetnost i vjera.
Pa kao što one, i ljubav tako objašnjava samu sebe djelima.

Još nešto?
Ništa. Možda tek osmijeh.

Prije nego odeš, sama ću ti reći: idi.
Idi putem božanske miline, da umuknu dužnosti zovne.
I neka ti korak nije težak.
Jer, vjeruj, najveći bol ni najveća radost nisu ipak najveći.
Na putu ćeš sresti možda lijepu ženu u crnini;
možda mladog muža sijede kose;

il staricu gladnu, ostavljenu majku.
Pokloni se pred prahom njihovih stopa i potajice
se ukloni s puta, da te ne vide i ne pomisle, da
drugima nije život težak kao njima.
Pa pođi sretno putem božanske miline.
Izvršivši dužnost ti ćeš čuti jeku same Vječnosti.

SAM

Možda je od svih ludosti najveća ta, kad patimo poradi
ludosti drugih.
Kudi li nas netko, što zato? Zar smo po tome manji?
Hvali li nas netko, što zato? Zar nam je djelo po tome
vrednije?
Ta svijet nas poznaje po licu kao svaku stvar po njenu
izgledu.
A sam čovjek za sebe jedini zna, kako ga pritište
njegov teret i kako je toplo na ognjištu najličnijeg
doživljaja.

Ludost je plakati za prijateljem, koji nas je danas
ostavio.
Taj nam ni jučer nije bio prijatelj.
Zato i mrtvi su nam živi, ako ih nismo izgubili
za života.

OPROSTI

Teško je gledati svačiju tugu, pa i tebi moju.
Jer je lako biti sretan ne poznavši nikoji bol
Stoga, oprosti.
Da sam ptica iz sunčanih visina, pjevala bih tebi.
Da mi je vrijeme pobijeljelo već vlasi, pričala bih ti najljepše priče.
Jer je pjesma uzvišen san, a priča je stara putnica, koja obiđe sav svijet
i nikad ne ispriča sve, što zna.
Ali ja sam...
Tako, neko siroče.
Pa ti pjevajući pričam, a kad pričam, pjevam.

Neka djevojčica kravu pase, pa joj ljubi vrat.
Da nisam to ja?

Na trg je donijela košaru s voćem, prolaznike zove, da kupe.
Da nisam to ja?

A kad siđe večer djevojaštvu njenu, umorna zaspi, pa sniva,
kako su dobri siromasi, koji metu ceste tome svijetu:
zaboravljaju oni što je bilo, svagda kad nanovo metu.
Da nisu to sveti?;
kako su dobri oni samotnici, koji bol istine krune ljepotom.
Da nisu to umjetnici?
Tako ona sniva.
A kad se probudi, bude tužna, jer dani su svi tako dugi.
Da to nisam ja?

Teško je gledati svačiju tugu, pa i tebi moju.
Jer je lako biti sretan ne poznavši nikoji bol.
Stoga, oprosti.

(Iz zbirke »Osmijesi«)

AUGUST ĐARMATI:

MAJCI SVIJETA

Ah svi mi, svi mi žudimo za sunčanim oazama,
Nemirom misli tražimo smirenja nadzemaljskoga,
O Ti, što vječno kraljuješ zvjezdanim mliječnim stazama,
Pogledaj na nas grešnike s prijestolja svoga rajskoga.

Jer mnogo živi bijednika na našim hemisferama,
Mnoštvo je ljudi predobrih, što griješe sviješću nesvijesnom,
Griješe, a ipak sanjaju o plavim dalekim sferama,
Griješe, a ipak kucaju srcem po svodu nebesnom.

Pečat je volje preslabe na mnogoj duši kristalnoj,
Što stalno žeđa svjetlosti, a ostaje u tminama,
Obodri nas, a Prečista, i našoj želji nestalnoj,
Ojačaj krila klonula za uspone k visinama.

Jer mnogi ljudi predobri utjehe Tvoje žeđaju,
Sreća je ljudska varljiva ko sunca zrake proljetne,
Oprosti, Majko milosna, ako Te oni vrijeđaju,
Srce su njino dražile nepravde svjetske stoljetne.

Tebi se za njih zalažem, ljubav je Majke svemoćna,
Molim Te za sve bijednike: nemoj ih zaboravljati,
Majko, bez Tvoje ljubavi duša je njina nemoćna,
A samo tračak milosti — i ona će ozdravljati.

Mnoge su duše cijelovi u zamrznutim vazama,
Nježno ih treba kraviti i blagošću poškropiti,
Samo ih, s puno ljubavi, povedi zvjezdanim stazama
I sve će čaške mirisnih cvjetova se rasklopiti.

CVITE ŠKARPA:

HRASTOVI

I.

Znam za jednu malu livadu, gdje ima
Jedno vrelo, pokraj kojega se, kada
Pred noć po dalekim, tamnim bregovima
Mirno gasne sunce, sakupljaju stada.

Svake noći tu se kraj tog tihog vrela
Neki šum daleki razliježe u zraku . . .
To se jedan cijeli red hrastova po mraku
Vraća cestom dugom iz dalekog sela.

Njihov teški korak, dok ih gledam, kako
Dolaze sve bliže, tutnji tako jako,
Kao da iz crnog i sablasnog mraka,

Kroz koji im strše mračne silhuete,
Dolaze ka vrelu cestom cijele čete
Vitkih, jakih, čvrstih i silnih gorštaka.

II.

Mrki su i puni kvrga, kao da su,
Gonjeni sveđ nekom očajnom i krutom
Sudbom, već hiljade žića dugih u tom
Kraju proživjeli . . . I kao da sva su

Stoljeća na njima udarila pečat
Svih gigantskih borba, patnja i raspeća,
Koga ih učiše čitava stoljeća
Proklinjati udes, al' ne pred njim klečat.

Kad stignu do vrela, tu cijelu noć oni
Jedan do drugoga kô stražari stoje
Mirni, osvježeni dahom svježih trava.

I zemlju — od koje žive milioni —
S nekom pobožnošću na dnu duše svoje
Cjelivaju tiho, dokle ona spava.

BRANKO STOROV:

IDILIO DELL' ERA

Otkrio sam ga slučajno. Trokut plava neba na zastavi čiste lirike.

Tako je plavo i njegovo nebo. I zrak, što ga je, sasvim blizu, udisala sv. Katarina Sienska.

Casal di Pari, pokrajina Grosseto, 900 nad morem. Jamačno par kućeraka, u moru šuma. Suvereno sijelo tišine i šutnje, dalje od suvremene političke vreve (šutnja je moje svijetlo — motto mu je graviran na listovnom papiru), stan pjesnika. U smiješku prirode (drugi njegov štampani uzvik na fotografiji u izdanju »Chi è«) nevinost i poezija.

A meni piše nedavno: »Nemam nikakve diplome: priroda je moja velika knjiga ljubavi i nevinosti.«

Seljak-samouk, ali plodan. U šesnaestoj godini (rodio se 1906.) štampa već pjesme, kasnije opet pjesme i prozu. Dosad već osam djela i svu silu književnih radova po raznim revijama. A uređuje (svjetovnjak), gore među svojim šumama, i »Život Svetaca«. Uvijek ću se baviti, piše mi, mistikom i pjesmom. Evo dviju doista velika pjesnika:

PRELUDIJ

Od zore zlatnu zaisko sam riječ
kako bi lagan bio meni hod:
i sada duša svakog jutra poje,
duša mi, štono nosi
ko u riznici kakvoj blago svoje;
u suncu plamte žali na sve strane
ljiljanom bijelim i prporušama,
i neka bistra zapanjenost riječî
roji se s grana breskve rascvjetane.
Krioca pušta zapreteni atom
i besmrtnosti neumrla žeđa
u srcu klija stvoru nepoznatom.
Azurna čežnja za letom nam pruža
pričin da naša bit u dalji lebdi,
gdje miomiris alemova sjajnih
otkriva zoru u krijesu ruža.

Kraljevstvo je ljubavi za vrhom,
čuj, dušo moja,
pusti, nek svaka krvari ti rana,
u tom je tajna »naprijed svakog dana«.

PROLJETNI SONETI

Sunce izveze traku — bijelu svilu,
pramaljeća da halja ukras ima,
a zemlju resi na mirisnu krilu
ogrljak od cvijeća s praporcima.

Rad je ko umor trudna ù anđela,
molitvu jednu što u svijetlu pjeva,
u srcu mu je zapanjenost bijela,
večernja zvijezda u oku mu sijeva.

Klekni sad ovdje, gdje raspravljat voli
s lahorom travka skrušenih nizina,
da budeš dobra, Gospoda zamoli,

o dušo, lasto ranjena i mila
na grudi svitih i skrštenih krila
ko kupa puna azurnih vedrina.

TON SMERDEL:

MAJSKA MELANHOLIJA

Ima li tajna u klijanju ovom na njivama svježim
i lelujanju onom mirisnog žita
i svih skromnih planinskih trava
koje su zdravljem grudi zanijele moje,
te ruku pružih ti tada, a na dlanu njenu
osmijeh sunca i sve riječi krvavog srca.
Ima li tajna u vezama ovim sjete moje,
koja je čudna mnogo sa srcem hiljada onih
čija su ljubav njive ove,
a miris planinskih trava čarobni zov
na gozbu novih osjećaja.
Ima li tajna, odnosa i veze? U pogledu pitam tebe.
Ti šutiš. Na usnama tvojim sunce blista,
kosa je tvoja mirisa puna planinskih trava, dok pogled
ti luta,
neznano kamo luta! Oh! kamo luta?
U srcu krvari jako, ono mi grca, al' reći ti ne ću,
jer dijete si dvadesetog vijeka.
Pogled me svaki tvoj pogađa jako, on nove u dnu srca
brazde bola pluži,
te osjećam u biću cijelom svome
da duša moja mora da ti bolom ovim služi.

ZVONIMIR REMETA:

HIBA

I.

Pričinja se, kao da nešto dolazi, kao da se nešto mora približiti, kao da se cvjetići bude da odzvone časove... Ide li to već ponoć?!...

Silazim kraj vinogradâ. Bujica mojih misli silazi sa mnom. Laktima dodirujem mrak. Nije to uobraženje, mene doista zaokuplja jak i neobrazložen nemir.

Netko ide za mnom.

Udaraju mi žile. »Netko ide za mnom« — misle moje misli.

Zastajem i razmišljam.

To je Hiba! — Ne dižem očiju, ali osjećam, da kraj mene šušti njena haljina, da šušti drhtanje njenih grudi... »Ona uršće!« — mislim ja. Bože, kako je gust mrak! Ništa ne vidim.

Ona nije sama!... Osjeća se to.

— Enes! — zovnu me šapat.

Hiba je. Osmjehujem se. Hiba je to. Samo njena haljina tako šušti.

Sad zajedno idemo. Odgurujemo mrak. Upravljamo korake mojoj kući. Osjećam, kako me dohvataju prsti, koji gore, i koji nisu mirni. Odmah razumijem i požurujem hod.

»Bjegunica!« — mislim u sebi.

*

Slijedeći su dani bili čudni. Hiba gotovo kao da i nije bila kod mene. Neprestano je plakala. Nisam znao zašto. Kao da se suzama oslobađala nekog neobjašnjivog, dubokog čemera, koji je i poslije bijega u njoj zaostao. Nijedna moja riječ nije je mogla dozvati. Šta je zapravo htjela sa suzama?!...

Mislio sam: »Strah!... Možda će Pašo Hadžizukić, koji je naprasit i vrlo nagao čovjek, doći po nju, da je natrag vodi!«

Ali ona je odmahivala glavom. Nije to!

I ja sam onda mislio: »Nije to!... Ta ja sam uz nju!...«

Možda je koja moja riječ ostavila trag svoj u njenu sjećanju, pa ju je to žalostilo?

Ne mogu da odvratim svoj pogled s nje. Konačno je ovdje, sva lijepa i moja!... Šaljem u bašču njeno dijete, koje je sa sobom donijela, i koje su bezgranično voljeli i Hadžizukić i ona. Šaljem ga, da nam svojim plačem ne smeta gledanje... Ali Hiba gleda u vrata, koja su se zatvorila tako, da me mimoilazi melodija njenih očiju. Sagnute glave slušam mrmor njena disanja.

Naređujem, da se vrati dijete.

— Preosjetljiva je! — mislim. Za nju je sve novo ovdje! I toliko ljepše! Nije naučila na pažnju, pa je čak i milovanje glasa zbunjuje. Grud joj je puna tuge! Nije mirna!... Možda ipak Hadžizukić!

— Otići će to!... Otočit će se! — mislim. Kad se smire dani, i kad njeni sni opet počnu sanjati... Možda je i bolje, da se isplače...

Htio bih, da joj ugodim, da je ostavim samu, i odlazim. Pjevam visokim glasom pjesmu, koja nije vesela, ali treperi, i runi se, i melodiozna je. Neka čuje, da zamičem! ... U ostalom, to su prvi dani, a život je dug! ...

Odgonim crne misli, koje me salijeću, ne dam pjesmi, da se ugasi ... Netko mi odgovara iz daljine.

— Priveo ženu! ... misle ljudi, — i sada pjeva! Bože, koliko je njegovo srce noćas! ...

Osmjehujem se. Ne otvaram usta, ali smiješkom govorim i svi razumiju moj govor. Ipak se izmičem ljudima, jer me osjećaj odvaja od njih osjećaj, koga ne ću da s njima dijelim. Jedno osobito raspoloženje omekšava mi oči i glas. Opraštam se, a nitko se ne ljuti, što odlazim ...

Smračuje se. Nad obalama se održava neopisivi ugođaj časova, koji otkucavaju, i koje nitko ne čuje.

Smračuje se ...

Prije noći zatvaram sve otvore. Obilazim u krugu sav prostor, puštam psa s lanca. Kraj sebe ostavljam nož. Ako Hadžizukić dođe, da se možemo razgovarati ...

*

Ne spavam.

Odnekle se prišuljao vjetar kao tat, uznemirio je mjesečinu i krošnje mojih lipa, mrmorio je voćnjak cijelu noć. U pogledu moga psa, koga sam ostavio da stražu čuva, bila je neka tiha dubljina, kao da ga je ponoć iznenadila ...

To je već druga noć.

Hiba spava. Njen san prate neka razmišljanja, koja je dodiruju i bude, ona se često okreće, nije mirna. Dijete je kraj nje.

Nisam ni legao. Moj ležaj je istina spreman, ali je neka topla raskoš sreće ušla u me, pa mi se čini prirodnijim pustiti, da se srce stopi s uzbibalim usjevima, i titra cijelu noć ... U ostalom ja i nisam sasvim budan. Već od nazad nekoliko časova osjećam, da se udaljujem sve više od stvari, da preskačem vrijeme, i približavam sebi odnose, koji su nekad zašli u skrovišta moga pamćenja. Uporno mislim, da Hadžizukić ne dolazi samo radi ponosa. O, znam ja njega! On je pijanac i bludnik, on je lopov i ukoljica, ali on ima ponosa. A ponos je nekad budniji nego misao, jači nego osveta. Hadžizukić nikad nije plakao za ženama! Njegov zanos je posve druge vrsti.

Pričinilo mi se, da ne zadovoljava moja misao.

U meni se neprestano obnavljalo pitanje: »Zašto on ne dolazi? ... Što će on uraditi? ...«

Nisam ga želio vidjeti. Da li sam ga se bojao? ... O, ne. — Ali Hiba se očito bojala. Tko zna, što ima iza njegova čela, a ona je ipak živjela s njime čitave dvije godine i bila mu žena. Da li on to može zaboraviti? Da li on to hoće?

Nisam ga vidio već danima. Pa i dok sam zalazio njegovoj kući pod ovom ili onom izlikom, ja sam vidio samo Hibu, njega ne ... Odgovarao bih na njegov glas i stiskao jednu ruku, koja mi se pružala, ali ja sam vidio samo Hibu.

— Da li će on uopće doći? — mislio sam u sebi.

A onda bih opet mislio:

— Hiba je sada kraj mene! ... Neka ne dođe! ... Ne treba ni doći!

Neka su zračna raspoloženja iskrsavala i poigravala se mojim srcem ...

II.

Ne shvaćam, da je prošlo već toliko dugo, i da sam prije imao i druge osjećaje. Ležim u travi, i ne shvaćam, zašto mi se i sada ne pričinja, da postajem lak, i da me u svemu odvodi snaga zvuka, koji bludi modrinom. Ne shvaćam ništa. »Život je takav! ...« pomišljam. Ni Hibu ne shvaćam. Njeno malo dijete je uz nju. Uvijek. Čak i previše. Ona ne dospije da me pozdravi na kućnim vratima, kad dođem. Ne maše mi više s prozora. Zaboravlja. Dali se to ljubav odšuljala iz njena srca? ... Počinjem tvrdo gledati njeno dijete, koje mi je odnosi, i koje ne može da uđe u moje srce ...

Ona me pogledava i plače. Šta je dijete krivo?!

Ali mene ne ostavlja misao, da među nama stoji baš ono. Ne ni Hadžizukić, ni čitav njezin raniji život.

Osjećam, da se već i naš život, toliko lijep u početku, i osnovan s toliko ljubavi i kroz toliko zapreka, i koji je samo u prvim trenucima pokazivao neko neobjašnjivo kolebanje, sada svodi u svagdanje forme, da se već i mi, kao i svi, sukobljavamo osjećajima, nekad i riječima, nekad i gestom, i da što dalje, sve češće pristupamo jedno drugom i primislima.

Ja to nisam tako zamišljao.

U ostalom, vidim sada, da Hiba i nije tako lijepa, da bi joj baš svaka moja misao morala himnu pjevati; da joj glas ne zvuči nježno, pa da je sasvim uzaludna ona mekoća linija i nježnost izgleda, kad ih demantira osoran, rezak ton ...

— Hiba! ...

— Enes! ...

Sve je ostalo isto. Naša se imena nisu promijenila. Samo je glas, koji ih izgovara drukčiji. Sve je drukčije.

III.

Oluja je pokvasila vinograde. Možda je to čudno, ali su se odista sve stvari izmijenile. Jedan nasilnički utisak ostao je na njima. Kao da se nebo bilo spustilo do krova kuća, i ostavilo sjenke i tugu. Mnoge su grane bile slomljene. Morao sam promijeniti nekoliko ploča na krovu. Sad je trebalo da odem i vidim i polja, i usjeve i šume. Nisu li polja, kao uplakana djeca, željela, da ih moja ruka pogladi i moje oči omiluju?! ...

Ne mogu da se oslobodim neke slutnje. Hiba me je gledala sve do zaokreta. Njene oči stoje i sada preda mnom velike i tužne. »Nešto će se dogoditi!« — mislim ja.

Cijeli dan idu preda mnom njene oči i vode me. Razgledavam ubrzano svoje njive i voćnjake, onda se vraćam.

Presreće me i zadržava muktar Ibrulj, koji me nije vidio ima davno, davno. Gdje sam više? Živim kao prognanik, nikad među svijet! Zar je to život?!... Zamjera mi svatko...

Od njega doznajem, da se Hadžizukić jučer vratio. Šest mjeseci je bio u Bosni na radu. Otišao je odmah, kad mu je žena pobjegla. Dakako, zbog nje!... Nikad on ne bi odlazio inače!...

Vratio sam se prije nego sam mislio, prije nego su me očekivali.

— Hiba!... dozivam. Hiba!...

— Što je radio Zejnil kod tebe?... pitam je sumnjičavo.

Zejnil je Hadžizukićev rođak. Tek mu je dvanaest godina. Opažam ga, gdje se spušta niz njive.

— Ništa, govori Hiba. Nije bio kod mene.

— Nije?!...

— Nije.

Mislim na ono, što mi je Ibrulj govorio...

*

U noći, pošto je otežao hod kasnih satova i odjedanput tišina oživjela kao poslije prestanka zvuka, ona se prenula. Otvaranje njenih očnih kapaka nije bilo čujno, ali me je probudilo. Kao da je to pokretanje očiju odmicalo moju misao, koja je na njenim očima bdjela...

Pogledao sam iznenađeno njene oči.

Bila se digla na lakte, slušala je. Šta je slušala?

Pričinilo mi se, da doista šušte neki neodređeni šumovi, koje uplašena misao sabire bogzna gdje, a kojih u stvari nema, i ne leže za vratima, i nisu u kući.

Tada se pričinila, kao da je opet usnula, jer je vidjela, da sam i ja budan, i da sam joj iznenadio poglede...

*

Kad spava Hiba?

Njene noći više nisu noći. Ona se po nekoliko puta diže, prolazi kraj prozora, tanka kao vlat, na kojoj se brižno sagnulo zrnje. Opipava djetinji krevet, i ako malog vidi odmah sa svoga ležaja. Kad leži, kapci su joj zatvoreni, ali oči pod njima titraju. Vidim, ne spava.

— Hiba nosi nešto na srcu! — mislim ja.

Padaju mi čudne slutnje u dušu.

Opet pomišljam: »Zejnil«.

Pitam je:

— Zejnil je bio kod tebe, što tajiš?... Šta je rekao?

Nije. Kad jednom kaže nije, onda nije.

A onda šta joj je?!

Kad bi ona znala, šta joj je!... Ne osjeća se dobro!... Možda ove kiše, koje ne prestaju, i crno nebo, i vode, koje poplavljuju polja... U ostalom, nije joj ništa!...

Ne zadovoljava me odgovor, ne odgoni moj nemir. Ali šta se može protiv usta, koja ćute?!... Gledao sam je od zore do mraka, pa ništa...

Ali odozdo, iz gluhih tamnica duše, neprestano je iznicala misao:

— Ona nosi nešto na srcu!...

*

Poznajem ja svoje srce.

Ono titra dolje u pomrčini, ono šapuće, o, znam ga ja!... Sad, kad je tuga obhrvala Hibu, ono joj poklanja sve misli, ono žali tešku riječ, koju sam joj ikad uputio. Ponovno se pojavljuje preda mnom ona Hiba, zbog koje čovjek čini ludosti, i otima tuđe žene. Osjećam, kako je dubok proces stapanja naših života. Zbog nemira njene misli treperi i moja, i besanica nam je uvijek zajednička. Zaboravljam, da već pola godine teče naš život, i čini mi se, da je moja čežnja obuhvaća jednakom jakošću kao prvi dan. Ljubav je to. Samo nesreće pokazuju njen opseg i njenu dubljinu. Tu unutra su njena skrovišta, u kojima ona gori ne gaseći se. Ona nije u strastvenim pokretima. Možda joj više odgovara zabrinuta misao, koja se svija nad dragim bićem kao zaštita, ona misao, koja istražuje oči, nabore usana i prizvuke riječi...

*

Imao sam osjećaj, da me nečije oči svojom upornošću okreću.

— Hiba!...

Oči su joj u velikoj daljini. Ne, nije u me gledala. Očito ni glas, kojim se odazvala nije bio meni namijenjen.

Ne znam, šta mi je. Opažam, da mi se ubrzano dižu i padaju krvni sudovi. Pričinja mi se, kao da je nešto vrlo čudno prešlo preko moga čela. I odjednom usred mog osjećajnog života upade jedna suluda misao:

— Kako bi bilo, da uhvatim Zejnila?!...

I ne ostavlja me više ta pomisao.

Hiba doduše kaže, da nije bio kod nje. No, da li i on to isto kaže?!...

IV.

Sva je dolina pod vodom. Protiskuju se novi potoci, a na svim stranama vise komadi neba. Selo uzmiče. Ja se ne bojim. Moja je kuća izmaknuta i nadvišena. Ne marim, što kiše padaju, što padaju već nedjeljama. Ako već treba da naše misli imaju pratnju, neka ih prati kiša. Ona je lijepa i kao slika i kao zvuk. Ona sliči raspletenim plavim kosama, a nekad se ukrštava kao more žitnih vlati. Ona zamagljuje predmete, i kraj nje je sanja tako lijepa.

Ne mogu ni pomisliti, da ću sada naći nekoga da razgovara s njime. Selo spasava imovinu i sebe. Koga je briga, što u meni kopka misao zbog Hibina smućenog srca! Sjenke se komešaju. Vidi se to s moga prozora. To večer nadolazi. O, nikoga ne ću naći! — mislim u sebi. Ipak me nešto diže da izađem, i da izvana osluškujem padanje kiše. Sluga mi govori, da strašno kisne, neka ne idem zaboga! — Ili ako baš hoću, da idem samo tu do hana! — I glavar je tu sa svijetom, pa eto!... U ostalom, veli, raspitivao se za me i Hadžizukić. I on je tu...

Hadžizukić se raspitivao za me...

Odlučujem se u trenut: »Uhvatit ću Zejnila! Još sada!... Po kiši!«

I odlazim doista. Uskačem u kišu, ne marim, što sluga viče za mnom. Rušim se niz vijugave puteljke. Znam ja, gdje je sada on, kada je polje puno vode, a noć se još nije sabrala. U meni više ne živi misao, koja se

raspliće i opet spliće, ja samo vidim onaj mrski izraz, one neljudske oči, one duge koštunjave i dlakave ruke, koje su se nekad spletale oko Hibe . . .

Pa i kad već hvatam Zejnila, moj prvi upit je odraz toga:

— Šta radi Hadžizukić u hanu? . . . pitam ja. Pošto je došao? . . . Govori! . . .

— On ne zna. Ne kazuje njemu Hadžizukić svoje poslove.

— Tako?! . . . mislim ja. — A zašto te je neki dan onda slao Hibi?

On dršće.

Tko to kaže, da je on bio kod Hibe?!

Osjećam, da mi duboka zlovolja grči prste i da se moj pogled lomi od srdžbe. Toliko upornosti u jednom djetetu! . . .

Hvatam ga za ramena, tresem njime, tresem kao da voćku tresam, lud sam, više ne znam, šta radim.

— Lažeš! . . . vičem divlje.

Zna on, da to više nije glas, nego graktanje, iza koga su stisnuti zubi i istegnute žile . . . Počinje plakati.

Ali sad je već i meni sasvim svejedno, hoće li on što reći ili ne će. Meni je dosta njegov plač. Netko plačem jasnije govori nego riječima . . .

Pa da je i išao — veli on, šta onda?! . . . Hadžizukić hoće svoje dijete! Ne Hibu! Dijete! Čekat će, nek mu ga sama spremi! . . . Ona mu ne treba! I dosad ga je bez žene zemlja nosila! . . . Ali dijete je njegovo! . . . I rekao je, neka se ne misli dugo, jer ako mu se dosadi čekati, zapalit će je, tako mu svega! . . .

— On će Hibu zapaliti! . . . mislim ja i smješkam se. Ha! ha! ha! ha! . . .

Smješkam se preko srca.

*

Dok sam se vraćao, podišao me je sumoran osjećaj. Kiša je neprestano lila. Primicali su se sutoni, koji nisu govorili jezikom sutona, u njima nije bilo smirenosti i boje. Bilo ih je više, mnogo više, nastupali su brzo i u neredu.

Zurim u sve ljudske oči, koje kraj mene promiču. — Strepnja neka odnosi moje srce daleko unaprijed. Jurim kraj kamenih zidova. Bode me saznanje, da je Hadžizukić u hanu, vrlo blizu moje kuće, u kojoj mene nema, u kojoj je sama Hiba. Znam njezin strah, i vidio sam nebrojeno puta, kako joj mašta stvara šaptaje i šušanj oko nje, kojih nema . . .

Umor mi ustavlja noge, jer je put uzbrdit i moja kuća na uzvisini. Slušam, kako mi srce bije. Stajem i osluškujem, da li se to već i naš mali potok razlio . . .

Kasno je već, kad stižem kući. Nada mnom je noć zastrla nebo.

— Gdje je Hiba? . . . pitam s vrata.

Tišina, koja me je dočekala, navela me je na misao, da Hiba nije kod kuće. Svuda je počivala teška sjeta, koja je sve stvari pritiskala duboko uz zidove, i od koje je cvilio pod, kad sam ušao.

Ona doista nije bila kod kuće.

Sreo sam je na stepenicama s pogledom u očima, u kome sam ja bio neznanac, tuđin, a koji je nju činio odsutnom. Ona nije bila kod kuće.

Projurila je kraj mene. Vidio sam onaj suludi izgled žene, koja trči, a pred kojom trči misao puna užasa i straha . . .

— Gdje je dijete? . . . pomislio sam odmah.

Obratio sam se slugi, ali je njegov glas zvučao izmijenjeno i promuklo, on je šaputao. Nije znao, da izrekne misao. Jedna jedina riječ je pala s njegovih usta:

— Hadžizukić!

— Gad! . . . pomislio sam.

Izletio sam napolje.

Nitko ne zna, šta se događa u čovječjem srcu i što goni čovjeka, da noću trči sa svojom mišlju, dok se ori nebo od kiše . . . Izletio sam, jer me je smućeni Hibin duh tjerao, da povratim sjaj u njene oči . . .

*

Te večeri nije se više ništa dogodilo, samo je umrlo Hibino tijelo i moja duša.

Kako je moglo doći do toga poslije toliko časova sreće?

Čuo sam kasnije, da je Hiba izašla iz kuće odmah iza mene. Bio je jak šum vodâ, koje su silazile, a šuštio je i mrak između kišâ. To je, očito, gasilo odjek naših koračaja, i mi se nismo osjećali. Kuda je ona išla, i kuda ju je misao vodala, ne znam, ali ja, koji sam znao ležaj svakoga kamena i svako povijanje zemlje, mogao sam samo tapakjući naprijed ići . . . Možda je i ponoć već prošla, kad sam provalio u Hadžizukićev stan.

To je bila ista ona kuća, iz koje je Hiba za me pobjegla, i kojoj sam znao svaku odaju, ali na koju sam već bio složio šest mjeseci zaborava. Znao sam dakle, kuda ću ući, gdje ću dijete naći. S Hadžizukićem je živjela samo njegova majka . . . Provalio sam k njoj . . . Mislio sam uvijek ponovno o onoj noći, kad je Hiba neprimjetno odlazila, i kad su se toliko čudne misli kovitlale u mom duhu; kad je bilo isto tako gluho nebo, i trebalo od nekoga skrivati šum i pokrete . . .

Ušao sam tiho, i uzeo dijete, koje je spavalo . . .

*

Napolju nas je čekala Hiba. Već je bila došla sasvim blizu, do okretnja, koji je tu činio naš potok, i odakle je možda samo dvjesta metara bila daleko Hadžizukićeva kuća. Bila je sama i tako čudno blijeda, kao da je neutaživa čežnja ispila krv iz njenih obraza. Njene oči kao da su bile još pred kratko vrijeme sjajne i užarene, i kao da ju je još za ruku držalo stotinu čežnja vodeći njene korake. Bila je očito umorna od posrtaja i mokra do kosti, s jednom bolnom pomisli na licu, koja se okamenila tu.

Donio sam joj dijete, ali ga nije ni pogledala. Ona silna bol za njim oduzela joj je vid i sluh, i svako osjećanje. Nikoga više nije vidjela.

Ležala je odmah uz vodu, čak ju je i potok zapljuskivao, i voda se sa izvišenih mjesta na nju cijedila.

Bila je utopljena — vidjelo se.

Tada smo i mi sjeli kod nje — nas dvoje, koji smo je svako na svoj način trebali, da posljednju noć zajedno slušamo bat legijâ kiše, koja nije prestajala. Nitko nije znao, da li plačemo, ili se to možda kiša cijedi niz naše obraze . . .

Bilo je valjda tako suđeno . . .

HRVOJE BOR:

ANĐEO I ČOVJEK

I.

Nedostojan da se prepire s Anđelom, Čovjek se ranije protivio logici Genija, a danas ipak govori i s Anđelom. Čudno. On je inače izbjegavao takva bića koja samo misle na Boga. A šta je Anđeo i koja je njegova strast? Samo misli da ostvari ideje Božje.

Ovdje će se kratko ponoviti što je pristupačno svagdanjem govoru. Anđeo, jedan od mlađih, rado se miješa među ljude.

Čovjek: Kao da sam te negdje vidio, Anđele, kad sam prvi put u djetinjstvu išao sam iz šume. Ti si bio.

Anđeo: Ali ti nisi više onako strašljiv. Lutaš, mnogo po novim putovima, gdje nijesu provedena svijetla ... ne zoveš me kao nekad.

Čovjek: Više puta muzika nekih majstora izvede me u noć, zalutam i pun sam radosti kad me niko ne vidi.

Anđeo: Ja te nekad zatečem sama ... Vidim kako se dva crna krila zalijeću da te ponesu.

Čovjek: Osjećam ta krila.

Anđeo: Dosta da pokažem prstom onom biću što te oblijeće više godina, puno jala na tvoju mladost ...

Čovjek: Ne znaš šta je sa mnom bilo. Svako svoj pakao razumije. Kad se cvijeće kupuje ne ide se da se cjenka i kad čovjek ide za radošću ne pita po što je ...

Anđeo: Šta se kriješ iza riječi? Budi jednostavan. Jesi li vidio jorgovan? On miriše i nema drugog ponosa. Sve znam šta je bilo. Znam kad ne spavaš šta misliš oko ponoći i tebi je važnije što nešto kucka o staklo nego misli koje sam ti dao da ih produbeš.

Čovjek: Sretan bih bio kad bih znao šta Isus misli o meni! Da li On pogleda nekad skitalice i koji se više smiju sitnicama, i koji se upuštaju pa zaborave molitvu, druže se s pijancima ili se osvete nekome? Šta On drži na primjer o meni?

Anđeo: Dosta da stavim prst na svoja usta pa da vidiš beskrajnu tišinu u kojoj boravi Bog. Ti bi onda znao što On misli o tebi. I to ti znaš kad se osamiš i kad već vidiš da je dosta. Svakako, strančariš, svakako na sve strane srce te vuče, slobodu krivo shvaćaš. Ruža raste na jednom mjestu i dosta joj je gruda zemlje. Da spoznaš sve, dosta ti je stopa jedna i vidici okolo tebe. Pitaj ti sebe šta ti misliš o Bogu, da li znaš da On nije tvoj drug.

Čovjek: Ja sam sin strasti i ti ne shvaćaš velike putove. Ti si velik i vječno bistar. A ja se nakazim iznenada, ostavim mir i krenem u mrak.

Anđeo: Da, to znam. Nekad mnogo piješ. Kao da si veliki posao svršio kad se po tri dana ne vraćaš, pa noćiš sad u čekaonici, sad u kafani, a nekad u drvarnicama.

Čovjek: Ja sam cvijet od najljućeg korova, biće od koga bježi đavao ...

Anđeo: O, ne! On ne bježi od tebe, jer si mu zagonetan. Njegova su krila crna, ako si ih osjetio.

Čovjek: Da li ti možeš plakati? Da li je tebi ikad gorko, gorko?

Anđeo: Rado bih zbog tebe plakao, osobito u siječnju, ako se sjećaš kafane na uglu. Ti si onda skoro propao. A gorko? Gorko bi moglo biti i meni da ne vidim sve jasno. Zašto se smiješ?

Čovjek: Ja samo jasno vidim da bih i veća propalica bio, da nisam željan znanja. A što volim taj život, toliko što propada. Toliko. Ni to ti upravo ne dokučuješ. Jesu li tebi pjevali? Je li tebi umro neko? Jesi li ti sjedio kraj starog izvora gladan i prosio? Jesu li te ljubili oni koje ti mrziš?

Anđeo: To što govoriš to je ostatak tvoga pijanstva. Pogledaj me trijeznim pogledom.

Čovjek: Nikad te ne ću pogledati. Bilo bi previše. Ništa što je suviše lijepo ne smijem gledati. Onda bih se morao popraviti i okaniti svega što je zanimljivo.

Anđeo: Slušaj me, Čovječe! Da samo uzmem violinu ... Da malo čuješ naše melodije?

Čovjek: O, ne, ne! Ja bih sve morao ostaviti radi tih zvukova. Ja znam da bi me porazila Tvoja anđeoska inspiracija.

Anđeo: Hoćeš li da ti poklonim jednu bočicu mirisa? To će ti biti lijek.

Čovjek: Hvala Ti, hvala ti! Ja bih brzo od toga mirisa postao drukčiji. A ti ne znaš šta je miris topola u proljeće? Tamo ću pokraj njih noćiti na klupi.

Anđeo: Evo ogrtača!

Čovjek: Hvala ti, kad ozebem, ujutro imam opravdanje da pijem.

Anđeo: Oh, Bože, zaštiti ga!

II

Mnogo se udaljio od viših krugova svijeta, ali nekad silno poželi Boga ili barem nekoga koji stanuje u najbistrijem svijetu, s onu stranu. Ona strana nema uzbuđenja, nema bolesti niti sna.

Jedan od onih anđela koji su sav svoj vijek proveli među ljudima, i jedan od onih ljudi što se uvijek uporno vraćaju na misao novog svijeta, sastanu se u vrtu i usred rascvalih jabuka razgovaraju. Njihov je razgovor teško iznijeti. Mnoge su Anđelove riječi neobjašnjive, one su jasne samo onome tko ima smjelosti da ga gleda u oči kad govori. Kakve su riječi bile, pred više tisuća godina, napisane na zidu: Mene, tekel, fares? No Anđeo se približio duši Čovjekovoj. Čovjek je negdje smiješan, a negdje žalostan u svojim pitanjima. Iznosim mali izvadak.

Čovjek: Začudio sam se šta tebe zanima. Milijune zemaljskih proljeća mogao si vidjeti i ti silaziš s visina u moj voćnjak i drago ti se tuda prošetati. Večeras je lijepo kao u raju, miris je sve prožeo, a trava je mekana, čovječje noge vole mekanu travu, i srce, miris i cvijeće.

Anđeo: Ja ne bih sišao nikad, da nema tako čudnih kao ti. Mlad si, dira te sve, sve te zavodi. Tebe je lako proniknuti. Dok si danas sjedio ispod javora i pušio, evo šta si mislio: Bože moj, još koliko ovakih dana? Zar nije vrijedan svaki trenutak da se vidi svijet? Samo malo stablo, bus malen, srce malo — čovjek sretan. Ali kad se umre, kakav je onda dan? Koje svijetlo? . . . To si snatrio . . . Još si nešto sanjario, ali to ti priznaj u sebi. Ne ću da te ma što boli.

Čovjek: Pred bićem kao ti ne bih se ispovjedio. Ali ti ipak ne znaš šta sam u dnu bića nosio. Čega se plašim? Da li Alpa, kamo ću uskoro poći? Otvoreno ti kažem: zar čovjek mora toliko puta propasti? Ja ću propasti, mene će oplijeniti koji su me darivali. Sve je predviđeno. Poslije mnogih zala još veća. To mi se svilo u duši kao gmaz koji može još dugo da živi. Plaše me sjajne i hladne oči bez trepavica.

Anđeo: Dok si još mlad, treperiš, patiš od utvara, a kad stigneš u visine, uživat ćeš savršen mir. Dobro je za ljude da su u opasnom stanju, da samo toliko vide koliko treba da svrše posao. Inače bi u kontemplaciji mnogi pomrli.

Čovjek: Znam da ste duboki vi svi anđeli i sve nedokučivo zborite, a mi govorimo o žitu, o povrću, o mesu, a glazba nam treba samo nedjeljom, glazba: malo orgulje, malo harmonike; i sve što je visoko, kao molitva, misli, sjećanja, plač, imamo tek sedmi dan! Da, sedmi dan mora dati malo još smijeha. Smijeh je samo za nas. Naše fizionomije . . . naše kretnje . . ., možeš li se ti imalo smijati? — — — Život teče brzo, sedam po sedam dana. A kako tebi?

Anđeo: Kod mene nema ni brzine ni sporosti. Život je dat od davnina. Bio sam odmah s onima koji su ljubili Oca. Sva je moja sreća bila u trenutku odluke . . . tada sam bio skroman, to jest, iskren. Dakle, Čovječe, za vrijeme ne pitaj, jer jučer je postojao Babilon, jučer bila Niniva . . .

Čovjek: Mnogo si me smeo. Večeras zaboravljam da stojim na nogama, trebam li da kleknem, ili ćemo se još šetati u parfumu kojeg vi gore nemate.

Anđeo: Ne misli, o Čovječe, da je Svemogući ostavio sve na zemlji i sve ljepote ostavio u vidljivome, postoje još viši beskrajni oblici neosjetnih bića, to je svijet višeg reda. Uzalud da ti dokazujem u čemu se sastoje mirisi, boje, svijetlo i zvukovi na nebu. Malo prije si rekao da je u tvom vrtu kao u raju. Vama ljudima dopuštene su takve poredbe, jer se sjećate prvog raja.

Čovjek: A žene? Ti ne znaš šta su one? Njihove korake, njihov hod, njihov ples, i kosa njihova što obavija kuglu zemaljsku? Ništa ne poznaješ. Šta je miris poezija i boje tulipana prema njihovim ustima i licu, prema tijelu koje pokrivaju cvjetnom haljinom?

Anđeo: Među vama ima toliko varki da je bolje da ih ne spoznajete. Bitnost je u ljubavi. I mi, toliko tuđi koliko i nezamjetljivi, veoma zorno predstavljamo smisao ljepote, njezin čar, i tu ograničenu žensku ljepotu radi jednog cilja. Taj će se cilj vidjeti u vječnosti.

Čovjek: Ipak sve ne ćeš znati nikada. Mi smo takvi, naše se vanjsko vidi, naše ludosti, ali kako da znaš šta se događa u našoj duši kad se tiho veseli ili tuguje, šta biva kad se mora uzeti jedno biće, ili ostaviti, ili pokopati tijelo dragog stvora?

Anđeo: Ja sam promatrao ljude tokom stoljeća. Radi svih tajna ljudskog srca, zbog svih neočekivanih koraka, ljubio sam vas, vaš rod, no kako da te ne volim, dragi moj, kad svojim sanjama dokučuješ nešto od našeg života. Vidi se koliko bi ti htio da pređeš k nama.

Čovjek: Od bića koja mogu ljubiti, poslije ljudi, sigurno su anđeli, i prijatelj sam bez lukavstva. Ti, iako nemaš roditelja, ti si se uživio u bistvo života našega: roditi se, proživjeti djetinjstvo, biti roditelj, pa onda umrijeti. Toliko puta uzdisati: Bože, Bože, majko moja, majko!

Anđeo: Hoćeš li još ostati ovdje? Moram obići još jedan dio grada. Tamo na kraju ima jedan mlad čovjek, zove se Pjesnik, pred zoru se redovno odšulja u šumu. S njim ću dočekati dan.

Čovjek: Kad držim tvoju ruku u svojoj, kao da bih bez bola mogao umrijeti.

Anđeo: Više puta pruži mi svoju ruku i ona će postati čvrsta i svijetla. A sad idem.

Čovjek: Volio bih da me opet posjetiš, jer sam ljubomoran na djelo tvoje i zbivanje i sav tvoj rad u tišini, preko noći — — —

ANĐEO I PJESNIK

III

Anđeo je pred zoru već bio kod svog prijatelja Pjesnika. Pjesnici su ljudi koji hodaju kako ih snovi zovu, i stoga oni mnogo lutaju. Stoga ih naročiti Anđeo prati. Anđeo je strpljiv i čeka svoj čas. Nazočnost jednog bića koje diše čovjek već osjeti, a tek blizinu silnog uma, blizinu duha, koji nosi na čelu tragove vječnog svijetla, naša unutrašnjost osjeti i tako se siroto Pjesnikovo srce usplahirilo. No Pjesnik se navikao na razne glasove i strah, pa se mirno okrenuo i nešto trepćući rekao Anđelu.

Pjesnik: Takvi smo mi. Već na zatioku osjetimo nečiji pogled. Ti ne možeš zakasniti kao ja, Tvoj je sat na zvijezdama i ti poznaješ pomake nebeskih putanja, kao onaj koji sve pozna napamet, sit svakog znanja.

Anđeo: Lako je znati kad je sve osvijetljeno od Boga. Gore su sve knjige otvorene i date na čitanje milijunima. A ima i za nas još zatvorenih. No ne ću o tom ni riječi. Ti si radoznao?

Pjesnik: Ja mislim da si i ti? Jer što onda dolaziš? Šta ti imaš sa šumom? Zar te ona zove, zar te zove brbotanje potoka? A ja sam žedan jednog vrela i tražim ga dugo. Lani je bilo ovdje kod stare bukve.

Anđeo: Jesi li žedan? Vodu bistru kao biser opet ćeš piti, gdje si lani pio. Samo gledaj, uvijek žedniš kad po gradu provodiš dane. Onda ti nestane novca ... Evo otvorit ću ti vrelo.

Pjesnik: Ne bih želio tako lako da pijem. Naučio sam se dugo patiti i svaku stvar dugo tražiti, pa opet pjevati kad iznemognem.

Anđeo: Ali da ti dadnem da piješ vodu iz moje ruke, ja ću ti za čas donijeti u pregršti. Žedan si mnogo, bolan od žeđi, jer si ustao u ponoći.

Pjesnik: Ne, ne! Nijesam dostojan. Moje su usne previše sagriješile. Da se sad dotaknu tvojih ruku. Ne bih više bio slobodan da pjevam. Ja ću napraviti cijev od vrbe pa ću tako piti.

Anđeo: Da pjevaš kao prokleti pjesnici: Baudelaire, Rimbaud i Verlaine, ili kao kod nas Polić-Kamov i Krleža?

Pjesnik: Oh, ne! Osobito ne kao Krleža. A kako da stignem ona tri francuska pjesnika? Oni su veliki.

Anđeo: Velik je koji prodire do Boga.

Pjesnik: Eh da! A i pjesnik je čovjek i on treperi između tame i Boga.

Anđeo: Koji se pjesnik ne preda Bogu, njega Sotona hvata, daje mu ideje i takav pjeva najopasnije stihove koji bi zaveli mnogo srce, da nema jedne milosti.

Pjesnik: Kakve milosti?

Anđeo: Siromaštvo je milost. Većina ne može kupiti nikakve knjige. A danas je u Hrvatskoj toliko loših knjiga. Ti znaš, pjesnik je posrednik misli i slika koje Bog hoće da proširi i da njima prodahne svijet. Čist pjesnik ima viđenja, on je sav u plamenu proročkog duha.

Pjesnik: Ja sam tek pjesnik za mrava, za pticu, za magarca i za kojeg poniženog čovjeka ...

Anđeo: Gledaj! Ugazit ćeš u glib ... Evo sad puta, posred omorika u koje grom nije pucao.

Pjesnik: Vidiš li da je zora? Sad sve vile bježe u tamnu šumu. Sad svi duhovi odlaze u neznani kraj. Pijetli svuda već pjevaju.

Anđeo: Ja sam duh svijetla pa te i preko dana pratim. Ti nosiš svoje mane lutalačke. Ostaješ u veče dugo u kafani i teško mi je da te čekam pod strehom. Ući ne mogu, oko tebe su žene. Nemoj da se crveniš ...

Pjesnik: Ne, to je odraz zore.

Anđeo: Ostavi šešir, zašto ga okrećeš? Ako pokriješ oči ne ćeš ništa vidjeti, a sad je divno!

Pjesnik: O, ne! To je moj običaj. Nabijam šešir, ali virim ispod ruba. Svaki me skakavac pozna po hodu i po kabanici.

Anđeo: Vidim da voliš slobodu. Ti bi volio da si posve sam. Ti voliš svoju bolest. Oprosti, moja dužnost nije laka. Mnoge sam pjesnike pratio, ali nisam bio toliko obziran kao prema tebi. Nešto me posebno privlači k tebi. Tvoj vid daleko ide, pa si stoga siromašan. A ima bogatih pjesnika koji o bijedi pišu, a suviše su slavni, no ja ne mogu da čitam njihove pjesme i romane.

Pjesnik: A čitaš li moje?

Anđeo: Čitam. Ali ćeš još dugo morati da patiš dok naučiš jezik. Jezik je svakog čovjeka njegov stil.

Pjesnik: Htio bih da pridižem ljude. Da im ne bude smiješna jutarnja šetnja ili pjesnik smiješan zato što piše o psu ili o pokradenom sijenu, ili o čovjeku koga svi drže za luđaka.

Anđeo: Evo i ševe se čuju. Izišli smo na polje. Ti ćeš sada preko polja u svoju kućicu, a ja odlazim, počele su jutarnje molitve.

Pjesnik: Molim te, pođi sa mnom! Tu se vidi proljeće. Moja majka uvijek je govorila: Moj sinko, ništa nema ljepše nego mlado žito u dolini, a sunce ga obasjava. Sad zemlja miriše. Sad je odabran čas kad nikog nema. Pređimo pored njiva, ti moli, a ja ću fićukati što mi na um padne.

Anđeo: Zar se može fićukati u ovakvo jutro?

Pjesnik: Svakako, ti si pravi pjesnik, jer znaš mjeru, a ja tek fićukam.

Anđeo: A ipak ću ići, jer se naše molitve pjevaju u korovima.

Pjesnik: A ja ću poći u selo da nađem malo mlijeka.

Anđeo: Da te zagrlim. O, mali moj Pjesniče! — — —

Pjesnik: Meni je toliko teško, kad me držiš u rukama. Je li istina da moram postati sasvim drugi čovjek? Tvoje su oči kao munja. Ne gledaj me više, ne gledaj! Tvoje su ruke jake i vječne, a ja sam se nedavno rodio. Teško mi je, teško; kako da postanem svet kad sam navikao da živim bez reda? Bez reda živjeti, živjeti, oh živjeti i to je život!

Anđeo: Ne ćeš zaboraviti miris moje odjeće?

Pjesnik: Ti ćeš opet doći. No zašto se teško rastavljam od tebe? Zato što me razumiješ. Ovaki kao ja zaslužuju batine, a ti me još ljubiš. Nikad još nisam ovako govorio.

Anđeo: Ja ću te potražiti u tvojoj sobici. Zbogom!

Pjesnik: Poznat ćeš da sam unutra, ako vidiš da gori svijeća.

LJUBO ZORDAN:

PJESNIK

Dan je previše kratak,
da bi dijete poklonilo cijelu svoju dušu.

Jutrom hrani golube i pjeva.
U podne moli za oblake što se kidaju.
A kad se mrak razlijeva, od ganuća plače.

Ovo će dijete, bez sumnje, postati
hrvatski Verlaine.

ISO CEPELIĆ:

DID JOZO

Did Jozo je pravi, rođeni Dripa. Dripa? Šta je to? Ko li je to?

Ko se vozi cestom iz Osijeka u Đakovo, ostavit će, prošavši Čepin, po jezicima mali Babilon, i približivši se rijeci Vuki, s desne ruke dva sela, Beketince i Ponitovce, a provesti se kroz druga dva. Provest će se kroz Vuku, gdje mi djed vječni sanak sniva, i Široko Polje, s glavnim oltarom sv. Izidora, ratara, odakle i meni ime. Ova četiri sela tu, gdje su tada bile prastare hrastove šume, slavonske prašume, osnovao je i naselio god. 1754. đakovački biskup Čolnić hrvatskim prebjezima iz okolice Plehana u Bosni, kamo su se u XV. vijeku doselili od Imotskoga — Dal' Ripa, zašto ih prozvaše »Dripe«. Tako se i danas zovu za razliku od drugih, od Šljeraca, Pavoraša, Rèpânâ. Graničara, Posavaca, Podravaca.

Dripe govore još i danaske imotskim narječjem, štokavski-ikavski. Govore svojim naglasom i svojom, pomalo kojekako natrunjenom, ikavštinom, a služe se mnogim dobrim samorodnim riječima, koje inače nijesu uobičajene, a mnoge ni pobilježene.

I narodna nošnja im je, napose ženska, lijepa i bogata, slikovita i šarolika kao i u ostale Paorije. Uglavnom od nje poprimljena. Tku njihove žene i čunčanu otku, jablansko, svileni ćenar i onaj zvan pantličar, širokih prutaka. Vole njihove snaše i djevojke vesti rubine svilom crvenom i plavom, zlatom i pulijama. Voli finu derekliju, ma se smrzavale u njoj, ma morale u Božiću prkosno reći: »Ko je mlad, tekar mu je lad!«

Did Jozo Bíškić jest pravi Dripa, ali se ne nosi seljački. Nema plava prsluka sve do grla srebrnim pucetima skopčana. Did Jozo je već mnogo godina u službi vlasteostva biskupije đakovačke. Da je jedna, četrdeset bi ih bilo. Nekad je bio pandur u dvoru, a već mnogu godinu je lugar. Tako odredio bradati direktor Ćaćinović. Zato on ne nosi plavi bunđur i i ne sjedi na svojoj djedovini. Tamo su mu, u zadruzi, brat Gašo, sinovci i dva sina posopca, a on stanuje u šumariji, pod istim krovom sa šumarom. Velika je to zidanica, u ključ, pa tu, u dvorištu, ima i on svoj stan. Da njima dvoma svijeta, njemu i njegovoj babi Ruži, bude pridružnije, kod njih je njihova unuka Birđa, crnomanjasta i punana djevojčica od 10 godina. Znadu oni, kakva je hrana, kakav lijep ljudskoj duši dječji smiješak. I njih razvedre i ogriju žive i tople dječje oči. Birđa je njima, što su staru hrastu pup, list i ljetorast, po kojima ga prožimaju i zamrla oživljuju, pomlađuju životni sokovi iz matere zemlje. Osjećaju oni sve to baš tako nježno i tankoćutno kao Viktor Hugo u svojoj čuvstvenoj pjesmici *»L'Enfant«*, iako ne umiju tako lijepo izreći, nahvaliti se, iako im je milija ptica na grančici nego u kavezu. Baš takvu kćerkicu, jednakih godina, kakvo je curče Birđa, ljepušastu i vitku plavojku Maru, ima šumar, pa su nje dvije vršnjakinje i dvije dobre drûge.

Did Jozo i ne zna, da postoji prirodopis bilja, ali zna, što ne znaju mnogi, koji su takav prirodopis učili i izučili, da opet znadu samo jesti

triticum aestivum i *solanum tuberosum*. Ne znaju oni ni umom, a još manje osjećaju srcem što did Jozo. Pozna on svaku travku s cvijetom i bez cvijeta, s listom i bez lista. Samo sipa kao iz rukava: »Ovo je prosulja, ovo rosulja. Tamo se bokore busika, repak i pahulja, a tu se busa trava od grozdnice. Ovo je zečji trn, ovo zmijin jezik, ovo medveđi dlan, ovo mačja ditelina, a ono tamo kozja noga. Gle tamo jelenak, dobar od ujida zmije. Ovo je popino prase, ovo dosadna pirika, ovo stoklasa, pa čubar, dobar u grahu, i despik mirisni. To je plava čestoslavica, a ovo sitna krikica, ciglene boje.« Do sutra bi nabrajao s lakoćom, pa čovjek mora da mu se divi. Zna on, koje je bilje ljekovito, a koje otrovno, koje miriše, a koje smrdi, koje sladi, a koje gorči, kako koje bòjî i još svašta. Zna, da za boju, što je vole Turkinje, za žutu, treba zanovijeti, za zelenu trave srpca, johe za crnu. Naučio, da broć pređu crveni, a čivit da daje plavu boju, ali ne sâm, već s djevojačkòm vodom, s vodom, što je puštaju djevojke, koje ne poznaše čovjeka. U njoj mora vuna da se ocrisli i opere, pa da boja bude valjana i trajna.

Još on i osjeća s tim biljem. Miriše ga dušom. Koje on svojim srcem miluje, ono i njega miluje kroz to njegovo srce i po njemu. Njegovo srce pjeva tome bilju nečujnu pjesmu i sluša isto takvu pjesmu bilja. Drugu u drugo doba dana i godine, a uvijek skladnu i osjećajnu. Da je tako, odaje njegov razgovor s travkom, s listićem i cvjetićem, s bobicom i jagodicom, s grozdom i s pucima. Znade svakome lijepu riječ reći. Ima lijepu riječ za njihove boje i oblike, za njihova stradanja i patnje. Veseli se njima i tješi ih, pa ako je kome pomoći, pomogne mu, — zavije mu ranu materom zemljom, oslobodi ga od nametnika.

Kolika je priroda, kad je znaš! Kad ne gaziš samo tupo i gluho, slijepo i nijemo po njoj bez ikakva razumijevanja, misli i ljubavi! Kad te znanje vodi do spoznajâ, kojima se diviš, pa se hraniš hranom duševnom, krijepiš pićem nebeskim — dobrotom i ljepotom!

*

Sinoć pala plaha kiša, pa sam se ponadao dobru lovu jutros i zato s did-Jozom poranio u cik zore u lov na srndaća u šumu Požarike. Čekali mi i čekali srndaća, provlačili se kroz mokro grmlje, ali njega nije bilo. Prevario nas. Okrenuo na drugu stranu, odakle nas pozdravi baukanjem. Visoko je sunce odskočilo, kad smo se vratili iz lova, mokri i s mokrim puškama, a did Jozo još s dvije kitice rumenih jagoda. Nosi ih Mari i Birđi ili, kako on milo kaže: »mojim malima.« Čim smo stigli u šumariju, prionuo did Jozo za posao. U dvorištu do bunara prastara lipa, sva u cvijetu i u zuki pčela radilica, po lišću joj pala medljika, a pod njom stô i do njega dvije klupe. Sio did Jozo na taku klupu, poda se metnuo potpetalo, puške položio na stô, pa ih briše. Njegove se »male« poredale čelo prama njemu, — jagodama, dašto, nema više ni traga — pa ga saletjele, cupkajući nogama, da uveličaju svoju želju, svoju molbu:

— »Dida, dida, molim priču. Daj nam pričaj priču! Molimo, molimo. Sad možeš. Sad imaš kad. I mi imamo vremena. Danas je četvrtak. Nema škole.«

Tako one, govoreći u hrpu, zaokupile did-Jozu moliti, da im priča priču. Poznam ja već pokoju njegovu pričicu, jer sam ih, dolazeći češće amo u lov, slušao i rado slušao. Zna did Jozo ugodno pričati, zna mnogu priču, a i sâm ih izmišlja za svoje »male«. Kad dokon hoda po šumi ili se odmara, misli on na svoje »male«. U njega je veliko životno iskustvo i bujna mašta, pa prenosi zbilju života u priču, da zadovolji, obraduje svoje »male«. Milo to njemu. Drago mu gledati ih i vesele i tužne s njegovih priča. Izmami on njima katkad i biser-suzu iz njihova samilosna srca. Sve su njegove priče jednostavne, ali misaone.

U službi je did Jozo ozbiljan i služben, odlučan i strog, odan, pa zato kadar zlikovcima u šumi od kože rešeto graditi, a u društvu svojih »malih« nježan, mekan kao vosak. I njegovi bijeli oštri brci i njegove bistre jastrebaste oči, pod crnim i kovrčastim trepavicama, pa tvrdo bakreno mu lice, inače u skladu s njegovom predanošću ozbiljnoj službi, sve se to smekša i raznježi, sve je blago kao blago mlijeko, kad se oko njega okupe njegove »male«, pa mu stanu gukati kao grlice. Zaboravi on svoje brige i godine, nema ih, ne postoje, jer mu je, kao da ga malena anđeli s neba dragaju i maze. I njegov se službeni junački glas prometne u skladni romon, u žubor potoka, u pjesmu.

— »Hoću, hoću. Pričat ću vam danas.«

Čim im je did Jozo obećao priču, pljesnu djevojčice veselo svojim malim ručicama, zamuknu, ture prste u usta i zagledaju se u did-Jozu, u njegova usta. Did Jozo podigne glavu, pogleda kroz otvorenu kapiju i pokaže rukom na guske u, od jučerašnje kiše nabujalome, šancu, pa zapita:

— »Vidite li, moje male, one guske u šancu? Čujete li ih? A znate, šta sad čavrljaju?«

U šancu su plivali veseli, kao ivin cvijet žućkasti i zelenkasti guščići, dostojanstvene i samodopadne bijele guske, a za njima samosvijesni gusak, deblje šije, vičan pašovati. Djevojčice se zagledale u njih, a did Jozo im tumači:

— »Vidite, oni mali guščići, što plivaju naprid, vesele se, što su mladi i lipi, pa to i kažu svojim sitnim glasićima: »»Ala smo lipi! Ala smo lipi!«« Stare guske kô guske, za njima, jîde se zbog toga, ne dadu se, ispružile šije pa kažu već krupnije: »»I mi smo takve bile! I mi smo takve bile!«« A onaj stari gusak, što pliva najotragu, samo svojim dubokim glasom zlobno priklapa: »»Davno je to bilo! Davno je to bilo!««

*

Djevojčice se nasmiju grlom, više did-Jozinome dizanju i spuštanju glasa negoli pričici, pa navale iznovice na did-Jozu:

— »Daj još, daj još! Nešto dulje! Makar staro!«

— »Ne ću staro. Danas će vam did Jozo pripovidati ništo novo, a što je bilo davno. Sitio me gusak s njegovim ‚davno'.«

Ne može njima did Jozo nasmagati uvijek novih pričica. Priča on njima istu po nekoliko puta, a one opet zadovoljne. I čim did Jozo istu priču češće kazuje, to je ljepše kiti, starinom zastire i nova lica dodaje. Uopće njegove priče počinju, kao i tolike druge, kako i ova sad:

— »Bilo je davno, kad sam ja, golubice moje, bio tako mlad, ko što ste vas dvi.«

— »Da mi te je vidjeti!« — želi Birđa, u svojoj bijeloj seljačkoj, crvenom i plavom pređicom izvezenoj rubini od divljega ćenara, s crvenom pregačom i s takvom maramom oko vrata i preko prsiju, otkrivene glave i na seljačku počešljana. Njoj se, u bozavcima kao i Birđa, pridruži protegljasta Mara, u ružičastoj haljinici, podugačka lica, gospodskoga i orlujskoga nosa, opuštenih dviju debelih plavih pletenica:

— »I ja bih voljela vidjeti, kakav je did Jozo bio, kad je išao u školu!«

— »Bilo je to davno. Svršio ja već školu. Onda je selo plaćalo učitelja. Ni to ni bio učitelj kô danas, učen. Mijo Čòrapović je bio učitelj. Naučio on u soldačiji malo čitati i pisati, pa onda nas, dicu, učio. Računô je, kô i drugi, u grah i kukuruze. Bilo to, kad još Vuka nî tekla kô danas, ravnim kanalima, već vijugala svojim plitkim i širokim koritom. Bilo u njoj uvik, barem mistimice, vode, a u vodi ribe. Koliko je bilo čikova, Bože moj! Kad sam svršio školu, bio ja pastir, pa mnogo šalabazô oko Vuke i tamo ništo vidio i ništo čuo.«

Did Jozo popostane pričati, istavi na mojoj pušci kundačić i izglavi cijevi, a zatim, ne gubeći niti, nastavi pričanje:

— »Da, da, golubice moje, mnogo sam vidio, čuo i naučio. Vidio i čuo, što malo koji vidi i čuje. Gledô ja i slušô vodomara, vidio njegovu veliku ljubav i strašnu propast. Vodomar! Nî to, zlatne male moje, ni vilenjak ni začarani kralj ili kraljević, već tica. Lipa mala tica. Zlatne mu se u prelivu krila do ramena, zlatni u prelivu sve perje na njemu. Prvi put sam ga opazio na Uskrs. Nastanio se i udomio sa svojom ženkom iskraj vode Vuke. Baš kod onih vrba pod Bubalovom livatkom, kako se ide u Beketince. Tu sam ih prvi put zatekô, pa onda svednevice.«

Opet did Jozo zagleda pušku, pogleda kroz cijevi, pa stane namatati na šipku, na izvijač kučine, da njima prosuče cijevi, da ih osuši i izvije iz njih čađu i prašinu. Zatim pomiluje sitim okom djevojčice i nastavi mekim glasom izvoditi priču:

— »Mlad i lip je vodomar kô kakav carević. Sjaji se i blista perje na njem kô drago kamenje. A što je lipo pivô! Lipše od slavuja. Tako lipo ne zna pivati nikoji kraljević. Tako pivaju samo anđeli na nebu. Nî on pivô meni. Ja sam ga samo kradom slušô, krô njegovo pivanje. On je od vesela svoga srca pivô kraljici svoga srca, svojoj ženki, a ova ga, zaljubljena, slušala. Prnu amo, prnu tamo, pa sidnu. On piva, ona sluša. Nikad nikud i nikamo jedno bez drugoga. Volili se, ljubili se. Bili si dragi.«

— »Kako je to krasno!« — kliknuše zadivljene djevojčice, izvadivši prstiće iz ustiju.

— »Čuo ovo pivanje niki drugi vodomar, pa i on došô ovamo. Sad je nastô među njima rat, a kad je rat, niko nî nikome brat. Tira moj vodomar onoga stranca. Tuče ga i tira, dok ga nî otirô.«

— »Zašto ga je tukao i tjerao, kad mu nije ništa učinio? Zar nijesu mogli zajedno kao braća živjeti i biti lijepo u miru?«

— »Teško. Bojô se moj vodomar, da mu ovaj došljo ne priotme njegove ženke. Zato je i došô. Ne da on nje. Možda bi ovaj stranac lipše

pivô, pa primamio njegovu ženku. Možda bi se bolje svidio njegovoj ženki. Ko zna? Zato on mislio: najbolje mir! Di se dvoje ljube, treći je kost u grlu.

Tako oni opet lipo ostali sami, pa se volili. Jednoga dana pristade pisma. Što je sad? Mislim ja. Gledam, zàglêdâm. Tražim ih i nađem. Grade oni gnizdo. A što mislite, di? Prave ga na vodi od ribljih koštica, dlaka. Njihovo gnizdo pliva na vodi kô lađica. Niti ga može vitar izvrnuti, niti voda potopiti. I nî to gnizdo kô drugo. Zatvoreno je. Ima vrata, kud oni u njega ulaze i iz njega izlaze, ali ih ja ne mogu naći. Sakrivena su, tajna. Kad je gnizdo bilo gotovo, sila ženka u njega, da nese jaja, a nî se micala iz gnizda. Hranu joj, ribice, u kljunu donosio mužjak i čuvô je kô oko u glavi.

Jedne nedilje, kad sam opet prispio do njihova staništa, ali jao! Zastô ja ondi šegrta majstora Nace, nikoga Jofana, s pucaljkom. Ubio on kamenčićem iz pucaljke vodomara, a ovaj pô nakomice u grm i visi na granju, pa se Jofan nateže, kako bi ga s granja u vodi dohvatio ili barem, bacajući izmašičke grude, stepô s granja u vodu.«

— »Sram ga bilo! Ja bih ga istukla! Ja bih ga tužila, da ga zatvore!« — srde se dvojčice, a tople im se suze otkidaju niz obraze.

— »Čuo Jofan, da ne će grom u kuću, ako je pod krovom vodomar, pa ga eto zato ubio. Tako se on pravdô, ali ni opravdô. Išaketô ja i otirô Jofana, ali vodomara nema više. Ko će sada hraniti njegovu crnu udovicu? Morat će ona ostaviti gnizdo i sama si loviti ribice. Natirat će je glad. Kad joj njezin vodomar nî dugo došô, izišla ona iz gnizda, a kad ugledala mrtva svoga ubogog vodomara, rastužila se i stala plakati, a ja biž, kô da me vile nose.«

— »Tako ti je bilo žao, dida? Ili si se uplašio?« — pitaju djevojčice, šmrcajući rastužene.

— »Uplašio se ja, uplašio. A od čega? Pripô sam se, ako čujem njezinu tužnu pismu za vodomarom. Slušanje ovakove tužaljke donosi čoviku zlu sriću. Zato sam pobigô kući i uzô s linca u trimu kudilje, pa si njome zatisnuo uši i vratio se. Našô sam vodomarku, di sidi na grani do mrtvoga vodomara, bol boluje, i tuži za njim kô gladna godina. Tako sam je svaki dan našô na istom mistu. Uvik samo sidi na istom mistu i tuži. Niti jide niti išta pije, već samo tuži i nariče. Ne tiši se ni noću ni danom. Peti dan je, virna priko groba, bila mrtva. Tako ga je ožalila.«

Djevojčicama se iz sjajnih očiju staču krupne suze niz rumene obraščiće, a did Jozo i sâm ganut dovrši svoju priču o vodomaru:

— »Kad je voda opala, pa ih ja mogô doseći, skinem ih s granja. Ali gle! Njihova tila samo ohladnila. Bez zadaha su. Nisu istrunula, već se sasušila i mirišu kô dva cvita mirisna. Iskopô im ja raku i ukopô ih jedno do drugoga. Neka budu skupa i mrtvi u grobu, kad su se toliko volili i bili si virni u životu sve do ladna groba, a ona i priko ladna groba.«

*

Djevojčice se snuždile i brišu plačne oči i mokri nos rukama i rukavima, a did Jozo čisti dalje već čistu pušku i misli. Pošto su se djevojčice smirile i prestale šmrcati, pa svečani mir zavladao, opet se oglasi did Jozo:

— »Davno je bilo, jako davno, kad su na svitu živili Zlatan i Zlatana.«

Osjetile djevočice odmah, da did Jozo niže drugu priču. Zato slušaju pozorno i pobožno, — tek Birđa usput čapa noktima mozuljicu na svom širokom čelu, — a on im kazuje novu pripovijetku, med mu teče iz ustiju:

»Zlatan je bio lip kô kakav kraljević, snažan i odvažan kô harambaša. Bio dobar kô dobar dan, umiljat i poslušan, valjan i vridan. Vridan na dilu kô gladan na jilu. Nikome on ne bi ništa nažô učinio, svakome samo dobro želio, činio. Bio bezazlen kô golub. Bilo u njega zlatno srce. Zato su ga i zvali: Zlatan.

Zlatana nî bila divojčica, divojčice kakveno su, nego krasna kô anđelak s neba. Bilo u nje lice bilije od košulje, ruke bilije od rukava. I ona je bila vridna i od posluha, krotka, čedna i mila. Bila marljiva kô čelica, dobra kô krušac. Po svom čistom srcu nije mogla zgrišiti protiv zakona Božijega, a jer drugoga zakona za nju nî bilo, nî ni poznala griha osim kroz zakon srca svoga. Zato ona, čista srca, nî nikad obarala očiju u zemlju, već joj uvik bile slobodne i na sve. Bila uvik nasmijana kô prolitna rujna zora. Bilo u nje, dičilo je srce milostivo kô Božje sunce, a duša čista kô suho zlato, pa je zvali: Zlatana.

Bili oni pastir i pastirica. Čuvali svako svoje bile ovce a na jednoj paši, na jednoj se vodi umivali, o jedan se otarak otirali. Ovce čuvati nî teško. Ovce su pitome, a ovčarski psi virni čuvari i veliki pomagači. Zato su pastiri mnogo dokoni. Zlatan je rizuckô kuke, ćule, solenice i kepčije iz makljena, pravio frule, svirale i dvojnice. Učio i naučio u njih ćurlikati i svirati. A duša mu bila u njih svirati. Zlatana je brala cviće, mirisala ga i kitila se njime. Nad vodu se nadnosila i na vodu ogledala. Plela svoju svilenu kosu i pivala. Sitno vezla, rasplitala i pri tom slušala, kako Zlatan milo svira. Poznavali se oni, razgovarali i sigrali. Kad su bili dobri drugima, i sebi su. Di je Zlatan mogô Zlatani pomoći, pomogô joj. Pomogô joj njezine ovce izjaviti i odjaviti, projaviti i zavratiti, dojaviti, ujaviti i ukrditi. Pomogô ovce strić, jagnjenice musti, sir u čabricama zbijati. Da Zlatana ne bi zašla, zabilio joj u šumi na drveću zabile. Načinio on Zlatani divni pastirski štapić. Urizô u nj višto vinac i srce. Donosio Zlatani cvića i u krbulji jagoda, trišanja i kupina, vinjaga, drinjaka i oslada, da se osladi i okiseli. Kad ih je sav svit volio, volili se i oni. Kad nisu ni od koga bilo išta tribali, bili bogatiji od spahije.«

Djevojčice ushićene šute kao nijeme i slušaju pažljivo, pažljivije nego u crkvi, a did Jozo uživa i zanosi se oduševljen:

— »Volili se oni mali, rasli i narasli, pa se volili i veliki. Zato se veliki uzeli i živili lipo i kriposno, kako triba. Kô vodomar i njegova ženka. Nisu oni išli u crkvu, da čuju svetu misu i pridiku i da se mole dragome Bogu. Daleko bila crkva, pa nisu mogli. Molili se jedinome dobrome Bogu u polju, u šumi, kako mu se mole zelene travke i šareno cviće, tičice u granju, ribice u vodi, kako mu se mole i kako ga slave lepirić i čelica. Pa kad nisu imali griha! Bio im jedan dan lipši od drugoga. Bilo im lipo, kô kanda su u samome raju. Ali oni nisu bili u raju, nego na svitu, a na svitu ne traje dobro nikad tako dugo kô u raju. U svitu i u nama ima zla.«

Did Jozo popostane pričati, položi moju očišćenu obocijevku i uzme čistiti svoju dvocijevku. Djevojčice, nestrpljive, navale i nutkaju ga:

— »Daj dalje, daj dalje, dida!«

Did Jozo nastavi bez nećkanja, ali svečano i žalovito:

— Pozvali Zlatana u vojsku. Morô otići daleko, jako daleko. Morô ostaviti svoje bile ovce i svoju dragu Zlatanu dugo, jako dugo. Plakali su oboje. I zajedno i svako za sebe. Vazdan im navirale suze na oči. Bili si sada lipši i draži, negoli ikad ranije. Na rastanku je njezino srce drhtalo i bilo kô u uvatite tičice. Molili jedno drugo, da se opominje drugoga i da se čuva. Dô Zlatan Zlatani na polasku i svoje zlatnu hamajliju, što ju je na samrti dobio od svoje dobre majčice. Dô joj svoju zlatnu hamajliju, da je čuva i da mu ona nju čuva. Rekô Zlatani i zaklinjô je njihovom ljubavlju, da hamajliju uvik, prikodan i prikonoć, nosi u njidrima, pod srcem, da je za živu glavu, za nad života vičnoga, nikad nikome, osim suncu i misecu, ne pokaže, a kamoli iz ruke dadne. Učini li to, ostavit će ih njihova dobra srića, pa onda neka ga ne čeka i ne dočeka. Zlatana se Zlatanu zarekla, zatekla, da niko živ neće viditi hamajlije.

Otišô on suznih očiju, a ona plakala gorko, kô da ga je zauvik izgubila. Plakala i tužila kô vodomareva ženka. Potrčala za njim, pa stala. Naslonila se na drvo i gledala. Gledala za njim, kako sve dalje odmiče, pa se vazdan osvrće, a sve manji biva. Koliko njega nestaje, toliko njezina bol i žalost rastu. Da ga zaustavi, da ga ne da, pružala svoje slabe ruke za njim. Pratila ga svojim suznim očima, dok nî bio kô zrno gorušično, pa ništa. I kad je već nestô, još je dugo za njim gledala. Previjala se od boli srca, da bi suza iz kamena udarila.

Kroz suze je Zlatana po ticama poručivala Zlatanu, koliko ga ljubi i koliko je žalosna. Pozdravljala ga po zvizdama, suncu i misecu. I oblacima je govorila, molila ih i bratimila:

»»Pozdravite mi, po Bogu braćo, moga Zlatana. Recite mu: Koliko je od mene do njega puta, toliko ga pozdravljam puta. Nosite mu misto dara moje srce iz njidara!««

— »Tako je Zlatana Zlatanu poručivala, jer nî znala pisati.«

— »Šta nije došla k meni? Ja bih joj napisala pismo!«

— »I ja! Sirota!«

Ovako požališe iz svoga nježna srca, sa suzama iz očiju, Mara i Birđa Zlatanu, rad pomoći joj, ali ih did Jozo uputi:

— »Zaboravile vi, golubice moje, da je to bilo davno, onda, kad još nî bilo pošte ni poštara.«

Djevojčice se popnu na suprotnu klupu od did-Joze, podnime se na ručice, oduprijevši se laktovima o stô, a nožicama, koje ne dosežu do zemlje, lagano klimbulaću, pa slušaju napeto, što did Jozo priča, i gledaju, ali ne vide, kako čisti puške. Čisti ih već čiste dalje i ma da svoje zar'đalice nikad više ne osvjetla, jer je mirnih ruku nemiran u pričanju. Priča on:

»Zlatan otišô, Zlatana ostala. Brojili oni dane, brojili, koji su prošli i koliko ih još mora proći, dok onaj dođe, kad će opet da se vide oko u oko i oko vrata zagrle, pa da nastave lipo živiti, kako su počeli. Zlatana je često vadila iz njidara hamajliju i suzama je zalivala, da je i samo nebo

tugovalo. Razgovarala se s njome o Zlatanu, zalivala je suzama, milovala je i ljubila. Zlatan je često mislio, da li Zlatana dobro čuva i skriva hamajliju. Dok je čuva, čuvat će hamajlija nju i sačuvati je njemu, srcu njegovu.

I Zlatan je otporučivô Zlatani, da mu bolnu srcu bude lakše:

»»Oj, Miseče, vični putniče! Čuj Danice, zvizdo sjajna! I vi, sitni Vlašići, zvizde jasne, čujte! Poručite mome zlatu, mojoj slatkoj Zlatani, mome iz očiju vidu, da na javi samo na nju mislim, da u snu samo o njoj sanjam, da ne znam, što ću početi od sriće i blaženstva, kad se vratim, pa joj u naručaj, u zagrljaj padnem!««

— »Zlatan otišô, a neki Grdan najavio svoje crne ovce do Zlatanovih i Zlataninih bilih. Zlatani bilo i pravo i krivo. Pravo joj bilo, da nî sama, a krivo, što to nî njezin zlatni, slatki Zlatan, nego grdni Grdan. Bio Grdan razrok, sav zarasto u nečešljanu kosu i obrve, bradu i brkove, u vladanju neotesan, a pakostan, kô kanda je iz samoga pakla utekô, izmakô. Kad je jedanput Zlatana, misleći da je sama, opet izvadila iz njidara zlatnu hamajliju, pa se s njome razgovarala, prikro se Grdn i vidio kradom hamajliju. Odsad Grdan nî dô Zlatani mira. Uvik je zbantivô, molio i napastovô, da mu dâ hamajliju, da je on vidi, da mu je dâ, da je primi u svoju ruku. Zlatana se branila i bižala, izgovarala i otimala, volila hamajliju i proklinjala je, da je njezina napast. Što se ona više otimala, to je Grdan većma navaljivô i milom i silom, dok nî Zlatanu umorio i namolio, pa mu ona, mlada pa luda, dadne hamajliju. Dala mu je jedanput priko srca, pa se nî ništa dogodilo. Zato mu davala dalje, kadgod bi zaiskô, a Grdan joj pomogô odjaviti i dojaviti ovce, sve, kako je nikada radio Zlatan. Malo pomalo minula njezina velika žalost za Zlatanom. Zaboravila često na Zlatana, pa propustila zarezivati svaki dan rovaše u ljeskovo pruće, što joj ga Zlatan narizô i kako je naučio, da bi znala, kad će se on vratiti.«

Birđa i Mara, već davno rastužene, sad su pomalo nezadovoljne sa Zlatanom, a kivne na Grdana. Čita njima to did Jozo s lica, ali priča traži, pa mora da ih još više rastuži, još jače razgnjevi. Zato i njegov glas ječi čas žalosno, čas srdito:

— »Došô Zlatan neočekivan, ali dočekan. Samo kako? Da je Zlatana znala, kad će doći, možda bi urodile njegove riči na polasku, možda ga ne bi ni dočekala. Kad ga je izdaleka ugledala, pripala se. Pripala se od svoga zlatnog Zlatana, Bože moj! I ona i Grdan. Zato Grdan udario na vrat na nos nokat u ledinu. Pripala se i vrisnula, a ni se obradovala, jer se opominula, da je Grdanu pokazala i dala hamajliju. Nî znala, što bi rekla, ako je Zlatan uspita, da li je to učinila. Ako slaže, ositit će to Zlatan, reći će mu hamajlija! A i njihove ovce nisu više same bile. Ima šarenih i crnih ... Nî se radovala, kako bi, da je slušala. Žalostila se, kuku lele! Žô joj bilo, što je to uradila, žô dobroga svog Zlatana, žô sebe same. Nî lagano skočila i veselo pohitala k njemu, već se skanjivala, plaho vukla kô gladna godina i gledala prida se, kô kanda je iglu izgubila.

Zlatan je u vojsci marljivo i strpljivo brojio dane. Nestajali, ginuli dan za danom, a on svaki put radosno kliknuo: »»Nema ga više!«« Željno čekô i dočekô, kad je i za zadnjim kliknuo: »»Nema ga više!«« Poletio

priko gora i dola, priko drvlja i kamenja, kroz trnje i gložje k svojoj Zlatani i doletio lagan kô na krilima.«

— »Pravi Zlatan!« — otkide se Mari iz punih grudi.

— »Zagrlili se oni i poljubili, ali Zlatana je bila smetena. Bila smetena kô vi, male moje, kad bez pitanja i dopuštenja uzmete šećera ili meda. Skrivala svoje oči, da je ne odadu, pa je tako odale.

Opazio to Zlatan, ositio ništo tuđe, ladno između sebe i Zlatane. Nî tribô ni da je pita, pa znô, da je ona priko njegove volje, priko njegova zakona pokazivala i iz ruku davala hamajliju. Da li i priko svoga srca? Ili draga srca? A kako bi drugačije! Bolilo to njega i žalostilo. Hoće srce da mu pukne, koliko mu je to žô. U glavi mu, kô da mu obruče oko mozga na potuk pokucuju. Od zlih misli glavi mu teško kô što zvonu na šugavu jarcu ili brku na smolavu starcu. Ne viruje više u Zlataninu ljubav. Nî mu više bila ni lipa ni mila. Zamirila mu se do smrti.

Znala ona to i osićala. Znala i žô joj bilo, što je skrivila svome zlatnome Zlatanu. Bojala se, da joj ne može načisto oprostiti i nikad sasvim zaboraviti, priboliti, pa ga nî ni molila, već se samo žalostila i venula kô ubran cvit bez vode. Znala ona, da se psu, koji jedanput ujide, unapridak ne viruje, da joj Zlatan ne će više virovati, a to joj bilo na svu volju dosta i previše. Vira je u nama. Ne da se iščupati kô lan.

I nisu imali, kome da se istuže.

Zlatna hamajlija postala njihova zajednička velika nesrića, jer je ne znadoše čuvati. Došli njima crni dani. Posanula im svaka srića zbog njih i iz njih samih u njima, pa zato i okolo njih. Nema nama sriće baška od nas! Zlatan, kô da je na tîme pô, uzô hamajliju, pa je bacio u bunar. Kô da je ona kriva! Kô da ne bi bilo kasno, kad je tičica, kad je sričica već izletila iz njih! Kad su ih gnjiv i bis zarobili, pa im služe kô nesrićno roblje!«

Did Jozo zašuti, malo se kao zamisli, pa opet prozbori i produži svojim ugodnim postojanim glasom tužno i žalostivo. Priča uozbiljenim djevojčicama, uvijek na moje oči:

— »Trebalo im soli. Zlatan, kô i prije, zabaci za vrat jagnje, pa odnese u grad, da ga proda i kupi grumen soli. Odnio jagnje, prodô ga, vratio se jidan i govori u stranu. Šta je sad? Nî kupio i donio soli ni sebi ni ovcama, već zapio. Došô pijan i bisan. Njegova tuga i bol nî zato uminula, ali mu se ruka sama digla, pa istuko Zlatanu. Zlatana, kriva, ne buni se, ne brani se, ne biži, već plače od boli i žalosti. Liva pokajničke suze i pišti kao crv pod korom. Zlatan psuje gadno, prostački, takav i sâm od rakije i od tuge. Išô Zlatan, sada lin kô trut, mrzak sam sebi kao vrag, često u grad. Sve češće. Rasprodavô jaganjce i ovce, dok nî ni klêk ostô, ali soli nî bilo ni u kolibi ni na solilu, već uvik samo gadna vikanja, psovanja i tučnjave. Živili kô crni vragovi u paklu. Kô što su se prede svednevice uzajmice ljubili, tako su se sadek uzajmice svednevice vriđali. Kako im se ranije smijala sreća odasvud, tako ih sada bîli zlo i rđa odsvakale. Odsad ih svit zbog njihova grišna i zla života zvô: Zločan i Zločana.«

I ne obzire se did Jozo na plačne oči svojih »malih«. Ne vidi ih, jer ih ne gleda, ali osjeća, čuje. On samo priča dalje, priča sve žalostivijim govorom i grlom:

— »Zločan i Zločana nisu već davno imali nikoga svoga do sebe i svoje izgubljene ljubavi na cilom bilom svitu. Sad su rastepli i ono malo svoje sirotinje, pa se, nemajući kruha ni naprezdan, teret jedno drugome, u odercima potucali po bilome svitu od nemila do nedraga. Od gladi su spavali, u dupljima kô zviri. Kad su ovako bili bez igdje ikoga i ičega svoga, puka sirotinja, rodi im se golo na goli život dite, našlo im se muško čedo Sirotan. Bog im udilio tu radost i žalost. Radost, da im se rodio, a žalost, da nemaju ni peline, da ga, svoju tugu i nevolju, moraju poviti bodljikavom lozom kupinom, da će im umriti od gladi. Da kukavac ne umre od gladi, morali, kukavni, moliti i namoliti dobre ljude, da ga kô siroče prime, nahrane i othrane. To im je opet bila kukavička žalost velika i teška.

Nisu se dugo žalostili i mučili. Nisu dugo nosili svoje teško brime. Doskora im se od žalosti, od siromaštva i gladi duša s tilom razdilila. Da ostane vični tužni spomin na Zločana i Zločanu i živa opomina ljudima, sad ih opet Usud prometnuo u kukavca i kukavicu, da on i danaske samo kuka kô gladna godina, a ona kukavna da krišom podmiće svoja jaja u tuđa i svako u drugo gnizdo, dokle traje sunca i miseca. Tako njih njihova dica, kukavičići, ne upamte kô ni Sirotan, ne upoznadu krila ljubavi roditeljske, već moraju, rastavljeni od rođenoga bokca brata i sestrice sirotice, iz tuđih ustiju izgledati, tuđu majku majkom zvati — na vična vrimena.

Zato ne valja prvo kukanje čuti natašte.«

Da se zna, da je konac priči, uzdahne did Jozo:

— »Tako bilo, tako bitisalo.«

— »Kako je to tužno i ružno!« — opaze osjetljive djevojčice, gadljive na gadno, kroz suze, kroz suze žalosti i s iskrenim negodovanjem iz svojih malih čistih srdaca, koja, bezazlena, kucaju samo za lijepo i dobro, a na drugo mrze, pa zato odmah, radoznale i zabrinute, pitaju:

— »A je li to sve i istina, dida?

— »Nego da je. Živa istina. Volja vas virovati, volja ne virovati. Evo vidite, da jest!« — otisne did Jozo ruku u džep i izvadi crvenu svibovu grančicu s kukavičjim suzama na njoj kao očiti dokaz istinitosti ove svoje priče.

*

Odmarajući se podalje u vrtnom naslonjaču od vrbova pruća, čuvši priču, zapitam:

— »A zašto ste, did-Jozo, ovu priču izmislili i curicama je ispričali?«

— »Neka bi znale moje male, da ima i zla na svitu, da ima kopriva i tabula, gorkoslada i ludara, zmija i zmijina roda, da ima kukavaca i kukavica, pa da bi se moje male znale čuvati! Ako zabardaju, ako se sîtê moje pripovisti u životu svome! Bit će im za dušu, i da bi se did-Joze sitile i za dušu moju bar jedan očenaš izmolile, kad mene više ne bude na svitu.«

STANKO RAC:

U SJENI GOTIKE

BUNE BISKUPSKIH VAZALA

Pojam sredovječnog podanika tako je širok i mnogovrstan, da je teško obilježiti ga sasvim potanko. Uvaženi naši historičari smatraju općenito predijalistima sve podanike crkvenih velikaša i družina, kao što su udvornici i kmetovi bili žitelji kraljevskih i herceških, odnosno plemićkih posjeda. Istodobno možemo ih smatrati višim staležom od običnih kunovnjaka i kmetova. Glavni povjesničar zagrebačke biskupije Ivan Tkalčić svrstava ih na prvo mjesto među stanovnicima kaptolskih imanja. Gledajući u njima najodličnije seoske posjednike, naziva ih crkvenim vazalima.

»Praedium« znači imanje ili posjed. Upravo je u ovoj riječi označena bitnost crkvenog feudalizma, koji se kasnijih stoljeća sve više razlikovao od svjetovnoga, što je razumljivo, ako uvažimo, da je crkva bila najjača zaštitnica protiv apsolutizma i lične samovolje. Najbolji dokaz o ovoj razlici pruža nam historija prve seljačke bune u četrnaestom vijeku. Njezin razvitak kao i zaključak pokazuju, kako se tadanja vlast mogla izvršavati na miroljubiv i čovječan način. Po svom općenitom značaju nije ovaj otpor mnogo zaostajao za krvavim događajima poslije dvjesta četrdeset godina, budući da se iz svog ishodišta, Ivanića, proširio po čitavoj zagrebačkoj biskupiji. Među buntovnicima je bilo najviše predijalista. Glavni kolovođe bili su biskupski podanici iz provincije ivaničke, čazmanske i dubravske, no bilo je i plemića (V. Klaić, Povijest Hrvata II.)

Neposrednim povodom se smatralo ubiranje desetine. Možda su tih godina biskupovi »dežmari« nešto oštrije utjeravali daće, jer su u tom doba boravili u Ugarskoj i Slavoniji papinski izaslanici Jakob Berengar i Rajmund de Bonofato, koji su sabirali priloge za svetu stolicu. Sigurno se biskup Ladislav nalazio u teškoj situaciji, kad nije mogao isplatiti pristojbu za svoje imenovanje, no jednako je pouzdano da su i drugi razlozi djelovali na razvitak pokreta. Prije nego započnemo s njegovim prikazom, spomenuti ćemo ukratko njegovu historijsku predigru, što se događala na istoku biskupije pod konac trinaestog stoljeća.

Središte joj je bilo u virovitičkoj županiji, gdje je u to vrijeme vladala herceginja Elizabeta, majka kralja Ladislava III. Kao rođena Kumanka, kraljica je prilično naginjala shvaćanju svojih nomadskih pređa te slabo marila za crkvene propise. Zbog toga je došlo do spora između kraljevske porodice i zagrebačkog biskupa, a jamačno je i tadanji ban Petar Pakrački bio na kraljičinoj strani.

Pokret je započeo među udvornicima Virovitice i Lipove, koji su uskratili davanje desetine. Radi toga ih čazmanski prepošt Jakov triput opomenuo, pozivajući ih da vrše svoju dužnost, no čini se, da su opomene slabo djelovale. Poslije uzaludnog nagovaranja bile su po nalogu papinskog legata izrečene crkvene kazne. Na Sesvete g. 1280., prigodom mise u čazmanskoj crkvi sv. Duha, iza evanđelja, udario je spomenuti prepošt

nepokorne žitelje crkvenim prokletstvom. Među prokletima se nalazilo dvadeset i četiri glavara, starješine i prisežnici mjesta Virovitice i Lipove, kojih je imena redom izbrojio. Zatim je proglasio crkveni interdikt nad svima posjedima kraljice Elizabete.

Prvi pokret protiv desetine se naskoro izrodio u pravu anarhiju. Kaos je zahvatio čitavu istočnu stranu tadanje Slavonije. Iskorišćavajući priliku, neki su plemići stali otimati i pljačkati crkvene posjede, progoniti i odvoditi u sužanjstvo biskupove podanike te sami ubirati desetinu. U tom su pošli tako daleko, da su uzimali u službu i razbojnike. Među plaćenicima se najviše isticao neki hajduk imenom Wryz, koji je nemilosrdno mučio narod. Spominje se, da je prigodom razaranja i spaljivanja biskupova mjesta Vaške (kod Drave) usred najoštrije zime istjerao pet žena iz njihovih kuća, da su se smrzle. Isti je hajduk bio na čelu slijedećeg popisa prokletih, objavljenog po samom biskupu Timotiji u Virovitici g. 1281. Zanimljivo je, da se na ovoj listi izopćenih nalazi i tadanji ban Nikola Gisingovac.

Po svoj prilici je ova anarhija dojadila herceginji, jer se najedanput pokajala. Ispričavajući se u jednoj ispravi (Virovitica 1283. g.), kaže da je bila krivo obaviještena od svojih udvornika kao i od čitave županije. Izgleda, da su seljaci spomenutih mjesta nasjeli. Kao prvi začetnici bune, oni su se kasnije potpuno izgubili među ostalim faktorima. U tom se značaj ovog otpora bitno razlikuje od velikog ustanka biskupskih predijalaca. Karakteristično je međutim, da su u prvom kao i u drugom slučaju predvodili ženski podanici, premda je značaj njihovih gospodarica bio sasvim oprečan.

Desetinu (decimae) su plaćali vjernici čitave biskupije. Iz njenih je prihoda uzdržavala crkva svoje službenike, vojnike i svećenički pomladak te svoje utvrde i zgrade. Dvadeseti članak zlatne bule izričito određuje, da se crkvi ne plaća srebrom (novcem), nego onim, čim zemlja rodi: vinom ili žitom. »Ako bi se biskupi tome opirali, kaže Andrija II., ne ćemo im raditi u prilog«. Zato se u trinaestom stoljću pobirala u zagrebačkoj biskupiji desetina samo u naravi od ovaca, koza, svinja i kokoši, zatim od pšenice, raži, ječma, zobi, proje, sirka i sočiva, napokon od meda i pčelinjih košnica, voska, lana, konoplje i vina.

Slijedećeg stoljeća odredio je ban Mikac Mihaljević (1327.) sasvim potanko, kako se ima davati desetina. Njegov proglas na narod započinje slijedećim uvodom: »Kraj ostalih naših briga glavna je i o njoj svaki dan promišljavamo, da se pobožnim čuvstvom dostojno očituje prava vjera, što ne želimo sami, nego nam je i od kraljeva veličanstva jednako naloženo. Odatle može procvasti vremenita sreća naša i onih, koji su povjereni našoj brizi, ako kralja kraljeva zahvalnim počitanjem veličamo. Doista, tim ćemo posvjedočiti najveće poštovanje Božje, ako dajemo zakonitu desetinu, koju ti je sveviśnji stvoritelj pridržao kao priznanje svoje velevlasti, a namijenio ju svećenicima.« Nastojeći, da se zagrebačkoj crkvi povrati ono, što su joj neki već dulje vrijeme zanijekali, ban je odredio: Svi župani, knezovi, plemići, službenici i ljudi svakoga staleža moraju davati crkvenu daću od ovaca, jarića i pčelinjih košnica, zatim od pšenice, raži, zobi, ječma, proje i ostalog žita u žitnicama te vina u klijetima, napokon od jednogodišnjih svinja i odojaka, kadgod će je od njih zatražiti biskup ili njegovi deseti-

nari. Desetina od pšenice, raži, zobi i ječma ima se pobirati do osmice Stjepanja (27. kolovoza), od proje i druge jesenske žetve do osmice Sesveta (7. studenoga), a od mošta i svinja do osmice Martinja (18. studenoga). Prema sporazumu bana i biskupa bit će nagrađeni oni gospodari, koji bi na određene rokove dali potpunu desetinu i nastojali, da je podmire njihovi kmetovi. Za uslugu i uloženi trud zadržat će šesnaesti dio sabrane desetine; inače pripada taj dio onomu, kome će ban naložiti da ga utjera. Tko usprkos ove odredbe ne bi podmirio daće do polovice adventa (15 dana iza Andrijina) platit će globu i zatezne kamate. Ban povjerava zagrebačkom i križevačkom županu, da bdiju po čitavoj biskupiji, kako bi se njegov nalog točno vršio. Ako urade protivno, nesamo što će biti lišeni svoje časti, nego će ih i biskup kazniti crkvenim prokletstvom.

Ustanove ove naredbe su bile preteške, da bi se mogle praktički provoditi. Premda ih je ban, kako sam kaže u proglasu, dobro promozgao te podnio kralju na potvrdu, urodile su slabim plodom. Naskoro je Mikac Mihaljević izdao novu, nešto ublaženu objavu. U njoj kaže, da bi kao ban mogao siliti narod na davanje desetine u naravi, no ipak se ne će protiviti otkupljivanju gotovim novcem. Budući da je i sam biskup pristao na to, zapovijeda, da se mjesto desetine u prirodninama od pojedinih kupića pšenice, raži, ječma, zobi, proje i sirka plati biskupu do Martinja šest banskih denara ili dvanaest malih bagatina. Od pojedinih kablića desetinskog vina neka se plati toliko denara, za koliko se bude kablić novoga vina prodavao po gradovima. Svaki pak, koji ne otkupi daću po određenoj cijeni do Martinja, morat će za svaki kupić žita i kablić vina pridodati još po dva denara, jer će toliko poskočiti cijena žitu i vinu. Što se tiče jednogodišnjih svinja i odojaka, neka se prigodom desetinanja procijene iustanovljena cijena isplati u novcu. Košnica i ovca mogu se otkupiti s denarom, a jare s pol denara. (Smičiklas, Codex diplomaticus IX.)

Niti ovom polakšicom nije se riješilo pitanje desetine. Kralj Karlo je imao dosta razloga, da uredi ovu daću. Deseti dio svih crkvenih dohodaka u Ugarskoj i Slavoniji je pripadao sv. stolici u Avignonu. Pape su pridržavali za sebe samo dvije trećine sabranih priloga, dok su jednu trećinu ostavili kralju za ratove s krivovjercima (Vlasima i bosanskim patarenima).

Pet godina poslije proglašenja druge banske naredbe bukne u Ivaniću ustanak. Po svoj prilici je povod za bunu nastao uslijed nekog spora između predijalaca i biskupovih »dežmara«. Iste jeseni (g. 1333.) došao je sam biskup Ladislav u Ivanić, da ubere zaostalu desetinu, ali nije opravio ništa. Prvi se digoše predijalci, a za njima čitav narod na području ivanićke, čazmanske i dubrovske provincije. Ustaše sastave vojsku te zaključe, da će udariti na Ivanić. Doznavši za njihovu namjeru biskup pobjegne u Zagreb, gdje zamoli kod bana ikralja za pomoć. Sigurno je tom prilikom došlo do većih nemira ipustošenja, jer je počinjeno štete za sto maraka ili dvadeset tisuća banskih denara.

Vijest o ivanićkom ustanku proširila se strelovitom brzinom po čitavoj dijecezi. Mnogi su je biskupljani radosno pozdravili, a naročito plemstvo u arhiđakonatima, kamaričkom, gvešćanskom, dubičkom i sićkom te

u županijama križevačkoj, goričkoj isanskoj. (Tkalčić, Otpor i buna radi desetine, Rad 49).

Slijedeće godine (1334.) izdaje ban nalog svojim službenicima, da pomažu biskupovim »dežmarima« kod ubiranja desetine. Usprkos svih opomena crkvene i državne vlasti buntovnici su i nadalje ostali uporni. Protjeravši činovnike, otklonili su svako plaćanje poreza i štete. Ujedno su zaplijenili neke novce, koje je biskup poslao u Ivanić za uzdržavanje svoje tamošnje posade. Zaplijenjenu svotu su između sebe podijelili.

Na proljeće g. 1335. došao je biskup Ladislav opet osobno u Ivanić, da primiri ustaše, no i ovaj put bez uspjeha, premda je upravo bila korizma, vrijeme općenite pokore. Videći, da ih ne može skloniti nagovaranjem, posluži se prijetnjama. Petog travnja izdaje u svom dvorcu proglas, kojim objavljuje kazne za sve one »koji rastući u prkosu zaboravljaju na Boga te opakim djelima nastoje proždrijeti i obeščastiti Isusovu sirotinju . . . Svaki svećenik i svjetovnjak, bio on koje mu drago časti i ugleda, koji bi se usudio još i dalje prkositi, buniti, strku i nasilje činiti, zasjedati i potpirivati urotu, držati tajne sastanke i napadati biskupske posjede, druge snubiti, svjetovati i štititi protiv biskupa, njegove crkve, činovnika i pristaša — toga neka stigne Božja osveta i neka je izopćen. Takva ne može odriješiti nijedan svećenik, nego sam biskup; tekar onda, ako se pokaje i zadovolji svim zahtjevima može mu se biskupovom dozvolom dati odriješenje grijeha.« Biskup nadalje određuje, da se svaki predijalac, koji je sudjelovao u buni, bez daljeg prigovora liši uživanja svih zemljišta.

Proglas je još većma razdražio ustaše. Vjerojatno su spremali navalu na dvorac, jer je biskup bio prisiljen, da potajno pobjegne iz Ivanića u Zagreb. Zatim sb udarili na njegove posjede. Upravo se približavalo vrijeme košnje i žetve. Još žešće nego za prvih nemira stali su buntovnici pljačkati predije, paliti zgrade i goniti službenike. Dvaput su jurišali na »novu tvrdnju« s namjerom, da je poruše, ali nisu uspjeli, jer ih je odbila tamošnja posada. Anarhija je potrajala čitave godine, dok se na proljeće g. 1336. nije pojavio biskup sa ovećom vojskom.

Četa je morala biti dosta brojna i jaka. Poznato je, da je zagrebački biskup uzdržavao jedan od četiri banderija, koji su postojali na području sredovječne Slavonije. Osim biskupa imali su ih samo ban, knezovi Babonići i prior vranski, dok su svi ostali viši i niži plemići pridruživali svoje čete županijskim vojskama. Banderijalni sustav se razvio na osnovu feudalizma, a ime mu potječe od talijanske riječi bandiera (zastava). U Hrvatskoj ga je počeo uvoditi kralj Karlo Roberto. Četa je normalno brojila pet stotina ljudi.

Prošavši kroz Ivanić, biskup Ladislav dođe u Čazmu, da ondje »po običaju« održi skupštinu svih triju županija, ivanićke, dubravske i čazmanske. Provedenom istragom ustanovljeni su glavni krivci i kolovođe bune. Među njima su se najviše isticali bivši čazmanski župan Lovro, zatim predijalci Ivan i Dominik, sinovi Marcelovi te biskupov predijalac Grgur, sin Aleksandrov. Posebnom odlukom biskup Ladislav je lišio svu četvoricu svojih posjeda. Zatim je izopćio iz katoličke crkve četiri plemića iz sv. Ivana, koji su pomagali spomenute ustaše. Dvojica od njih bijahu Farkaš

i njegov sin Pavao, a druga dvojica Martin i Joakim, sinovi Berivojeva sina Tome (Smičiklas, Codex X.)

Za sve vrijeme dotadanjih kao i kasnijih nemira nikad nije došlo do intervencije banske vlasti. Izgleda, da je ban Mikac Mihaljević prilično ravnodušno promatrao ove događaje, što su se zbivali na dogled Zagrebu. Upravo se zbog toga otegnula borba između biskupa i njegovih podanika kroz punih osam godina. Čini se, da je ban rješavao pitanje crkvenih prihoda i podupirao svoga kuma biskupa više teoretski, dok je inače postupao sasvim drugačije. Premda je o tom izvoru vremenite sreće, kako kaže u svom proglasu, danomice promišljao, ipak se trsio da izbjegne plaćanju, te svojim zlim primjerom prednjačio drugima. Ugledavši se u njega, nisu htjeli plaćati desetinu niti njegovi kmetovi.

Predijalci nisu imali više razloga da se bune, nego ostali vjernici zagrebačke biskupije. Naprotiv, možemo reći da su njihovi porezi bili najniži na čitavom području Slavonije. Državi nisu plaćali nikakve daće, a jednako su bili oslobođeni od plaćanja malte, mostarine i pijacovine, kao i od dužnosti ukonačivanja vojske. Samo su bili obvezani na plaćanje desetine i »cinzuša«. Osim toga su bili dužni, da na biskupov poziv idu u rat kao njegovi vojnici. Neki su od njih bili vrlo bogati. Bilo je takovih predijalaca, koji su imali više selišta ili kurija te poput vlastelina sudili svojim kmetovima, postavljali svoje »vesnike« ili suce i ubirali globe, živući u svakom pogledu kao maleni plemići.

Desetina se davala samo od ratarskih proizvoda, dakle od više gospodarske kulture. Dobra iz pastirskog života nisu spadala pod crkvenu daću. Iznimka je postojala samo kod ovaca, odojaka i jednogodišnjih svinja. »Cinzuš« je bio malen porez. Svako selište ili dvor (kurija) morali su davati godišnje biskupu dvanaest denara, a u starije doba jedno kunino krzno.

Podavanje kuna je vrlo staro kod Hrvata i drugih Slavena. Na taj su se način plaćali porezi i globe za vrijeme hrvatskih kraljeva. Istom na koncu XII. vijeka stala se kunovina namirivati novcem, što je kasnije sve više prelazilo uobičaj, kad je zvjerad postajala rjeđom. Krzno je vrijedilo dvanaest banovaca. Kunovnicima (marturinari) se u srednjem vijeku smatraju uopće svi slobodni ljudi, koji su bili obvezani na plaćanje ove daće. Domaći oblik latinske riječi »census« se sačuvao do danas, pa se na području negdašnjih biskupskih provincija upotrebljava kao prilično rijedak naziv za najstarije zemljišne kulture.

Tlo svih triju provincija u glavnom se sastojalo iz ogromnih šuma i bogatih pašnjaka. Agrikultura je u ono doba zapremala tek neznatan dio zemlje, a temelj bogatstva se nalazio u šumi i travi. Plodnost spomenutih krajeva je stvarala materijalno blagostanje zagrebačke biskupije, koja je već na koncu dvanaestog stoljeća imala gotovo četiri puta veće prihode, nego stara crkvena metropola u hrvatskoj državi, nadbiskupija splitska.

Po svemu se vidi, da buna u Ivaniću nije nastala iz oskudice ili teškog položaja seljaštva. Ovo jednako potvrđuje i njezin dalji razvitak, što postepeno dobiva sve općenitiji i dramatskiji značaj. Čini nam se, kao da su buntovnici poslije osude osmorice predijalaca i plemića zaboravili na desetinu. Neki predijalci, grašćani (castrenses) i stanovnici slobodnih mjesta dođoše u Čazmu i zamoliše biskupa, da im oprosti njihove dosadašnje prestupke. Biskup ih odriješi krivnje, pa se činilo, da će nastupiti mir. Međutim je naskoro izbilo novo nezadovoljstvo. Povod je bila mostarina, koju su biskupovi službenici stali utjeravati na mostu između Ivanića i Božjakovine.

Već prije ove bune biskupskih podanika opiralo se davanju desetine plemstvo i građanstvo po nekim kotarima, što je naročito došlo do izražaja na zagrebačkom saboru g. 1327. Jednako je bilo otpora i sa strane nekih crkvenih redova, naročito Križara (Crucifera). Posljedica tog pokreta očitovala se u znatnom smanjenju crkvenih prihoda. Da ih nadoknadi, izmislio je biskup Ladislav novo vrelo dohotka. Zamolio je kralja, da mu dopita pravo mitnice i mostovine u ivaničkom kotaru, za uzdržavanje tamošnjih kaštela i utvrda. Ujedno je zatražio od sabora, da mu prizna to pravo. Rješenje je na obim mjestima bilo povoljno. 30. prosinca 1335. javlja kralj iz Višegrada, da dopušta crkvi i njenim biskupima na svima i pojedinima mostovima, po kojima se s raznih strana izlazi ili ulazi u Ivanić iz ivaničkog kotara, ili njegovih međaša, da se mostovina onako plaća, kako je običaj u Božjakovini; a to zato da se mostovi grade i čuvaju u dobrom redu, pa isto tako i braništa, koja su ondje dozvolom kraljevom podignuta, kao i ona, koja budu u buduće. Kralj ujedno nalaže kaptolima pečuhskom, stolnobiogradskom i požeškom, da pošalju svoje predstavnike u Božjakovinu, gdje će uz kraljeva izaslanika utvrditi cjenik za nove mitnice.

Komisija se sastala u siječnju 1336. Poslije svestranog ispitivanja ustanovila je pravi cjenik na križarskoj mitnici: od teretnih kola 10 denara, od kola za Modruše 8 banovaca, od kola natovarenih vinom 7 banovaca, od druge robe osim sukna 6 banovaca, od pojedinog vola ili krave banovac, a isto toliko od nerogate marve, od ovce i koze obul; od haljinca (tunica) obul, od kabanice obul; od trube darovct pol banovca, ali od haljine na čovjeku ništa; svaki pješak plaćao je obul; od svake svinje prije Martinja obul, a poslije banovac; tko je nosio crveno sukno na krtači za prodaju morao je platiti 4 banovca, od striženoga sukna prema količini i kakvoći; od jedne rukovije pređe šest banovaca, od vune četiri; od tovara ribe, kože ili voska pedeset banovaca, ali ako je riba bila sirovina plaćalo se od glave corrigia; od koša ribe na krhači tri denara.

Da pravo ocjenimo ovaj postupak valja napomenuti da je Ivanić radi hodočašća »starinskoj Majci Božjoj« bio najbolje posjećivano mjesto u čitavoj biskupiji, a ujedno se nalazio na raskršću glavnih sredovječnih putova. Ovdje se dijelila »kraljevska cesta« na tri traka; jedan je vodio na Varaždin (versus Theutoniam), srednji glavni na Zagreb, a treći preko Save na Sisak, Petrinju i Gore (versus Modrusiam). Osim toga je Ivanić sa svih strana poput pravog otoka opkoljen vodom Česme, Lonje i Glogovnice.

Čim su predijalci doznali za novi teret, što im se sprema, podigli su ustanak. Što se sve događalo nije nam u detalje poznato. Spominje se, da su dvaput udarili na biskupa, da ga uhvate ili protjeraju zajedno sa kra-

ljevim izaslanicima, ali nisu uspjeli, jer ih je obranila jaka posada. Zatim su držali razne javne buntovne sastanke te pjevali na pučkom jeziku svakakve sramotne pjesme, izvrgavajući ruglu biskupa i njegove ljude i prijeteći im smrću. Što više izdali su i neke proglase u sličnom smislu.

Usprkos tomu obavila je komisija svoj posao i predložila spomenuti cjenik kralju, koji ga je potvrdio 1. veljače 1337. i strogo naložio da se po njem plaća mostarina u kotaru ivanićkom kao i u susjednima. (Tkalčić, Otpor i buna).

Da spriječi bunu, pođe biskup Ladislav osobno u Ivanić. Odlučio je ondje proboraviti tako dugo, dok lijepim načinom ne umiri svoje podanike. Umirivanje je trajalo od proljeća do jeseni god. 1337. Narod se zaista popravio. Koncem listopada dođoše pred čazmanski kaptol brojni izaslanici iz ivanićke, dubravske i čazmanske županije, koji se obvezaše, da ne će više dizati ustanak. Delegati kažu, kako su u vrijeme bune doživjeli mnogo zla i velike štete, pak se žele izmiriti sa svojim duhovnim i svjetovnim poglavarom. Zadano obećanje su pripravni potvrditi prisegom pred zagrebačkim ili kojim drugim kaptolom.

Godina 1338. je prošla u miru, ali već slijedeće godine plane nova buna, jača od svih pređašnjih. Povod joj je bio proglas biskupa Ladislava od 24. svibnja 1339. g., kojim određuje, da nijedan svećenik u ivanićkoj, čazmanskoj i dubravskoj provinciji ne može bez naročite biskupske ili papine dozvole odriješiti od grijeha palikuće, ubojice, krivokletnike i otimače crkvene imovine. Nijedan svećenik ne smije sahraniti takva izopćenika crkvenim pogrebom; učini li to ipak, bit će izopćen iz katoličke crkve, a dosljedno tome izgubit će i svoju nadarbinu. Sadržaj ovog proglasa toliko je razdražio predijalce i doveo ih do žestine, da su navalili na Ivanić, svladali tamošnju posadu i zauzeli biskupov grad. U tom sukobu je pao biskupov kamenar, dok su mu druga teško ranili na nozi. Istodobno se razmahala pljačka po biskupskim posjedima u sve tri županije. Biskup Ladislav se u to vrijeme nalazio u Zagrebu. Sakupivši oveću vojsku pođe u Ivanić. Ondje sazove sastanak svih svojih podanika. Međutim, nitko se od ustaša ne pojavi na skupštini. Otprilike u isto je doba opsijedala njihova vojska slobodnu varoš Sredice u čazmanskoj županiji. Budući da je mjestu zaprijetila opasnost, odluči biskup, da ga spasi, pa krene iz Ivanića zajedno s vojskom prema Sredicama. Na putu ga napadnu buntovnici s namjerom da ga ubiju, no on seipak spasi stigavši za vremena u Čazmu. U nedjelju 5. rujna objavi u tamošnjoj zbornoj crkvi proglas, kojim izopćuje iz crkve i za uvijek lišava svih posjeda dvadesetoricu predijalaca. Vrativši se zatim u Ivanić objavi novi proglas. U njem je zaprijetio crkvenim prokletstvom svakomu, ko bi se usudio zamoliti ga, da buntovnicima oprosti i da im opet povrati oduzeta zemljišta.

Sredinom listopada je zasijedalo u Ivaniću povjerenstvo, koje je po nalogu samog kralja Karla trebalo da riješi sve zemljišne sporove između biskupa i njegovih podanika. Kralja je zastupao neki plemić po imenu Vilim vlasnicima sve one zemlje, koje su im bile oduzete za vrijeme ustanka. Iskorištavajući metež i opću nesigurnost, neki su ljudi zauzimali, što im se

svidjelo. Osvajača je bilo iz raznih, pače i dosta udaljenih krajeva. Neki se dobrovoljno odrekoše uživanja, dok je mnogo veći broj bio onih, koji su se digli protiv odluka kraljevskog povjerenstva. Upravo radi toga je došlo na početku g. 1340. do ponovne bune. Kao na samom početku, sada su se najviše istakli predijalci iz okolice Ivanića. Opet je zavladao kaos pustošenja. Ustaše su toliko osilili, da se biskup nije usudio navaliti na njih, premda se s vojskom nalazio u ivanićkom dvorcu. Devetog veljače je objavio novo izopćenje njihovih vođa. Podjedno je naložio zagrebačkom kaptolu, da ovo izopćenje svečanim načinom proglasi u stolnoj crkvi. Međutim, ni predijalci nisu stali skrštenih ruku. Odmah izaberu delegate iz svih triju provincija, a k njima se priključi i kotar vaški kod Drave, pa se svi zajedno pritužе kralju.

Nova ugarsko-hrvatska prijestolnica se nalazila u Višegradu, na obali Dunava. Na podnožju brda, u sjeni neke stare tvrdinje Karlo I. je izgradio veličanstvenu zgradu sa trista pedeset dvorana. Govorilo se, da je raskoš ove palače nadmašio sve kraljevske dvorove tadanje Evrope. Karlo je bio ambiciozan vladar i marljiv reformator. Nije uzalud potjecao iz porodice Anžuvina, koja je početkom četrnaestog stoljeća vladala u Francuskoj, Engleskoj, Napulju, Ugarskoj i Hrvatskoj. Mnogo je naginjao viteštvu, poeziji i umjetnosti te poput ostalih svojih rođaka težio za apsolutnom vlašću. Trsio se, da državu uredi po francuskom uzoru, no pri tom je više mislio na sebe i na svoju porodicu, nego na interes naroda. Bio je u neku ruku čovjekoljubiv. Kod sudbenog postupka je ukinuo dokaz vatrom i vodom, no gdjekad nas se čudno doimlje njegovo shvaćanje pravde. Radi neuspjelog atentata svog komornika Felicijana Zahe dao je osuditi na smrt sve muške potomke njegove obitelji do trećeg koljena, pače i sinove njegovih sestara. Veličina i sjaj ovog vladara ne može se odijeliti od pohlepe i okrutnosti znamenite francuske obitelji, koja se međusobno zatirala do potpunog uništenja.

Svojom mržnjom otjerao je kralj Karlo zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića, jer ga je navodno ocrnio pred papom u Avignonu. Ovaj biskup je bio sveta života, vrlo naobražen i rječit te poslije Stjepana II. jedan od najslavnijih naših crkvenih poglavara srednjega vijeka. Kao zastupnik čitavog episkopata pošao je g. 1319. u Avignon, ali se nije usudio vratiti u domovinu, već mu je sv. otac podijelio stolicu nucerinsku.

Vijesti, što su se sačuvale o biskupu Ladislavu nisu nipošto povoljne. Zabilježeno je, da je od naravi bio vrlo žestoke ćudi. Još za svoje mladosti kao đak običavao je ne samo svoje saučenike i vršnjake, već i iste svećenike istući do krvi bilo prostom rukom, bilo toljagom. Uslijed ovih izgreda potpao je pod crkveno izopćenje, ali on malo se osvrćući na to, ni ne zaprosiv odrješenja dao se ipak zarediti za đakona. Premda je bio vrlo nemaran u službi postao je ipak prepozitom titeljskim, ne primivši ni svećenički čin. (Tkalčić, Otpor i buna). Zatim je bio poslanik kralja Karla na papinskom dvoru u Avignonu, a zagrebačkim biskupom je postao g. 1326.

Predijalci su ga optužili pred kraljem, da ne poštiva, nego zatire njihove sloboštine, koje im dadoše pretšasnici i donatori zagrebačke biskupije.

Trinaestog ožujka 1340. g. poziva Karlo I. iz Višegrada biskupa Ladislava, neka u roku od 15 dana predoči svoja privilegija, jer se na njega tuži narod iz njegovih distrikta. Ipak nije došlo do izvršenja ovog naloga, budući da je kralj odgodio rok za predočenje povelja na vrijeme, kad je imao osobno doći u Hrvatsku.

Mjesto kralja dođe naskoro njegov povjerenik, imenom Dominik. Prispjevši u Ivanić pod konac ožujka, sazove ondje skupštinu za ivanićku, čazmansku i dubravsku provinciju. Ustaše dođu, ali odmah iznesu zahtjev, da im biskup Ladislav povrati oduzeta zemljišta. Biskup se tomu protivio, na što predijalci ostave skupštinu te pokrenu posljednji ustanak. Njegove pojedinosti pokazuju, da su ovaj put neprijateljstva nadmašila sve ono, što se događalo ranijih godina. Prije svega buntovnici porobe predije, a izrane i oplijene neke svećenike i biskupove pristaše. Njihova vojska dođe pred Ivanić s namjerom, da zapali dvor, u kome će izgorjeti biskup i njegovi prijatelji. Doznavši za to, pobjegne biskup Ladislav potajno iz Ivanića u Čazmu. Kako je onamo za njegovu obranu pošla i vojska, ostade ivanićko trgovište bez posade. Buntovnici ga bez otpora zaposjednu i prisile građane, da su im morali platiti veliku otkupninu. U gornjem biskupovu dvorcu održaše ustaše skupštinu, na kojoj osudiše biskupa na smrt. Radi ove osude je objavljen četvrtog rujna u Čazmi novi proglas o izopćenju, koji se prema nalogu duhovnog poglavara morao čitati po svima crkvama cijele zagrebačke biskupije svake nedjelje i blagdana tako dugo, dok buntovnici ne polože oružje. (Dr. Rudolf Horvat, Povijest grada Ivanića).

Čim je biskup proglasio svoju odredbu, navališe ustaše na Čazmu. Ne zna se, da li je tom prilikom bilo borba sa tamošnjom kaptolskom posadom. Samo je zabilježeno, da su buntovnici osvojili mjesto te spalili kuću župana Marka, kao i ostale kuće svih svojih protivnika. Biskup je sada morao napustiti sve tri provincije i pobjeći do mađarske granice. Sredinom mjeseca travnja je prispio u Vašku na Dravi, odakle je zamolio kralja za pomoć. Rješenje je odmah uslijedilo. Kralj je odaslao svog trećeg izaslanika sa misijom, da stiša bunu oko Ivanića, budimskog prepošta Demetrija.

Na dan 2. svibnja održavala se u Čazmi velika skupština, na kojoj je prepošt trebao da izreče odluku u kraljevo ime. Ustaše izjaviše, da je bunu izazvao biskup Ladislav, jer im nije dozvolio mirno uživati svoje posjede i stečene pravice. Biskup je odvratio, da nikakovih pravica nemaju predijalci, nego samo zagrebačka crkva, kojoj on stoji na čelu. Uslijed toga se nije usudio Demetrije sam izreći pravdu. Mjesto toga naloži buntovnicima i biskupu Ladislavu, neka 11. lipnja dođu pred kraljevski sud u Višegrad, kamo neka sa sobom ponesu i listine, kojima žele dokazati svoje pravo (Smičiklas, Codex X.)

U Višegrad je bilo pozvano mnogo buntovnika. Sudu je predsjedao kraljev kancelar Petar sa potkancelarom Totimirom. Proučivši sve isprave zagrebačke biskupije i njezinih predijalaca, vrhovni suci su došli do zaključka, da u ivanićkoj, dubravskoj i čazmanskoj županiji nema pravih i nezavisnih slobodnjaka. Oni ne posjeduju takve predije, koji bi bili označeni posebnim međašima. Podanici zapravo uživaju svoja zemljišta samo privolom zagrebačkog biskupa. No oni se pobuniše protiv svog duhovnog

i zemaljskog poglavara te počiniše velike štete na njegovim posjedima. Za ta nedjela nisu se nikad pravo pokajali. Štoviše, oni se iznova podigoše protiv biskupa onda, kad im je već oprostio zablude. Zato kraljevski sud izriče 26. lipnja 1340. g. slijedeću presudu: Svi buntovnici, nazočni kao i odsutni gube čitavu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu, te se osuđuju na izgon iz spomenute tri provincije. Sva zemljišta imaju se predati biskupu Ladislavu. Jednako mu se imaju predati i sami krivci, da im on kao njihov vlastelin dosudi kaznu, kakvu je tko zaslužio prema počinjenom zločinu (Codex X.).

Kralj je potvrdio osudu 21. kolovoza. Mnogi »puntari« su već ranije napustili prijestolnicu i pobjegli u Hrvatsku. Poslije proglašenja osude nalazili se u Višegradu samo slijedeći predijalci: Družin sin Petar, Ivanov sin Borko, Jurjev sin Dmitar i Vidov sin Dragan. Sva četvorica su bili uhvaćeni, stavljeni u okove i predani biskupu Ladislavu, da im sudi. Biskup ih je riješio okova i pustio na slobodu uz uvjet, da nikada više ne će stupiti na teritorij zagrebačke biskupije. Ovo je 16. kolovoza potvrdio i sam kralj. Prema ovlasti Karla I. smiju biskup i njegovi činovnici uhvatiti spomenutu četvoricu i njihove potomke, ako se ikada pojave na biskupskim posjedima. (Codex X.).

Ostali osuđenici bili su pomilovani na biskupov prijedlog. Tek sada se usudio Ladislav de Kobol povratiti na svoju stolicu u Zagreb, gdje je ostao još nešto preko dvije godine. U tom je vremenu umro Karlo I., a kratko vrijeme poslije njegove smrti premjestio je papa Klement VI. biskupa u Mađarsku. Veći broj godina njegova stolovanja u Zagrebu (1326. do 1343.) ispunile su bune predijalaca, koje se nikad prije niti poslije tog vremena nisu događale, premda je feudalna vlast zagrebačkih biskupa nad ovim krajevima trajala sedam stoljeća, od god. 1093. do god. 1770.

Pravi uzrok ovoj buni ne možemo ustanoviti, jer se zapravo sastoji od čitavog niza uzroka, što se poput vrtloga pojavljuju i odmah iščezavaju. Njihov izvor se nalazi u skupnom narodnom životu. Tražeći njegove dublje i razgranjene niti, ulazimo u općenito zbivanje hrvatske povijesti. Ono je osobito značajno baš u to doba, za vladanja prvog i jedinog kralja, koji se kao dječak krunio u zagrebačkoj katedrali god. 1300.

Njegovo je vladanje donijelo propast najmoćnije hrvatske obitelji sredovječne Slavonije, knezova od Vodice i Blagaja. Možemo kazati, da rasulo Babonića dolazi uporedo sa bunama biskupskih predijalaca. S obzirom na kasnije događaje treba da naročito podvučemo vremensko podudaranje činjenica, kao što je gubitak glavnog grada Steničnjaka g. 1327., neuspjeh zavjere i ugovora sa Habsburgovcima g. 1337., te predaja stolice Ivana Babonića, grada Zrinja, bribirskom knezu Jurju, praocu obitelji Zrinskih g. 1347. Karakteristične brojke oviju triju decenija predstavljaju dalekosežne promjene u hrvatskoj povijesti.

Babonići su vršili velik utjecaj na narod. Najbolji primjer je daća, koju su im kao gospodarima Medvedgrada davali zagrebački kanonici, bojeći se da im ne pobune obližnje seljake, naročito u okolici sv. Šimuna. Ovo je tim značajnije, što znamo da su tamošnji žitelji bili servi te ih jedine

među podanicima zagrebačke crkve možemo smatrati nasljednicima negdašnjih kraljevskih sluga vinogradara (vinitores regis).

Od početka trinaestog stoljeća težili su Babonići, da obnove tradicije hrvatskog kraljevstva u sjevernoj Hrvatskoj. Upravo je za čudo, kako je njihovo iščezavanje sa historijskog poprišta obilježeno ovim sasvim neobičnim ustankom podanika biskupa Ladislava de Kobola, koji je također pomagao kod njihova obaranja. Još je čudnije, da se buna porodila upravo u »srcu« kraljevine Slavonije, u mjestu, što se u biskupskim ispravama naziva »našim slobodnim selom« (liberae villae nostrae de Iwanch), a povezano je s najslavnijim imenom svih knezova od Vodice nad Unom.

VINKO JABLAN:

PODNEVNI BLAGOSLOV SILAZI NAD POLJA

Mir je prostro poljem svoje bijele niti
Šuti žitno klasje pokraj prašne ceste.
Tek šumore vrbe i jablani viti.
Podne tiho grli žita i brijeste.

Sunčano je velo pokrilo sve trave
i nestalo negdje na niskom vrhuncu.
A daleko tamo gdje se cvijeci plave
cvrčak pjeva pjesmu podnevnomu suncu.

Sunce pak sve jače grli žitne dole
i kraj prašne ceste dva jablana vita.
Poljske trave tiho molitvicu mole
da se saspe zlato, da dozore žita.

Dok mir sveti stupa kroz polja i pute
i umire negdje na posljednjoj stazi
i dok podne grli sve klasove žute,
blagoslov nad polja posve tiho slazi.

I zamire pjesma. I jablani viti
pokraj prašnog puta više ne šumore.
Samo sunce tiho prede zlatne niti:
Blagoslov je sašo. Slušaj: žita zore.

ANTUN DABINOVIĆ:

NOVE RIMSKE ISKOPINE

Potreba da se Rim proširi i da se i u vanjskom obliku istakne pored drugih gradova mediteranskog basena bila je povod Cezaru, da uz stari forum izgradi drugi veliki gradski trg u sredini grada. Već su pod Sulom brojni provincijski gradovi kao Tivoli, Palestrina, Cori i Terracina potpuno preudešeni za nove prilike. Ali se nitko od rimskih državnika nije usudio poremetiti stari sklad metropole. Samo se Cezar odvažio na to i dao je odmah svojoj osnovi upravo basnoslovne dimenzije: cijelo Marsovo polje sve do Transtevera imalo je da sačinjava novi gradski centar. Tibar je trebao biti reguliran. A grad se imao razviti na suprotnoj strani imao bi da bude ukrašen monumentalnim zgradama.

O Cezarovu forumu se sve do g. 1931.—32. nije znalo skoro ništa. U dvorištu jedne radničke kućice nalazila su se dva-tri odlomka starih arkada. Ali, kad je fašistička vlada poduzela preuređenje Rima, došle su na vidjelo crte velikog trga duga 115, široka 30 metara, ukrašena s desne i lijeve strane dućanima u ozbiljnom republikanskom stilu. Cezarov forum je započet g. 54. pr. Kr., a sama eksproprijacija potrebite površine stajala je oko 2,500.000 zlatnih franaka (oko 40,000.000 dinara), dok je cjelokupni trošak za gradnju iznosio do preko 100.000 sesterca, po prilici daljih 80,000.000 dinara. U sredini je podignut na južnoj strani hram posvećen Veneri Genitrix, od koje su Juliji izvodili svoje podrijetlo. Tim je Cezar htio da iskaže svoju blagodarnost praroditeljici za zaštitu koju mu je pružila u svim poduzećima. Vitruvije nam pripovijeda, da je hram imao veliko mnoštvo usko poredanih stupova. A Palladio je ostavio nekoliko crteža iz kojih se vidi, da je hram morao biti vanredno lijepo izrađen. Ono što se nedavno otkrilo ne pripada međutim Cezarovu vremenu, nego je izrađeno svršetkom prvoga stoljeća poslije Krista, po svoj prilici u stilu originala, a slučajno je nedavno nađen odlomak Trajanovih fasta, iz kojega se vidi, da je obnovljeni hram Venere Genitrix posvećen baš godine 113. Time znamo, kada je gradnja bila gotova. Ali se svakako dugo radilo oko nje, jer kipovi i osobito dva karakteristična koluta između svodova potječu bez sumnje od Domicijana, što potvrđuje biografija Aurelija Viktora.

Hram ima pravokutnu podlogu na kojoj se nalazi cella s apsidom, opkoljena portikom. Prednji dio je imao šest stupova, stražnji je bio oslonjen na zidine Foruma. U unutrašnjosti je sačuvano dosta ostataka iz Cezarova vremena, unutrašnji peristil uz sam zid sličan je peristilu hrama Marsa Ultora u Augustovu forumu ili onome Jupiterova hrama u Pompejevu forumu. S desne i s lijeve strane vodile su stepenice u »naos«. Korintski stupovi, povaljeni svi na lijevu stranu, uspravljeni su i svraćaju na sebe pažnju svojim bogatim kapitelima od akantova lišća. Odlomak arhitrava u »celli« ispunjen je vanredno lijepim uresima djece koja nose povezane vijence cvjeća. Odista, to je morao biti najljepši Venerin hram, barem u Rimu. Prema njemu se ističe svojim kontrastom arhitektura velikog trga. Zid koji opkoljuje Forum sastoji od tri kata. Donji dio sačinjaju arkade

s debelim stupovima, a iznad njih idu lake, dražesne galerije. Hadrijan koji je tako upotpunio Forum, izabrao je laki Travertinski, čak tuff-kamen.

Novi portik koji je sada do potpunosti restauriran, nije Cezarova gradnja, jer se ta srušila, ne zna se ni kada ni kojom prilikom; on je podignut pod carevima Honorijem i Arkadijem, koji su izgradili uz pobočne strane hrama po jedan svod, da se pronaos ne bi srušio.

Dućani, svi kockasta oblika, nisu međutim iste vanjštine. Neki su ukopani u samu krš uobliku trokuta, dužina i površina nisu bile jednake. Krov im je bio šiljast i drven u Cezarovo vrijeme, ali su kasnije pod Hadrijanom dućani posvođeni. Dvije stepenice, uz arkade br. 3 i 9, vodile su u clivus Argentarius, koji je išao od staroga foruma u pravcu Flaminske ceste.

Tragovi zidina gube se na jugo istočnoj strani iza crkve Svetog Luke i Martina. Na sjeverozapadnoj strani pak podignut je pod Hadrijanom drugi portik u obliku bazilike. — Tu se nalazila »Basilica Argentaria«, koja se u popisu iz IV. stoljeća spominje u osmom kotaru. Stupovi ove bazilike kasnog su datuma, na zidu se pri dnu nalaze brojni »graffiti« s citatima iz Enejide. U srednjem vijeku podignuta je tu mala kapelica s podom od raznobojnog mramora. Bankarska ulica, clivus Argentarius, očuvala je skoro cijeli poligonalni kameni pod, na kojem se vide tragovi potresa. Pored nje ide, radi uspona, stepenični nogostup. Na uzvisini nalazi se dražesni nimfei u obliku kopita s malim basenom i skloništima (nišama).

»Forica«, poluokrugli prolaz pokriven kolonadom, imala je kanale tople vode. Danas su dućani na zapadnoj strani posve propali, koliko nisu sakriveni iza novog zida koji štiti ulicu San Pietro in Carcere.

Ista zamisao, da Rimu dade izgled koji ne bi zaostao iza veličanstvenosti helenističkih istočnih gradova, potakla je i Augusta, da podigne svoj forum na stranama Eskvilina, tamo gdje se nalaze t. zv. »Carinae«.

Taj forum, osobito hram Marsu Osvetniku, znači ispunjenje zavjeta, učinjena g. 42. pr. Krista prije bitke kod Filipa, gdje je August osvetio Cezarovu smrt uništenjem zavjereničke vojske. Augustov forum imao je da bude strogo ograđen od nečiste i nezdrave subure, čije su se drvene kuće često zapaljivale, pa je zato podigao zid od kamena iz Gabija koji je odolijevao vatri. Dva velika polukruga, 33 metra visoka, otkrivena su jedan g. 1888., a drugi u blizini samostana Blagovijesti. Okolo zidine koja je dijelila forum od ostalog grada nalazili su se kipovi velikih rimskih vojskovođa od Eneje i kraljeva Albelonge do Augustovih suvremenika. Ispod kipa bio je pohvalni natpis, a poznati su natpisi ispod kipa Apija Klaudija Slijepoga, Kaja Duilija, Kvinta Fabija Maksima, Lucija Kornelija Scipiona, Lucija Kornelija Sule i drugih. Na prvom mjestu postavljen je Cezarov kip. Njegov se mač čuvao kao svetinja. Salijevci, Marsovi svećenici, čuvali su hram i održavali bi svoje sastanke u forumu. Kada je car Klaudije nedaleko predsjedao sudskim raspravama, zamamio ga je miris iz kuhinje Marsovih svećenika, pa ih je zamolio, da ga prime kao gosta. Kvadratna dvorana s atrijem u sredini, opkoljena portikom, nalazi se u sjevernom kutu ograde i potpuno je odijeljena od foruma, pa se zato misli da je služila Salijevcima kao boravište.

I arvalska braća prinosila bi Marsu žrtve za carevo zdravlje i za sreću njegovu. Tu su provincijski namjesnici službeno dobivali svoje zvanje prije odlaska, tu su opet na povratku polagali pred Marsovim likom znakove svoje pobjede. Tu su opet mladi ljudi dobivali svoju togu i time počinjali svoju karijeru; tu su se, napokon, odigravale sve ceremonije koje su se odnosile na vojničku službu.

Danas je Augustov forum otkriven u svoj svojoj veličanstvenosti. Dva reda svodova spajaju, s jedne i s druge strane hrama, forum, Suburu i Eskvilin. S desne strane veliki svod koji se u srednjem vijeku zvao l'arco dei Paulani, jer je cijeli kraj bio močvaran. S lijeve strane bijaše galerija s tri reda prozora i sve manjim lukovima, a stepenice su odavle vodile do razine ceste. Između ovog stubišta i sjevernog polukruga nalazio se usred mramornih uresa velik kip, vjerojatno Augustov. U unutrašnjosti »celle« morao se nalaziti Marsov kip, još veći. Od njega je ostala mramorna ruka.

Udubine ili niše donjeg sprata hemicikla (polukruga) bijahu urešene stupovima i polustupovima od žutog mramora (cipollino), a sami su hemicikli odijeljeni od ostalog dijela foruma redom stupova, i oni od cipolina, visokih 9.50 m. Na njih je bila naslonjena greda od bijelog mramora. Marsov hram nije stajao međutim nasamo usred foruma, nego je bio oslonjen na istočnoj strani, tako da je sačinjao široku pozadinu foruma, a bio je sagrađen po italskom načinom s peripterom na tri strane, na svakoj po osam korintskih stupova, s podijem visokim 3 m 55, kako ga vidimo na basreliefu, očuvanom u villi Medici.

Podij u obliku kvadrata bio je od rimskog tufa, opločen bijelim mramorom urešen metalnim pločama i opletenim vijencima cvijeća, kako se može raspoznati po bušenjima s jedne is druge strane između okvira. Tu je visjela, kako se misli, brončana ploča na kojoj je bio urezan ugovor prijateljstva između Rimljana i Jevreja, koji se čuvao još u XII. stoljeću i opisan je u »Mirabilia urbis Romae«.

Već u IX. stoljeću hram se malo pomalo raspao u ruševine. Monasi sv. Vasilija sagradili su kapelicu na već propaloj »celli« i pokopali kriptu (scala mortuorum). To znači da su prednji stupovi i stupovi s jednog boka već bili propali. Nekada se čak tvrdilo da je kripta postojala ranije i da se tu nalazila vojnička riznica. Oko g. 1230. dođoše vitezovi sv. Ivana sa Roda, a g. 1465. je kardinal Marko Barbo dao sagraditi priorovu palaču koja je dobro sačuvana sa svojim stupčićem, razdvojenim biforama i svojom zračnom loggiom, koja je potpuno restaurirana. Ova loggia naslonjena je na zgradu iz Domicijanova vremena koja je išla od uspona »Carinae« u obliku utvrde sve do same uvale foruma. Zašto je ta zgrada služila, nije pobliže poznato. Stil joj je nekako seoski, a kroz nju je išao velik broj vodenih žila. Iz foruma se ta zgrada nije vidjela, pa se stoga nije ni pazilo na njezinu ljepotu. Pročelje joj je bilo okrenuto prema samoj gori, od koje ga je dijelio mali potok ili kanal. Kasnije, kada je Trajan izgradio svoj forum, odnesena je cijela strana brda i otvoren vidik do kaptola.

Iznad kocke od opeka nalazila se terasa opločena terracottom, voda kišnica sakupljala se u kanalu koji je još sačuvan. Stepenice su vodile do

prizemlja i široki su svodovi dopuštali da se izlazi na staru cestu kuda sada ide via di Campo Carteo.

Giuseppe Vugli, od koga imamo sve ove podatke, — njegova su predavanja na radiju veoma zapažena, — prelazi zatim na opisivanje foruma pacis. Neobičan muzej iz Vespazijanova vremena o kojemu ima dosta zanimljivih pojedinosti kod Plinija (Nat. hist. XXXVI, 102), sadržavao je velik broj grčkih slika, a osobito trofeje jerusolimskog hrama, valjda one iste koji su uklesani u Titovu slavoluku. Usred foruma nalazio se hram mira, a sami je portik zatvarao svetište. Svud naokolo bijahu dućani, ali je hrama, ne zna se kako, posve nestalo.

Iskopine u Nervinu forumu nisu dovele ni do kakva uspjeha. Doduše se znalo da je papa Pavao V. dao porušiti još dobro sačuvano pročelje Minervina hrama, jer je stupove trebao kao ures za »fontana Paulina« na Janikulu, ali je bilo nade, da će ipak biti nešto sačuvano od podzemnih gradnja. Ono što se našlo čini jedva jezgru osnove hrama: platforma od velikih blokova tufa poredanih u obliku luka, tamo gdje je Cloaca Maxima išla preko foruma. Od mramora je nađen samo donji dio zidine hrama i dva oslona za lukove ispod kojih su kola išla kroz trg, koji se zato i zvao forum transitorium. Unutrašnji je put sačuvan, ali posve podrovan točkovima. Kola su tu prolazila jedna iza drugih, jer je tuda bio jedini prolaz između Eskvilina i foruma. Prema visokim kotarima išao je otuda »Clivus Suburanus«, dok je »Argiletum« išao nizbrdo prema samoj uvali. Ovaj je forum započeo Domicijan a dovršio Nerva; od dekoracije okolne zidine ostala su dva stupa. Zidina je svakako zatvarala južnu stranu, pa je tu lijepa friza na kojoj je prikazan mit Arahne. Ispod trga su ostaci privatnih kuća i prvašnje kloake posvođene mrkim kamenom »cappellaccio«, djelo iz III.—IV. pretkršćanskoga stoljeća.

Najljepši, najizgrađeniji od svih foruma bez sumnje je Trajanov, jedno od sedam čudesa staroga Rima. Njegovi mramori, njegove pozlačene kovne plohe, njegovi kipovi bili su predmet udivljenja svih putnika, koji bi hodočastili na apostolske grobove. Poznata je osnova ovoga foruma. Glavni je ulaz bio tamo gdje se sada nalaze ruševine srednjevjekovne crkvice sv. Urbana u via Alessandrina. Senat je tu dao sagraditi slavoluk g. 117. malo prije Trajanove smrti. Njegova konjanička statua sa pozlaćenim oklopom nalazila se usred trga pred ulpijanskom bazilikom.

Sama bazilika sastojala se od središnje dvorane, opkoljene dvostrukim portikom, a zatvorena je sa svake strane po jednom apsidom. Zidine su bile optočene mramorom iz Lunija, grede od pentelijskog mramora, a stupovi od sivog granita, starožutkaste boje i plavozelenog kamena »pavonazzetto«. Krov je bio od pozlaćenih brončanih ploha koje su s bliskom mramora davale forumu vanredno sjajan izgled. I bazilika i portik ukrašeni su kipovima od mramora i od pozlaćene bronce, ratnim trofejima, kipovima pobijeđenih neprijatelja, među njima Decebala.

Stepenice su uzdizale baziliku od foruma sve do visine biblioteka, jedne grčke, druge latinske, koje su sadržavale dragocjene poveze »lintei et elephantini«, od lana i od slonove kosti. Znameniti Trajanov stup nalazio se usred malog trga između jedne i druge biblioteke, Ulpijanske bazi-

like i trijema Trajanova hrama. Sam je stup omotan veličanstvenim pojasom, na kojem je urezana povijest Trajanova ratovanja protiv Dačana. Pročelja bibliotekâ sastojala su se od širokih portika iz kojih je bilo moguće promatrati sve do potankosti Trajanov stup do veoma visoko. Danas se to može samo na ismitaciji omota sačuvanoj u Lateranu. Pod via dell'Impero vidi se jedna biblioteka sa spremištima za knjige.

Apolodor iz Damaska izveo je te gradnje. Njemu se pripisuju čak oba Trajanova kipa, jedan na stupu, a drugi usred foruma. Kada je Dioklecijan sagradio terme, odnio je iz biblioteke najdragocjenije knjige, ali je samu zgradu ostavio netaknutu. Kada je car Konstant došao u Rim, ostao je zapanjen ljepotom Trajanova foruma. Amijan Marcelin (XVI, 10, 15) pripovijeda, da se car bavio zamalo mišlju, da sebi podigne ovakav spomenik, ali mu nazočni persijski princ Hormisdas dobaci, da treba najprije jasle sagraditi za takva konja, a tek zatim pristupiti ostalom.

Kada su iskopine započete pod upravom senatora Corrada Riccija, mislilo se, da se forum svršava na sjeverozapadnoj strani hemiciklom, poznatim pod nazivom »Balnea Pauli«, kupatila aPula Emilija. Ljudi su mislili da će sličan polukrug biti i na suprotnoj strani u blizini spomenika Viktoru Emanuelu II. Ali, kad su ljudi počeli da ruše stare kuće duž via Alessandrina u pravcu prema Magnanapoli, otkri im se pravo čudo: monumentalna gradska četvrt, ukopana u strane brežuljka Kvirinala, te se u visini takmičila s vrškom samog brežuljka.

Stanje u kojem su bile iskopine pred malo godina dovodilo je na misao da je eksedra već bila pri svom kraju, te da drugi kat, ukrašen prozorima i pokriven peristilom s dražesnom igrom tympana, znači krajnji rub foruma.

Međutim se pokazalo, da veliki polukrug i dva mala koja ga opkoljuju nisu ni sačinjali sastavni dio velikog trga koji se svršavao eksedrama na stranama Elpijanske bazilike. Ali obadvije eksedre i istočna bile su zatvorene zidom od tufa, optočena mramorom.

Cijeli je polukrug zauzet prostranim dućanima, pokrivenim svodovima, sa širokim prozorima na više, s podom od mozajika i s obojenim uresima na zidovima. Tih dućana nije bilo samo dolje duž samoga hemicikla, nego i na gornjim katovima, pa se s čuđenjem našlo da je tih amfiteatralno položenih katova bilo, jedan nad drugim, barem šest sa svojim prostorima, svojim loggiama, svojim spremištima, svojim prolazima, stepenicama, balkonima, te da je sve to sačinjalo čitav grad sa svojim ulicama, svojim kupatilima, svojim prostorijama za poslovanje i za razonodu i, što je još čudnovatije, sve to u tako sačuvanom stanju, da bi se sve moglo dandanas upotrijebiti bez smetnje i da bi sve to potpuno odgovaralo i današnjim potrebama.

Pokušajmo da se nekako snađemo u tom zamršenom slijedu dragocjenih ostataka. Fasadu tržišta prema forumu zaokruživala su dva monumentalna stubišta. Gornja je ulica bila via Biberatica, neki misle po jednom izvoru, drugi po velikom broju svratišta. Ulica se okreće zatim na niže, uvijek s prostorijama za dućane. Još niže je četvrti kat. Tu se u kutu prema gori nalazi velika pravokutna dvorana na visini ulice IV. Novem-

bre. Dvorana ima oblik bazilike, ima šest svodova, oslonjena je na stupove od travertina, obadvije strane dvorane imaju dvokatnu galeriju, sličnu matroneji današnjih crkava. Pobočne stepenice vode do galerija, za otmenu publiku, koja je pribivala poslovanju tržišta.

Na drugom katu matroneja, da ih tako nazovemo, poredano je nekoliko manjih soba, a sve su s jedne is druge strane svršavale u dvoranu sa tri prozora, okrenutu prema via Biberatica. Druga dvorana u obliku trapeza okrenuta je prema malom dvorištu, pa i druge dvije dvorane bez prozora i s velikim vratima i sa spremištima u samom zidu, valjda za knjige i spise. I zatvoren zid dvorišta ima takvih panjega, jednu veliku polukruglu u sredini, dvije pravokutne desno i lijevo od velike. U sve te prostorije nije se ulazilo izravno s tržišta, nego s pozadine zgrade, pa se zato misli, da su to bile uredovne sobe nadzornih vlasti, koje su imale da paze na red, na ispravnost mjera i utega, te na tržne cijene. Soba s apsidom, slična školskim dvoranama, bila bi glavni ured nadzorne vlasti, druge sobe s pravokutnim udubinama u zidu sadržavale bi arhiv, dok bi u polukruglim udubinama imali biti kipovi bogova Penata. Sve je to bilo raspoređeno tako, da je gradski ičnovnik, gledajući s prozora, već mogao prosuditi, da li je sve u redu.

U gornjim katovima ima opet mnogo soba premalenih, da bi mogle služiti za publiku, te su bile po svoj prilici male uredovnice koje su stajale u vezi s drugim većim uredom, valjda s ruševinama kod ville Aldobrandini.

Teško je utvrditi, što se sve prodavalo na tom velikom tržištu. Svakako su neke prostorije služile kao spremišta za žito i za tekućine (vino, ulje). Pločnik na kojem su se utvrđivale žare nagnut je iznutra, a u malo korito sipalo se žito ili tekućina, koja bi se izlijevala iz žare. U Justinijanovim Digestama sadržana je odredba, koja taj višak tekućine ili žita dosuđuje slugama, zaposlenim u spremištu. Ta se odredba čuvala kroz cijeli srednji vijek, a i danas je sadržana u »uzancama« nekih sredozemnih gradova. Te su *cellae vinariae* ili *cellae oleariae* dobro zaštićene od hladnoće i topline. Žito, mirodije, povrće, sve se to čuvalo u prostorijama duž via Biberatica. Tu se poredalo i sve što je Istok dopremao u Rim, metropolu Trajanova carstva.

Da značenje te pojave bolje shvatimo, najbolje će nam poslužiti fragment rukopisa u Vatikanu gdje se govori o nekim *»arcari caesariani qui in Foro Traiani habent stationes«.*

Arcarii, to su zapravo blagajnici carskog fiska koji su imali da utjeraju pristojbe, da čuvaju državni novac, da isplaćuju preuzetu robu, da sklapaju ugovore s trgovcima (negotiatores) iz provincije, koji su vršili velike liferacije.

Tako smo u stanju da shvatimo značenje foruma u Trajanovoj koncepciji, pa i odnos između foruma i tržišta. U forumu su se vršile svečanosti i obredi, pa i državni poslovi. Za to su bile od potrebe biblioteke i arhivi. U tržištu su se vršile kupnje i prodaje, ali pored njih se odmah na samom mjestu utjerivao i porez, pa su za to udešeni fiskalni arhivi, gdje je točno zabilježeno što je tko uplatio, a što tko duguje.

Iskopine su već tim iznijele dosta novih stvari. Još jedno preostaje: do sada zagonetni natpis na rTaajnovu stupu *»ad declarandum quantae altitudinis mons et locus tantis operibus sit egestus«*. Ljudi su mislili, da je stup podignut do visine susjednog brežuljka Kvirinala. A ipak prijevod tog natpisa nije težak, jer bi imao da glasi: (stup je sagrađen) da se pokaže do koje su visine očišćena gora i pozornica ovolikih radnja. Ne vrijedi zaustavljati se kod hipoteza Comparettija, Ramorina, Sogliana, Mana. Dosta je bilo napraviti motikom pokus iza dućana na drugom katu, pa bi se odmah vidjelo, da su svi ti dućani naprosto urezani i učvršćeni u živ krš, koji je sav odstranjen baš do visine samoga Trajanova stupa. Kvirinal je naime imao dva vrha. Jedan je od njih s cijelom masom zemlje naprosto odstranjen do površine samoga stupa, a stup označuje njegovu visinu.

To nije jedini slučaj da je Trajan naprosto prkosio prirodi, kada mu je bilo do toga da dovrši trajno djelo. Tako je Trajan dao odstraniti Pesco Montano blizu Terracine, humak visok 36 m. (t. j. iste visine kao i odstranjeni vrh Kvirinala), kada mu je bilo do toga, da izravna novu Apijsku cestu. A ne treba da spominjemo blizu Đerdapske klisure Trajanovu ploču, koja je imala da označi vojničku cestu, urezanu u sam kamen. Ali je ovdje, kao u orijentalnim a valjda i u staroitalskim gradovima, odstranjena strana brežuljka preuređena amfiteatralno oko foruma u šest katova od donjega trga do ceste koja je išla uz kosu i koja se sada zove via Biberatica. Javni i privatni život carskoga grada bio je tako pomaknut na doseg pogleda samoga cara.

IVE ŠARIN:

MOTIKA MOGA OCA

Po cile dane i šetimane na raboti:
moj otac i motika uvik su skupa;
voli ju kaj malo dite, i nosi na krkače,
a ona ga od dragosti po ramenu luka.

Drško joj lišo pari od luštrofina,
ča su ga greže i tvrde ruke izrašpale,
a pot iz njih ča je i svišje teka,
onako ga lipo, kaj lak piturale.

Punta od motike tupa je i svitla,
jer je izluštrana u zemlji od lišća i škalje,
a luštra je forca tvrdih žil i starih žuljov,
ča ju daje škuri kruh, a bilo sunce šalje.

Ćaćo dragi, trudni, ne muči se više!
Motiku će stavit sin na rame svoje,
i blagoslovon Tvojin, puton Tvojin pojti,
da ko njega najdeš šćap starosti svoje.

NIKOLA ŽIC:

SEOBE HRVATA U JUŽNU ISTRU

Odlukom od 17. rujna 1594. naloži mletački senat rašporskome kapetanu Jakovu Renieru, da lijepo primi nekoliko hrvatskih obitelji, koje bježeći iz turskoga područja žele nastaniti se u mletačkoj Istri, i da ih naseli na teritoriju Pule. On je to sigurno učinio.

Dne 11. siječnja 1597. nastani se u Premanturi još nekoliko hrvatskih obitelji: to su bili Marko Slipšević iz Velima, od 73 godine, sa ženom, pet sinova (od tih jedan sa ženom) i sa dva sinovca; Mikula Vratković iz Velima, od 50 godina, sa ženom i četiri sina; Ivan Marković iz Velima, od 18 godina, s majkom i bratom, a slijedeće godine 1598. dođe jošte Ivan Radošinović, zvan Uskok, iz Velima, od 60 godina, sa tri sina i dvije kćeri, pa još jedna obitelj nepoznatoga prezimena i broja članova.

Bit će da je bio iz Premanture onaj Staniša Vratović, koji je radi zasluga u ratu bio za nagradu oslobođen sviju osobnih i realnih tereta za cijeloga života zajedno sa svojim sinovima.

Na svršetku ovoga pregleda o kolonizaciji XVI. stoljeća u južnoj Istri može se zaključiti, da su posljedice ovih naseljavanja bile vrlo povoljne u smjeru privrednom i demografskom. Doseljenici su u velikom broju Hrvati. Premda dolaze iz Dalmacije, nijesu svi Dalmatinci. Bježeći pred Turcima iz zemalja, koje ovi osvojiše, beskućnici prelaze iz Albanije, Crne Gore, Hercegovine, Bosne i Hrvatske na mletački teritorij u Dalmaciju, gdje nijesu potrebni, jer ih imade previše. Stoga ih stari dalmatinski stanovnici i državni organi nastoje što više otpremiti dalje, i eto oni prelaze u Istru, gdje također vladaju Mlečani,a dolaze u većim i manjim skupinama, po vlastitoj volji i nevolji, pod nečijim vodstvom ili na poziv privatnika ili državnih vlasti, sad po određenom cilju ili na neizvijesno, ali dolaze cijelih stoljeća, pa i u ovome, koje smo pratili po vijestima, koje su sačuvane. A sigurno nijesu sačuvane sve. Bilo je tih došljaka mnogo više. Još su i danas u Istri. Lako je prepoznati ih.

Mletačka je vlada bila tvrdo odlučila ponovno napučiti sav svoj posjed u Istri. Kad je opazila, da kolonizacija iz Italije ne uspijeva i da ni s grčkim bjeguncima na selu nema mnogo sreće, pojačala je svoje nastojanje, da Istru preporodi najotpornijim ljudima, a to bijahu bjegunci Hrvati. Lako joj je bilo preseljavati ih iz Dalmacije u Istru. Iz Dalmacije, u koju su pred Turcima nadirali, otpremali su ih na put njezini organi, a u Istri su ih naseljavali izvanredni providuri za neobrađena zemljišta. Takovih je zemalja bilo mnogo. Vlast ih je proglasila bez gospodara i prisvojila za državu, koja ih je rado predavala svakome doseljeniku, samo da pridigne vrijednost zemlji uopće i svome posjedu u Istri napose. Pri tome nijesu bili dakako nikome na misli nacionalni i nacionalistički momenti. Bjegunci su tražili krova i mirnoga života, a Mleci su trebali radnih sila, da im zemlja ne bude pusta i brodovi bez mornara.

Pored Hrvata doseljeno je također Talijana i Grka. Grci se s vremenom potalijančiše, a broj talijanskih seljaka bijaše tako neznatan, da

mu ne pripada veća uloga. Prema tome preostaju Hrvati gotovo kao jedini faktor, koji je utjecao na promjene u privrednom i demografskom smjeru. Oni se nastanjuju od reda po selima, no imade im tragova i po gradovima. Broj talijanskih obitelji iz Italije, naročito iz Mletačke, bijaše dakako veći: tako se doseli u Motovun obitelj Treviso, u Sv. Lovreč Pazenatički Previdali, u Grožnjan Altino, u Umag Romani i t. d. Mnogo se Hrvata u gradovima potalijančilo.

I talijanstvo samoga grada Rovinja izgleda danas čistokrvnije nego u prošlosti. Različite nevolje su taj grad bile tako oslabile, da je u XVI. stoljeću na gornjem pragu glavnih gradskih vrata uklesan vrlo značajan natpis: Lo reposso dei deserti, t. j. sklonište zapuštenih, predvorje groblja, Mirogoj. God. 1595. je u Rovinju proveden popis pučanstva. Popisane su 543 obitelji. Među njima je bilo 146 takovih obitelji, koje su od nedavna naseljene u gradu. Dakle gotovo četvrtina. Po prezimenima sudeći vidimo, da ih je mnogo došlo iz istarskih sela i gradova (Da Brioni, Del Carso, d'Albona, da Canfanaro, da Cherso, da Dignan, da Ossaro, da Pedena, da Piran, da Pola, da Veggia, da Zumin, de Barbana, de Coslaco, de Cavo d'Istria, de Galignana, de S. Vincenti, di Rozzo, Lussin, Štokovac, Vrana, de S. Martin, Medelin, da Pinguente, da Pisin, Vallese), manje iz Italije (Bergamasco, da Ferrara, da Monfalcon, de Caorle, de Venezia, Ferrarese, Milanese, Svizzera, Buranello) i više iz tuđine (Albanese, Barzelona, Catonar, Ciprioto, da aZnte, Furlan, Grego, Malvasia), a jamačno najviše iz hrvatskih krajeva (Bichiachi-Bikac, Bogovichio, Bordacovichio, Branovichio, Budičin, da Clissa, Kodmić, Crovata, d'Arbe, da Curzola, da Fiume, da Stagno, da Zara, della Brazza, de Sebenico, Dragariba, Draghichio, Godina, Ive, Juričin, Jurica, da Narenta, da Perasto, Raguseo, Stanko, Vrana, Zakaj, Zaratin). Možda je hrvatskoga podrijetla također rovinjski pisac Percichi iz polovice XVI. stoljeća, kao što su na početku XVI. stoljeća hrvatskoga podrijetla onaj kanonik Dinko Bichiachii i slovenskoga podrijetla njegov suvremeni drug Toma Zaccai, jer znademo, da je u popisu 1595. spomenut neki Biasio Catena detto Bikaz, a Zaccai je čisto slovensko prezime Zakaj. Rovinjski građani su na svršetku XVI. stoljeća imali mnogo stoke. Od 543 obitelji bavilo se 150 obitelji pastirstvom, a od ovih su 102 obitelji imale barem jedan par volova, 9 samo jednoga vola, a 29 obitelji vrlo mnogo marve različitoga grla. Tako je obitelj Bordaković imala 80 ovaca, Branović 2 vola, 6 krava i 40 ovaca, Kodmić 80 ovaca, obitelj iz Kožljaka 300 ovaca i jednoga konja, obitelj iz Pićna 120 ovaca, obitelj iz Buzeta 5 volova, 20 komada velikoga i 200 komada maloga grla, obitelj Zonta (i to su vrlo vjerojatno Hrvati, jer ih je bilo u Rovinjskom Selu i danas ih ima u seocu kod Kanfanara) 160 ovaca, 18 krava, 4 vola i 4 konja. Kao što je od svega građanstva (2625 osob, 1324 muškarca i 1301 ženska) znatan broj Hrvata, tako je i od sve stoke (4948 komada, i to 279 volova, 848 krava, 122 konja, 47 kobila, 38 magaraca i 3614 ovaca) znatan broj stoke u posjedu građana Hrvata. To je sasvim prirodno. Sva je okolica grada već onda bila posve hrvatska, a Hrvati su se i na selu i u gradu rado bavili pastirstvom. Kad su jače prionuli uz obrađivanje zemlje, počelo je njihovo

talijančenje, a pogotovo su u gradu naskoro potalijančeni, tako da danas izgleda Rovinj doista posve talijanski grad, pa nitko ni ne misli na to, da dio građanstva potječe od hrvatskih doseljenika.

Kad je priliv Hrvata bio tako jak u ovome gradu, prirodno je, da je bio mnogo jači u svakome drugom istarskom gradu na zapadnoj i južnoj obali. O gradićima u unutrašnjosti ne treba ni govoriti. Dovoljno je istaknuti na pr. talijanski grad Izolu na sjevernome primorju, u kojemu danas nema Hrvata, a evo ih nekoliko na prelazu iz XV. u XVI. stoljeće: Karbončić, Barkarić, Babić, Buršić, Kocjančić, Kozulić, Kumar, Gregorić, Jurišević, Ivančić, Marković, Starec, Turk, Vatovac, Zavez i t. d. Te su obitelji bile primljene u općinsku vezu grada Izole, kako piše Luigi Morteani (u V. svesku Atti e momorie della Società di archeologia e storia patria u Poreču 1888. pod naslovom Isola ed i suo statuti na str. 175.-6.). I ondje je okolica grada potpuno slovenska, pa je prirodno, da je jedan dio toga pučanstva prešao u grad. Nekada je u okolici moralo biti pored Slovenaca također mnogo Hrvata, a možda su među slovenskim starincima pretezali hrvatski doseljenici, pa su oni ostali u svojim starim sijelima, a ovi su se pomakli dalje u sam grad. To zaključujemo po onim prezimenima u gradu, koja su najvećim dijelom hrvatska. Da je moguće pregledati stare matice u župama talijanskih gradova, bez sumnje bi se došlo do zanimljivih i poučnih zaključaka.

Kolonizacija je zbog kuga i malarije uspjela samo djelomično. Doseljeni Hrvati su se pokazali najotporniji. Stoga će se kolonizacija s njima nastaviti.

VII.

I u XVII. stoljeću se elementarne nesreće ponavljaju. One môre jače starince nego došljake, a među došljacima im se Hrvati odupiru najjače.

Kuga je 1600. i 1601. uništila u Trstu preko 1000 ljudi, a osjetila se i u Kopru. Premda je u prvoj četvrti ovoga stoljeća harala gotovo po svoj Evropi, Istra je začudo bila pošteđena. Najprije se pojavi u Kopru 1630., a zatim dođe u Izolu i Piran. U Kopru i okolici je do 1632. pomorila oko 5000 ljudi, a sam grad je od 6000 spao na 1800! Ljuto je harala u Lovrečici, Brtonigla je od 500 stanovnika spala na polovicu, u Umagu je samo 10 ljudi preživjelo pomor, u Novigradu također 100, u Poreču 300, u Puli ostadoše samo tri građanske obitelji, tako da je grad sa svim strancima i vojnicima brojio tek 300 ljudi, a u njegovoj okolici nestade seoskih kaptola u Šišanu, Momoranu i Medulinu. Malarija je još više žrtava tražila i našla na selu.

Nove žrtve su vladu silile na nove napore. Kolonizacija se pojačava. A pomišlja se i na vanredna sredstva. Bilo je u Mlecima predloženo i to, da se posjed republike u Istri proglasi zbježištem kažnjenika, a bilo je sa žaljenjem istaknuto i to, da se prestrogim uklanjanjem zločinaca stvarno oštećuje populacija. No rojeva za preseljenje je bilo dovoljno. Te rojeve dižu sa starih sjedišta Turci posvuda, i po unutrašnjosti Balkanskoga poluotoka i na njegovoj periferiji. Najviše ih se diže među Hrvatima, onda iz Albanije i konačno s otoka Krete.

Nije bilo dovoljno, da se jadnim bjeguncima dadne samo zemlja. Trebalo ih je pomoći svačim: poljodjelskim oruđem i teglećom marvom, a u prvim godinama dašto i hranom. Prve su poteškoće nastajale već kod dijeljenja zemlje. Vlast je često povrijedila pravo vlasništva i živoga vlasnika, kad je na korist doseljenika konfiscirala svu neobrađenu zemlju. Nijesu sve pustoši bile bez vlasnika. Bilo je zemljišta, koja je vlasnik zapustio, jer nije imao radne snage. Često se javio vlasnik s prosvjedom, što je država porazdijelila njegova zemljišta novim stanovnicima. Tako se uzbuniše plemići Barbarigo u Mlecima, knezovi Treviso u Puli, uprava crkve sv. Marka i samostan sv. Teodore u Mlecima, samostan sv. Franje i općina u Puli i t. d. tvrdeći, da oni kao vlasnici nijesu krivi, što ostadoše bez radnih sila, a vlada nije smjela prenijeti pravo vlasništva s njihovih posjeda ni na sebe ni na došljake. Stari vlasnici su se dakako još jače obarali na došljake kao na uzurpatore, što oni uistinu nijesu bili, a državna vlast, da ih zaštiti, uskrati lokalnim vlastima svaku ingerenciju nad doseljenicima, pa ih podredi izravno sebi. To je bilo krivo ne samo živim vlasnicima izgubljenih posjeda nego svima starim stanovnicima, jer su u tome vidjeli povlaštenje došljaka i povredu pravnoga reda i svojih gradskih statuta. Budući da su novi stanovnici iz opravdanih razloga uživali neke olakšice i povlastice, bilo je sve više starih stanovnika, koji su se pred vlastima legitimirali kao novi stanovnici, a to je opet bilo na štetu ostalih starih stanovnika, jer su ovi sami morali snositi terete, od kojih su dio trebali snositi i oni tobožnji novi stanovnici. Rašporski kapetan u Buzetu, jedini kompetentan organ države u ovim pitanjima, bijaše preopterećen poslovima i nastanjen po strani u Buzetu, pa nije mogao dospjeti na sve strane i vratiti u red starih stanovnika sve one uzurpatore naslova i položaja novih stanovnika. No kapetan nije dospijevao ni na to, da nadzire prave nove stanovnike, da li izvršuju sve preuzete obveze, a bilo je među njima i takovih, koji su s ovog ili onog razloga zanemarili poljodjelsku kulturu tla i dio svojih zemljišta pretvorili u pašišta. Istarski providur Franjo Basadonna prikazuje 1625. ove prilike razlikujući *tri vrste* t. zv. novih stanovnika, naime *stare,* koji su se sami proglasili novima, *nove,* kojima su olakšice produžene preko običnih rokova, i *najnovije,* koji se s pravom nalaze u uživanju olakšica u granicama običnih rokova, pa dodaje, da su se *prvi* protupravno riješili zakonskih obveza na štetu smanjenoga broja starih stanovnika, *drugi* često neopravdano postigoše izuzetan položaj, a *treći* su u najvećoj bijedi i stoga većinom prisiljeni na krađu stoke i priroda starim stanovnicima. On je računao, da je sviju novih stanovnika ovih triju skupina bilo u mletačkoj Istri do 3000 glava. Vjerojatno ih je bilo mnogo više, ali treba imati na umu, da je Basadonna pri tom mislio samo na svoje upravno područje, u koje nije spadao ni austrijski dio Istre na istoku ni Kvarnersko otočje, koje je bilo podređeno dalmatinskome generalnom providuru.

VIII.

1601. dođoše iz Turske u južnu Istru neke hrvatske obitelji, koje zapremiše nenastanjene predjele kod sela Kastanjera.

Stanovnicima sela Ližnjana doznači mletački senat odlukom od 29. svibnja 1602. 500 zemljišnih čestica na Merleri.

Mletačko je vijeće dne 10. srpnja 1604. prihvatilo ponudu Jeronima Vendramina, župnika sv. Mavra u Mlecima, i njegova brata Federika, da će oni dovesti u Istru 50 kršćanskih obitelji iz Turske pod vodstvom harambaše Miloša Županovića, i naložilo rašporskomu kapetanu, da ih primi. Rašporski je kapetan pripravio zemljišta, izgradio veliku kuću i bunar. Bit će da je to bilo negdje u pulskom kotaru. Harambaša Županović je od senata dobio za nagradu deset dukata uz obvezu, da po mogućnosti još sakupi četu stražara od 150 momaka stranih podanika.

1609. su posjedima obdarene hrvatske obitelji Preden i Perković u okolici Bala.

Dne 28. listopada 1610. dobiše od samostana sv. Franje obitelji Ivana Mirkovića i Petra Mirkovića u zakup na 29 godina šumske površine u predjelu, koji se zvao Monterosso, a bijahu obvezane, da ondje izgrade kuće.

1612. podijeli vlada Iliji Mihaljeviću iz Vrhovca, u kojemu gospodovahu Turci, zemljišta u Vrčevanu kod Medulina.

U travnju 1614. zamoliše Krmpoćani, koji su stanovali kod Senja i Vinodola, mletačkoga kapetana na Jadranskome moru, ne bi li im dopustio, da se presele u mletačku državu. Kad je senat odlukom od 26. istoga mjeseca pristao, naseli se 300 njih privremeno na otoku Krku, ali se s njihovim poglavarom knezom Damjanom Krmpotićem pregovaralo, ne bi li se i oni sa Krka i još ostalih 600 ljudi preselilo na istarski poluotok, gdje su im već bila određena zemljišta za naseljenje. To je bilo provedeno, no već u ožujku 1615. su svi ovi ljudi vraćeni iz Istre u Hrvatsku, jer se tvrdilo, da su u Istri držali veze s Uskocima davajući im s rta Premanture po noći vatrom znakove za gusarenje na trgovačke brodove.

1617. su Hrvati iz pazinske knežije prebjegli na mletački teritorij.

1620. naseliše Hrvati iz turskih krajeva Medulin. Među njima bijahu obitelji Nikole Branišanića, Mikule Mihalovića, Jakova Radoševića i Jure Manovića. Ovi su Medulinci dobili na Merleri 130 zemljišnih čestica, od kojih su neke prije toga pripadale nekome Jaliću ili Đaliću.

Dne 12. prosinca 1622. je rašporski kapetan u Buzetu Andrija Contarini razdijelio Grku Ivanu Pappa i nekim obiteljima, koje je doveo, oko 900 zemljišnih čestica u predjelu Rojala kod Dvograđa.

Isti je kapetan dne 4. prosinca 1623. naselio Grgura Ulaziona (Grka?) kod Šišana.

Iste godine su Hrvati nastanjeni u Loborici na neobrađenim zemljištima, od kojih slijedeće godine traže stari vlasnici 150 čestica za sebe.

Veleposjednička obitelj Grimani u Svet Vinčentu naseli 1628. svoje posjede doseljenicima iz Dalmacije i Italije. Posljednji dođoše iz okolice Trevisa. To bijahu obitelji Follo, Ferlini, Morosini i Salambatti, koje se među Hrvatima pohrvatiše. Očito su oni bili neznatna manjima među mnogobrojnim Hrvatima starincima i došljacima.

Tokom 1632. dođoše iz Senja u Istru hrvatske obitelji Marka Žvanovića i Ivana Martinovića, ali se ne zna, gdje ih nastaniše. Odmah su

dobile zemlju, poljodjelsko oruđe, dva para volova, novčani zajam u robi, sve u vrijednosti od 660 lira, koje će državi vratiti.

Premanturski Hrvati, koji su spadali pod župu u Pomeru, osnovaše 1632. vlastitu župu u Premanturi, a kasnije sagradiše i župnu crkvu, koja je posvećena dne 24. srpnja 1664. Prvi im je župnik bio domaći sin pop Mihovil Stipšević (ili Slipšević), koji je preuzeo upravu nove župe u svome rodnom mjestu dne 16. siječnja 1633. U njoj se čuvaju stare matice od 1585. dalje.

U svibnju 1634. dovede Milan Lujanović, na mletačkoj lađi »Patron Giacomo«, vjerojatno iz Hercegnovoga, 130 Hrvata, koje rašporski kapetan naseli u pulskom kotaru, i to u Kastanjeru i po brežuljcima Tribenici i Dobrom Dolu, no kad je prosvjed obitelji Marka Bragadina, da one zemlje pripadaju njemu, uvažen,ovi su naši ljudi nastanjeni u susjedstvu na nekom drugom mjestu.

Iste godine osnova 400 Hrvata selo Filipan kod Vodnjana. Istodobno je sagrađena crkva Sv. Filipa i Jakova zajedno sa grobljem, a jedno i drugo je iste godine posvetio pulski biskup Julije Saraceno. Mletački senat dopusti, da se Filipan uredi kao samostalna župa. To bijaše posve hrvatsko selo i hrvatska župa, kao što je i danas. Ovamo spadaju zaseoci Orbanići, Cetinići, Matelići, Balići, Kuftići, Livovići, Kužinići, Divšići, Šarići, Krvavci, Pinezići, Marovići i t. d. Sudeći po posveti filipanske crkve apostolima sv. Filipu i Jakovu ovi su Hrvati došli iz okolice Biograda na moru, gdje je selo Filip-Jakov.

Po nalogu senata rašporski je kapetan doznačio zemljišta dvjema hrvatskim obiteljima, koje su u svibnju 1637. krenule iz Dalmacije u Istru, ali je bio upozoren, da ih ne smije naseliti u blizini Premanture ili na takovu mjestu, gdje bi mogle činiti štetu.

I tako se po selima množilo pučanstvo, a gradovi oskudijevahu građanima. Osobito Pula bijaše u žalosnom stanju. U njoj bijaše vrlo malo ljudi, jer su bile uzaludne sve mjere, da se grad zaštiti od haranja kuge i naročito malarije. Mletački je senat bio vrlo zabrinut. Stoga je dne 24. veljače 1638. naložio načelniku, da odvraća građane od bijega iz grada, i da izvijesti, kojim bi se povlasticama spriječio taj bijeg. Jednako mu je preporučeno, da pazi na čistoću, jer se zarazne bolesti najlakše pobijaju njome.

U prošlih 60 godina naseljen je u mletačkoj Istri znatan broj došljaka. Sada ih je bilo oko 4000 hiljade na području grada Pule, Bala, Dvograđa, Rovinja, Poreča i Umaga. Čini se, da ih se najviše nastanilo u porečnom kotaru. No življenje im nije bilo svuda povoljno. S jedne strane im je mnogo smetala malarija, a s druge strane ih je mučila obveza, da državi vrate novčane pripomoći. Stoga su mnogi bježali iz mletačke Istre u austrijsku ili su zapadali u pandže lihvara, koji su im ispijali krv. Najgore je bilo oko Pule i Poreča, gdje nije bilo javnih skladišta živežnih namirnica (fondaco), u kojima bi ih seljaci mogli nabaviti uz povoljnu cijenu. Bolje je bilo stanje mletačkim podanicima u sjevernoj i istočnoj Istri. Oni su krajevi bili dobro napučeni i obrađeni, jer je bilo manje malarije. Ipak su se sela i u južnoj Istri držala kako tako, ali u gradovima je naopako, a najgore u Puli, jer je bila gotovo bez građana. Naredbom od 27. svibnja i 3. srpnja

1638. je potaknuto otvaranje javnih skladišta u Puli i Poreču, gradnja bunara i sađenje naslina, ne bi li se pomoglo seljanima, naročito novim stanovnicima, a po tome također građanima i svemu žiteljstvu.

Kako su sela bolje napredovala, pokazat će nam primjer Premanture. God. 1581. je onamo došlo 8 obitelji. To bijaše jezgra sela. No prirodnim prirastom i kasnijim doseljenjem broj je obitelji 1638. iznosio 40, a selo je u svemu brojilo 270 duša. Premanturci su imali mnogo stoke (ovaca), a razmjerno malo pašišta. Ukratko selu je život postao tijesan, jer nije imalo dovoljno trave ni drva, a grad Pula mu nije išao na ruku, pače je gradsko vijeće dne 21. ožujka 1652. izdalo strogu naredbu, da Premanturci ne smiju zalaziti na pašišta i u šume izvan područja, koje im je bilo doznačeno, kad su se nastanili u Premanturi. Mletački senat je bio uviđavniji. On je seljanima dozvolio, da smiju pasti svoja stada i na općinskom zemljištu grada Pule i da smiju sjeći drva po općinskim šumama i u blizini samoga grada i po općinskom području Šišana i Loborike, samo ne smiju sjeći određene vrste stabala, koje treba država za svoje potrebe, i ne smiju zalaziti na pašišta i u šume privatnih vlasnika (Marka Barbariga i njegovih nećaka).

U opsežnoj knjizi, koja je prije bila u pokrajinskom arkivu u Poreču, a sada se jamačno nalazi u Kr. muzeju za Istru u Puli (R. museo dell'Istria), zabilježene su talijanskim jezikom kriminalne parnice, koje su 1635.—1638. vođene pod »presvijetlim gospodinom Ivanom Basadonnom, rašporskim kapetanom u Buzetu«. Tu se spominju sela Vabriga, Muntić, Mongibal, Foškulin, Funtana, Žbandaj, Barat, Kanfanar, Rovinjsko Selo, Marčana, Loborika, Premantura i t. d., dakle redom sela, koja su osnovali ili nanovo napučili hrvatski doseljenici u vrijeme seoba pod Mlečanima. Spominju se također njihovi župani i podžupani, glavari obitelji, žene i djeca krsnim imenom i prezimenom. Gotovo su sva njihova prezimena hrvatska, a i krsna im se imena bilježe vrlo često u hrvatskom obliku, kako su se zvali oni sami među sobom i kako su ih nazivali Talijani u privatnom životu i na sudu. Evo nekoliko imena: Miko Banković, Jure Poropat, Mile Blažević, Mile Ružić pok. Rade, Kostrenčić pok. Bare, Stojnić, Mavrić iz Vabrige, Miho Ružić, Jadre Črnekić iz Muntića, Antun Milošević iz Mongibala, Vid Jurković župan, Staniša Gredić »župan Foškulina« iz Foškulina, Štefan Zelenković, Zelenić »župan Funtane« iz Funtane, Vid Korenić i njegova žena Mare iz Žbandaja, Vid Radetić i njegova žena Marica i njegov sluga Mile, Vojnović, Grbac, Dragozet, Stipan Siljenović, Glavan, Šuran iz Barata, Miljaš Šime, Rimanić Toma, Zbičić Toma od Jurice, Zlatić Zvane, Buršić Jure, Albanese Zvane, Mazzavol (bit će Macarol) Zvane podžupan iz Kanfanara, Štefan Bogan, Ljubičić Ive podžupan Novoga Sela Rovinjskoga, Brajan Zvane, Jure Brajnović, Vule Vratović, Mate Staniša iz Rovinjskoga Sela, Dragišić Ive »župan sela Marčane«, »podžup sela Marčane«, Burlešić Ivane, Toma sin Mikule Glevšića iz Marčane, župan Loborike, Mirko sin Marka Mihovilića iz Premanture i t. d. i t. d.

IX.

Međutim su se seobe nastavljale još uvijek obilato, premda je stanje bilo teško starim i novim stanovnicima u gradu i na selu.

Kapetan Milan Lujanović,koji bijaše 1634. dobio zemlje kod Kastanjera, pobježe 1635. iz mletačkoga teritorija na austrijski zajedno sa svim obiteljima, koje bijahu došle s njime, a time je mletački erar oštećen za 2264 lire predujma. Očito je stanje pod Mlečanima bilo nesnosno, a to je uviđalo i mletačko vijeće, jer znademo, da je u kolovozu 1638. naložilo rašporskomu kapetanu, da uklanja uzroke,koji izazivlju nezadovoljstvo novih stanovnika, i osobito parnice, koje stari stanovnici dižu protiv njih, pa da na sve načine spriječi bijeg na strano područje.

U prosincu 1638. dođe u Istru Ilija Babarović ili Baratović s pet obitelji, koje su negdje nastanjene uz pomoć vlade u vrijednosti od 2000 dukata za oruđe, stoku i živež.

Odlukom od 1. prosinca 1639. dopustilo je mletačko vijeće Hrvatima Rovinjskoga Sela slobodnu pašu u obalnoj šumi Fratti.

Zbog općinskih zemljišta bili su žestoki sporovi između općine Vodnjana i hrvatskih seljaka u Roveriji i Filipanu. Bilo je i krvi, pa je seljak Dučić bio također kažnjen. Mletački je senat posredovao odlukom od 27. rujna 1642. povjeravajući stvar providurima o neobrađenim zemljištima. Slijedeće je godine senat naložio rašporskom kapetanu, da provede ono, što su oni odredili.

Selo Peroj, koje bijaše naseljeno Grcima, imalo je 1644. samo tri stanovnika, jer su se ostali postepeno raselili. Zapuštena zemljišta preuzeše na svoju ruku stanovnici Vodnjana. Vladi to nije bilo pravo. Stoga je ustala protiv takovih uzurpacija. Imala je nakanu ponovno naseliti Peroj novim stanovnicima.

U listopadu 1645. dođe u Istru na mahove 15 crnogorskih obitelji, 100 osoba sa 300 životinja, moleći, da budu naseljene. Mletački senat pozva rašporskoga kapetana u Buzetu, da se pobrine za njih.

U listopadu 1646. izjavi mletačko vijeće pulskomu načelniku Jeronimu Zustu, da odobrava eventualno naseljavanje došljaka na Merleri uz uvjet, da se poštuju ondješnja prava Mlečanina Augustina Mora. Vjerojatno su slijedećega prosinca na Merleri naseljeni oni došljaci, koji su u Istru stigli iz Primorja u Dalmaciji.

Dosta je potankosti poznato o osnutku Alture. Osnovaše ju Hrvati 1647. pod vodstvom Filipa Županovića. Mletački senat je dne 23. srpnja 1647. obaviješten, da velik broj Hrvata s mnogo stoke kod Zadra traži sijela i pripravan je na prijedlog dalmatinskoga providura Foscola nastaniti se u Istri, a jedan je dio njih već pošao u južnu Istru, da izvidi, gdje bi se svi zajedno mogli naseliti, no budući da mu doznačena sijela nijesu bila po volji, senat nastoji udovoljiti mu i predloži, da se nastani po predjelu između Montića i Kastanjera, gdje je obitelj Barbarigo već 1579. bila naselila seljake iz okolice Zadra, ali je ovih sada bilo već nestalo ili ostalo vrlo malo. Kad su Županovićevi Hrvati prihvatili ponudu, senat naloži pulskomu načelniku, da ih lijepo primi i naseli u onom predjelu. Generalni providur za Dalmaciju i Albaniju otpremi odmah ovamo jedan dio onih bjegunaca iz okolice Zadra. Došlo je 49 obitelji, 430 osoba sa 4500 komada stoke. Doveo ih je Filip Županović, koji molbom od 12. kolovoza 1647. zatraži od rašporskoga kapetana za svoje ljude poljodjelsko oruđe,

tegleću marvu i pravo sječe šume u Kastanjeru. Kapetan Correr im doznači zemljišta i brežuljke Trebenicu, Doberdo i Orljak, pašišta i ratarska zemljišta u Kastanjeru i Sindrini do međa prema Šišanu, Jadreškomu, Sandalju (S. Daniele), Loborici i Galežanu, i obveže ih, da u roku od godine dana imadu povratiti žito, koje su dobili od dalmatinskoga providura Foscola, pa da imadu zasaditi i gojiti masline. Dne 8. studenoga iste godine naloži dužd Franjo Molino kapetanu Correru, da ovim Hrvatima doznači još druge zemlje, a da se to uzmogne provesti bez sukoba sa starim stanovnicima, oglašeno je već dne 28. listopada u gradu Puli, da imade svaki građanin dokazati svoje eventualno pravo na zemljišta u Kastanjeru i okolo njega. Senat je nagradio Filipa Županovića sa dvije mjere (»pesi«) dvopeka i sa 50 dukata godišnje u roku od deset godina. Doseljenicima je bilo dopušteno prodati stoku, koju su doveli iz Dalmacije, u roku od tri mjeseca slobodno od trošarine, a rašporski kapetan bijaše pozvan, da im dade ono, što traže, naime drvo za gradnju kuća, i 250 dukata za nabavu oruđa i živeža. To je već u studenom bilo izvršeno.

U prosincu 1647. dođoše k ovima još četiri obitelji, koje su dobile sve kao i predašnje.

U siječnju 1648. je Županović pozvan, da privede u Istru još druge obitelji, ne bi li se broj ovih doseljenika popeo na 100 obitelji. On je to sigurno obećao, jer znamo, da je za nagradu dobio nova zemljišta i pravo paše u Rašivici i Šijani, a i rok za otplatu zajma mu je produljen na tri godine, kad se obvezao, da će u pet godina obraditi zemljišta, koja su mu doznačena. Tako nastade novo selo na brežuljcima među Kastanjerom i Muntićem, koje se isprva zvalo Gorica, a kasnije je nazvano Altura. Dne 1. veljače 1660. dopusti senat na zamolbu Filipa Županovića, da naseljenici sagrade crkvicu, no župa je već postojala 1630., jer su od te godine sačuvane i župske knjige.

Ovo bijaše samo manji dio onih bjegunaca, koji su kod Zadra tražili naseljenje. Veći dio njih je iste godine preseljen u dvije skupine. Jedna je brojila 1400 osoba, a druga čak 3450, a zajedno su imale 66.500 komada stoke što velikoga što maloga grla. Većina njih je nastanjena negdje u Istri, a manji dio na otoku Pagu i susjednim otocima u Dalmaciji. Sav je ovaj jadni svijet primljen vrlo rado (»il senato accoglieva a braccia aperte tutta quella gente«). Mletački je senat odlukom od 17. kolovoza 1647. dao potrebne upute o kolonizaciji ovih ljudi rašporskomu kapetanu u Buzetu i načelnicima u Kopru i Puli. Jedni su stalno naseljeni oko Lovrečice i Umaga, drugi na otoku Krku, ali jedan dio je sigurno nastanjen u južnoj Istri, kad je odluka bila upravljena također načelniku u Puli. Oko Pule i Vodnjana bijaše još mnogo puste zemlje, a bjegunaca ispred Turaka u struji prema Istri je obilje. Spis senata od 13. ožujka 1648. imade na oku populaciju onih krajeva, a spisom od 31. ožujka 1648. obavješten je rašporski kapetan o skorom dolasku triju brodova s bjeguncima iz Dalmacije. Da ih uzmogne pristojno smjestiti, kapetan već u travnju obilazi po okolici Pule i Vodnjana u pratnji vještaka Gravisa odnosno Valentina Bertuola, koje mu je na službu postavio ured za neobrađena zemljišta (il magistrato dei beni incolti).

Međutim su Alturci Filipa Županovića dobili dalje potpore i povlastice. Senat im odlukom od 15. srpnja 1648. doznači oruđa i žita, rješava ih službe na ratnim lađama i drugih tereta, ali istodobno isključuje pravo njihovih žena na vlasništvo nekretnina. Ponovno im se potvrđuju koncesije, koje su im prije bile dane, ali se isto tako ističu prava Marka Barbariga i njegovih nećaka. Ovi ne miruju već pozivom na investituru od 1579. traže od senata, da poništi odluke rašporskoga kapetana i njima vrati sva dobra, koja su prije posjedovali u Kastanjeru i Muntiću. No mletački senat je pošao svojim putem. Odlukama od 1. rujna i 31. listopada 1648. naredi opću konfiskaciju neobrađenih zemljišta na korist države i odredi podesnu osobu za provedbu ovih odluka. Kad je konfiskacija u prisutnosti i pod vodstvom samoga rašporskoga kapetana slijedeće godine doista provedena, obitelj Barbarigo po konačnoj odluci od 8. ožujka 1649. izgubi Kastanjer, jer po svoj prilici bijaše ondje zanemarila svoja zemljišta, a zadrži samo Muntić.

Rašporski kapetan izvijesti 1648. mletačko vijeće, da bi neki Civallelli bili pripravni dovesti u Istru 100 hrvatskih obitelji pod pogodbom, da oni sami budu priznati vlasnicima zemalja, koje bi doseljenicima bile dane na obrađivanje. Mjesto toga je senat predlagao, da je spreman izravno sam pregovarati s doseljenicima, ako ih Civallelli dovedu, kao što je učinio i s onima, koje je doveo Filip Županović. Kad su Civallelli pristali na to, jedan je od njih doista doveo nekoliko hrvatskih obitelji iz Albanije, i one su po svoj prilici naseljene u pulskom kotaru.

Mletački je senat sada učinio jedan pokus, koji je naskoro opozvao. Pridržavši naime rašporskomu kapetanu samo dijeljenje zemalja svu je ostalu vlast nad novim doseljenicima u pulskom kotaru prepustio općinskim poglavarima grada Pule, no već 14. kolovoza 1649. povjeri opet samome rašporskomu kapetanu svu jurisdikciju nad novim stanovnicima. Ipak je još i kasnije bilo kolebanja oko toga načela. Kad su naime Alturci zamolili, da budu postavljeni pod jurisdikciju grada Pule u građanskim i kaznenim parnicama, senat im usliša molbu odlukom od 9. studenoga 1648.

X.

Pored sviju iskustava i opreza ipak su se sporovi sa starim vlasnicima posjeda često ponavljali, gotovo kod svake doznake zemalja novim stanovnicima. Naročito je oštar spor nastao 1649.

Posjedi, koji su nekada pripadali uglednoj opatiji Sv. Marije di Canedo ili Formosa, dođoše s vremenom pod upravu crkve sv. Marka u Mlecima kao njezina komenda. Rašporski kapetan je neke od tih posjeda u predjelu Fioranu podijelio Vučku Radoviću i drugim hrvatskim obiteljima. Opazivši pogrješku ispravio ju je samo u toliko, što im je dopustio jedino pašu na onim posjedima, ali senat je odlukom od 27. travnja 1649., jamačno na oštar zahtjev crkve sv. Marka, uskratio i to, a to nije bilo nikako pravo, jer su ona zemljišta bila pusta, pa je trebalo s njima postupati jednako kao sa svim ostalima bez ikakova obzira na to, što se ovdje radilo o crkvenom vlasništvu neobrađenih zemljišta, kojima je upravljala ugledna procuratia sv. Marka u Mlecima.

Posljedicom ovakova postupka bijaše pritužba pulskoga građanina Ivana Pelice i drugova od lipnja 1649. na mletački senat, da ni Hrvati Premanture ne bi smjeli uživati povlasticu paše izvan svoga područja, a ipak je bilo javno oglašeno, da im je dopušteno pasti stada također po zemljištima pulske općine, samostana i drugih privatnika. S obzirom na onaj izuzetak glede posjeda bivše opatije sv. Marije potreban je — reče Pelica — jednaki izuzetak prema svim ostalim starim vlasnicima. Senat doista ustuknu i odlukom od 9. studenog 1649. preko pulskoga načelnika uskrati Premanturcima staru povlasticu paše izvan njihova područja, a odlukom od 16. srpnja 1650. povjeri vrhovnom sudu čitavo ovo pitanje u razmatranje i za normativnu presudu.

Dok se o tome rješavalo za zelenim stolom, sukobi su se među starim i novim stanovnicima ponavljali, a dolazilo je i do krvi. Premanturci su doista bili u tijesnom za pašu svoje stoke. A Alturci su međutim zatražili povratak pod jurisdikciju rašporskoga kapetana, čemu im je odlukom senata od 14. kolovoza 1649. udovoljeno.

U to je doba Ivan Radošević doveo u Istru 60 hrvatskih obitelji. One su naseljene u pulskoj okolici, valjda u Medulinu, gdje imade mnogo Radoševića i danas. Prema odluci mletačkoga senata od 18. prosinca 1649. rašporski je kapetan razdijelio tim ljudima neku količinu žita, oruđe i zemljišta, a glavar Radošević je nagrađen sa dvije mjere (»pesi«) dvopeka mjesečno kroz deset godina. Radošević je u srpnju 1650. zajedno s glavarima Jurom Pertinačom i Filipom Županovićem zamolio ponovnu izmjeru zemalja, koje su im bile doznačene, a senat je toj molbi odlukom od 27. rujna 1651. udovoljio i Radoševiću dao još neku potporu.

God. 1650. su izvršene još neke kolonizacije. U kolovozu je došao glavar Mikula Bertović (ili Perković) sa 12 obitelji, kojima su dana zemljišta u Ližnjanu i potpore. One su naseljene nedaleko drugih 10 obitelji, koje je istodobno doveo glavar Vicko Radonjić, i pet obitelji, koje je doveo glavar Pavao Vidović.

U isto vrijeme je glavar Mate Pakičić doveo u mletačku Istru nekoliko hrvatskih obitelji, koje su također dobile zemlje i potpore, ali ne zna se točno, gdje su naseljene.

Kad se raširio glas da među novim stanovnicima imade i takovih, koji su skloni muslimanskoj vjeri te se nje drže, po turskim se zakonima žene s katolikinjama i odgajaju djecu po koranu, istarski je inkvizitor Bragadin po nalogu senata od 27. lipnja 1651. ispitao stanje i već u kolovozu iste godine izvijestio, da je tome doista tako, no dne 9. travnja 1652. je izvijestio rašporski kapetan, da je po onim glasinama točnije ispitao pravo stanje stvari i utvrdio, da među doseljenicima, ni uopće u pulskom kotaru ni napose u Alturi, nema ni traga Muhamedovoj vjeri i vjeroispovijesti.

God. 1651. je zapušten i napušten utvrđeni grad Dvograđe (Duecastelli) u Limskoj Drazi. Zbog kuge i malarije padao mu je broj stanovnika. Jedni su umirali, a drugi su selili u Kanfanar, Barat i u ostala susjedna sela. God. 1651. ostade župna crkva sv. Sofije sama. Ona je propadala, a vječno svjetlo je u njoj gorjelo i nadalje. Po nalogu mletačkoga senata bilo je pregovaranja između inkvizitora Bragadina i porečkoga biskupa Ivana

Andrije Balbija Krčanina, da se crkva zatvori, ali je vječno svjetlo u njoj ugašeno ipak tek 63 godine kasnije, naime 1713., kad se više nije mogla držati ni služba Božja, jer se crkva već pretvarala u ruševinu.

I u drugim je gradovima propalo mnogo građana od kuge i ostalih nevolja. Trebalo je popuniti praznine. Općinska su vijeća bila prisiljena, dakako s dopuštenjem glavnoga grada, primiti u vezu svoga grada mnogo stranih obitelji, a među njima je bilo dosta hrvatskih, kako pokazuju njihova prezimena. Tako je u Poreču 1658. postao građaninom plemić Mihovil Dell'Occa iz Raba, a u općinsku su vezu primljeni Jeronim Kastrović te Juraj i Marko Poropatić uz dva Talijana; 1669. Mate Ettoreo iz Hvara, Nikola Bogdanić, Dinko Fabiani, sinovi pokojnoga Nikole Bučića od Nikole i sinovi pokojnoga Ivana Dujmovića, svi iz Hvara, pored triju Talijana; 1670. Mate Filipin i njegov brat Ivan i t. d. God. 1688. je postao građaninom u Sv. Lovreču Pazenatičkom Juraj Grgin sa svojim sinovima, a do tada bijaše u Žminju pod austrijskom vlašću.

U prosincu 1651. su iz Dalmacije primljene četiri hrvatske obitelji i naseljene u pulskoj okolici.

FRA GAŠPAR BUJAS:

S PUTA GOSPODNJEG

Spravan sam, o Bože! Vrijedna me učini!
O, evo me k Tebi pripravna u svemu!
Na srce me primi, u zagrljaj vini!
Vjerno ću da služim u Tvojemu trijemu.

Ostavio sve sam ... Ti me zoveš gore
K žrtvi Božjeg Janjca, na vrh brijega bijela.
Gospode, o kako grudi s čežnje gore:
Da u službi živim Tvoga svetog Tijela!

Al sam čovjek i ja ... Svijet u punoj ruci
Pod grlo mi nosi svoje zrelo voće.
Sa livada cvatnih slatki mame zvuci,
A u tijelu ljudske nevolje, slaboće ...

Molim Te, o Bože, Hljebom vječnog pira
Slabog me nahrani, za put dug osnaži!
Ne daj mi potonut usred svjetskog vira!
Daj mi živjet za Te, mrijet na Tvojoj straži!

ANTE SIRONIĆ:

NATRAG ĆU DOĆI

I

Nakon godine dana dođoh opet kući
U zagrljaj majci, ocu i miloj braći.
Uvijek išao sam od vlaka žurno putem,
Putem koji vodi do sela najkraći.

Pao sam na grudi majci, ocu,
A braća me pitala: »Kako je u gradu, u školi?«
»Lijepo. Dobro. Al' ipak želio sam da vidim
Rodni dom koji moje srce tako voli.«

Sa starijim bratom išao sam po drva.
Kad smo natovarili kola, sjeli smo u sjenu
Pa uzeli čuturu i kruh. Ah, kako je to
U meni budilo davnu uspomenu.

I koscima na livade išao sam rado,
Nosio sijeno, slagao ga na kola.
Osjećao sam se sretnim u prirodi svježoj,
Moja duša bila je spokojna, bez bola.

Na Stari Trviž zalazio sam često,
Vinograde volio sam od djetinjstva najviše.
Tamo sam zalazio mnogo još kao dijete,
Jer na Starom Trvižu bila je kućica, zaklon od kiše.

II

Jedne večeri, kad smo svi večerali,
Sva moja braća sakupljena su bila oko stola.
Pozdravio sam ih sve i otišao na počinak.
Malena sestrica pitala je oca: »Zar već počinje škola?«

Rano, u zoru, probudio me otac. Majka je već
Čekala da me na vlak otprati.
Putem, dobro se sjećam, da ne zaboravim Boga
Govorila je meni: »Znaj, sine, kako siješ tako ćeš i brati.«

U jutarnjoj svježini ostavljao sam rodni dom,
Svoje drago selo, morao sam u školu poći.
Iz daljine gledao sam ga, gdje mi se smiješi u magli,
Te sam mu klicao: »Ne ću te zaboraviti, ja natrag ću doći«.

P R E G L E D

POGLEDI PO SVIJETU

ENGLESKO-TALIJANSKI SPORAZUM I OPĆA EVROPSKA SITUACIJA

Kako smo predvidjeli, Anschluss je imao tu posljedicu da je ubrzao parafiranje englesko-talijanskog sporazuma. Staro je pravilo engleske politike kojemu ona ostaje konsekventna kroz stoljeća, da ne dopušta narušavanje evropske ravnoteže u korist nijedne sile ili grupe sila. Uporedo s tim postoji i drugo pravilo: da Engleska nikada ne sklapa saveze s nijednom kontinentalnom silom ili grupom sila. Pripajanje Austrije Njemačkoj u prvom je redu znatno podiglo i snagu i prestiž (uloga se prestiža u međunarodnoj politici ne smije podcjenjivati) Njemačke i to u tolikoj mjeri, da je i položaj Italije unutar njemačko-talijanske suradnje oslabio. Podunavlje je pak u cjelini došlo ne samo pod pretežni, već gotovo pod isključivi utjecaj Njemačke. Postavilo se prema tome pitanje: kako da se ojača Italija i učiniti opet za Njemačku opasnim konkurentom u Srednjoj Evropi, i kako da se s druge strane obezbijedi samostalnost preostalih podunavskih država, a napose Čehoslovačke i Mađarske.

Englesko-talijanski sporazum treba da ukloni nesuglasja između tih dviju sila i da uspostavi uvjete za ono uzajamno povjerenje koje je postojalo između njih od ujedinjenja Italije do abesinskog spora. Osim toga on treba da Italiju otereti s mediteranske strane, te da je opet učini aktivnim činiocem u Podunavlju. Zato taj sporazum obasiže upravo sve sporne točke. U prvom je tu redu priznanje etiopskog carstva, odnosno aneksije Abesinije po Italiji za koju je predviđeno da će Engleska ishoditi od Lige Naroda dopuštenje za države, članove L. N., da je priznaju. Doista je to i Engleska učinila, tako da nakon zaključka Vijeća Lige Naroda ne postoje više formalne zapreke za države članove Lige Naroda da priznaju etiopsku carsku titulu talijanskom Kralju, kako je to učinila nakon toga i ultrademokratska Norveška. Drugo, ne manje važno pitanje jest ono rasporeda talijanskih kolonijalnih četa i upotrebe etiopskih rekruta. Italija se tim sporazumom obvezuje da će iz Libije povući svoje metropolitanske čete, koje su tamo upućene za vrijeme abesinskog sukoba i da će tamošnje posade svesti na normalni opseg, čime će prestati talijanski vojnički pritisak na Egipat. Konačno je utvrđeno da obje sile ne će podizati novih utvrda na Mediteranu. A glede Španije utvrđeno je da Italija ne kani dirati teritorijalni integritet španskih posjeda u Evropi i izvan nje, a svoje će dobrovoljce postepeno odanle povlačiti, najkasnije sa svršetkom građanskog rata.

Značenje je tog sporazuma u tom, da Italiji, koliko bude proveden, skida brigu za njenu sigurnost s morske strane, a za Englesku je njegovo značenje u tome što normalizovanjem vojnih prilika u talijanskoj Africi i obustavom građenja daljih utvrda na Mediteranu uklanja opasnost skorog oružanog sukoba. Tu treba naglasiti da je izvođenje engleskog plana oružanja tek u početnom stadiju i da baš zato Engleska mora pošto poto nastojati da svede mogućnosti nerješivih međunarodnih konflikata na minimum.

Pitanje momentanog povlačenja dobrovoljaca iz Španije nije tim sporazumom taknuto, odnosno nije pomaknuto s mjesta. Ono je ipak prvenstveno važno zato, što velik dio javnog mišljenja i Engleske i Francuske simpatizira s barcelonskom vladom i zahtijeva od svojih vlada energičniji postupak spram Italije. Engleska vlada, koja je konservativna te prema tome bar u parlamentu ne mora toliko računati s tim dijelom javnog mišljenja, iako je snaga javnog mišljenja katkada tolika, da se može sukobiti i s parlamentarnom većinom, još je donekle nezavisna u svojoj politici od toga; no u Francuskoj se to pitanje postavlja mnogo akutnije. Doduše, pad druge Blumove vlade znači ujedno konac Pučke fronte, to više što u vladi više nisu sami radikali nego i više drugih grupa centra. Ali unatoč tomu ne treba zaboraviti da je Francuska klasična zemlja ljevičarskih psihoza u politici. Posljedica toga je to, da francusko-talijanski pregovori, koji sada teku kao nastavak englesko-talijanskih i koji imaju konačno likvidirati mediteransku zategnutost, tek vrlo sporo napreduju zato, što

bi Francuska željela da tim sporazumom budu utvrđene pozitivne dužnosti talijanske vlade u pravcu povlačenja dobrovoljaca. Kao već vrlo često u prošlosti, Duce je usvojem genovskom govoru postavio u tom pogledu principe, na osnovu kojih je posve jasno da se Italija za sadašnjost u tom pogledu ne će vezati mimo općeg sporazuma svih vlada. Pitanje je da li će engleskom posredovanju uspjeti da navede obje stranke na popuštanje i na kompromisnu formulu. Sigurno je da će Engleska učiniti sve moguće, jer ako ti pregovori ne uspiju, oni bi mogli značiti ne samo krizu engleske konservativne vlade te parlamentarne izbore i možda duboku političku krizu u Francuskoj, nego bi to moglo ugroziti smirivanje Evrope, jer bi odviše intimno i neopozivo povezalo Italiju uz Njemačku. Tim bi propali svi plodovi mudre Chamberlainove politike.

Pitanje kako će se riješiti taj problem odnosa zapadnih t. zv. demokratskih velikih sila prema Italiji, toliko je važnije što se u isto vrijeme i opet situacija u Podunavlju zaoštruje. Ne samo da u Mađarskoj vlada, iako bez sumnje najkonservativnija u Evropi (da ne upotrijebimo kakav pejorativni izraz), mora posizati za zakonskim mjerama protiv ekstremnih desničara, upravo nacista, nego se u Čehoslovačkoj narodnosno pitanje zaoštrilo do otvorenog sukoba. Ulični incidenti i masivna, uostalom uspješna agitacija postavili su posve otvorenim pitanje državnopravnog položaja njemačke manjine. Očito je da vlada republike ne može dopustiti da taj položaj bude takav, da ograniči državni suverenitet. Moglo bi se diskutirati da li je to sa stajališta samoodređenja naroda ispravno ili ne, ali je sigurno da bi to onemogućilo svaku samostalnu politiku te države i učinilo je vazalom Njemačke, koji bi prije ili kasnije morao izgubiti svoju formalnu nezavisnost. Njemački je pritisak u ovom času najjači i to s razlogom, jer englesko-francuska osnova naoružanja nije još dovršena, pa se očito računa s iznenađenjem. Ta je taktika uostalom u posljednje 3 godine nekoliko puta imala uspjeha, pa je vrlo vjerojatno da će i ovog puta imati isti rezultat. Jedino sredstvo za slabljenje toga pritiska bilo bi odvajanje Italije od Njemačke, pa ma i uz koncesije bitnog karaktera. Ako se zapadne velike sile na to odluče, vjerojatno je da se evropska situacija ne će preko mjere zamrsiti.

Naglasujemo da je u tome, kao i u privođenju Poljske u krug država koje čuvaju evropsku ravnotežu, jedino sredstvo koje tome cilju može poslužiti zato, što je očito da Rusija ne može u tom pogledu ništa pridonijeti kraj svoje prekarne unutarnje situacije i pored činjenice da su njeni odnosi s njenim susjedima takvi, da ona uopće ne može uspješno nikome pomoći u slučaju sukoba s Njemačkom. Prema tome ona se i ne broji kao faktor, koji može da vrši utjecaj na rješavanja problema, koji bi doveli do takva sukoba. Poljska naime s razloga, koje ni ne treba nabrajati, ne će dopustiti prelaz ruskim četama, a Rumunjska, koja vodi politiku uske suradnje s Poljskom, donijela je u svojem najnovijem ustavu odredbu da se prolaz ne smije dopustiti stranim četama osim u jedinom slučaju, ako nastupaju kao vlastiti saveznici kada je Rumunjska napadnuta. Taj se pak slučaj ni hipotetski ne postavlja.

Vidi se prema tome da srednjeevropske države pokazuju najživlju sklonost da učine sa svoje strane sve da se odupru bilo čijoj hegemoniji. Sve se one bore protiv komunizma, a Poljska, Rumunjska a u najnovije vrijeme i Mađarska, nastoje da ostvare užu međusobnu suradnju, koja bi spriječila da se na tom evropskom području učvrsti isključivši utjecaj bilo koje sile, momentano dakako Njemačke. Pitanje je uspjeha u tom nastojanju dvojbeno, ako velike sile ne nađu načina da se sporazumiju, dok je naprotiv u tom slučaju sigurno da će nastupiti znatno olakšanje u Podunavlju.

U tom pogledu englesko- francuski vojnički sporazumi ne znače veliko jamstvo, jer oni su oni udešeni za predvidnu mogućnost da nastupe engleske obveze iz garancije za granicu na Rajni. Ali Engleska se još nije obvezala, niti će to u skladu s tradicijama svoje vanjske politike učiniti, za sve one granice, koje Francuska garantira u Srednjoj Evropi, pa tako ni za Čehoslovačku. Jasno je da je za Englesku intervencija i u tom slučaju moguća, ali ona ne nastupa automatski i zato i ti vojnički sporazumi do kojih je došlo prilikom putovanja francuskog ministra predsjednika Daladiera i ministra vanjskih posala Bonneta u London ne znači toliko epohalnu novost, koliko se prikazivalo u dnevnoj štampi. I prije svjetskog rata i bez formalnog saveza Engleska je imala takve vojne sporazume s Francuskom, a da nije bilo nikakvih automatskih obveza kao sada, pa je posve prirodno da tim obvezama odgovaraju i neke osigurne mjere, koje olakšavaju djelovanje u slučaju da nastupi *casus belli* i *foederis*.

KATOLICI I III. REICH

Plebiscit je u Njemačkoj prošao u onom oduševljenju, koje je prirođeno građanima svih autoritativnih država. Austrijski su biskupi, tražeći dakako garancije za vjerska prava svoje pastve, preporučili kleru i vjernicima da glasaju, a slično su postupali i njemački biskupi. Ipak se našlo katolika, koji su držali da je ispravnije povući kosekvencije postupka režima s Crkvom i s konkordatom te ne glasati. — Među njima je i biskup Sproll, biskup Rottenburga u Würtembergu. Reakcija na taj njegov postupak bila je ne samo prirodna kampanja u štampi, nego još i ulične demonstracije i fizičke prijetnje. Sve to razumije se da je imalo odjeka i u inozemnoj katoličkoj štampi, a ujedno je pokazalo da režim nikako ne kani povući konsekvencije iz činjenice, da je Reich dobio 6 i 1/2 milijuna novih katolika, nego se štaviše čini da se kani povesti živa agitacija za prelaz na protestantizam i protiv jedinstva s Rimom.

Kraj takva stanja stvari nije začudno da Sv. Otac nije primio Führera prigodom njegova pohoda Rimu, iako nije točno da je Papin odlazak u Castel Gandolfo bio demonstrativne prirode, jer je pao u redovno vrijeme. No svakako je značajno, da je tom zgodom prvi put neki strani suveren pohodio Rim, a da se nije javio u Vatikanu. Čak i vladari muslimani ili i pogani idu k Papi, pa je to tim karakterističnije za sadanju prirodu odnosa između III. Reicha i Vatikana.

Cys

LIČNOSTI

VILKO NOVAK

(U povodu 40-godišnjice skladbe pjesme »Hrvatskim pradjedovima« i 20-godišnjice smrti skladateljeve)

Poznavao sam ih doduše obojicu, ali samo po glasu njihova vrlo cijenjenoga rada i od vidjevanja: i *Antuna Stöckla* (1850.—27. XII. 1902.), jednoga od tada najuvaženijih profesora u »Hrvatskom glazbenom zavodu«, i *Vilka Novaka* (15. II. 1886.—16. V. 1918.), skromnoga profesora glazbe, revnoga zborovođu onda najuvaženijega hrvatskoga pjevačkoga društva »Kolo«, i u ono vrijeme najpopularnijega skladatelja hrvatskomu narodu još i danas najdražih patriotskih pjesama »Bog i Hrvati« (»Planula zora, svanuo dan«), »Hrvatskoj« (Tvoj biser krasni«) i mn. dr.

Već god. 1896. izašla je moja knjiga *»Gimnastičke igre«*, vježbe za gimnastiku djetinjega tijela i duha, sa 120 slika i s napjevima. Za nju su na poziv tadašnje prosvjetne vlasti hrvatske vlade materijal sabrali učitelji i učiteljice iz cijele Hrvatske i Slavonije. Ja sam ga popunio građom iz Dalmacije, Istre, Herceg-Bosne, Crnegore i Vojvodine pa dodatkom modernih odabranih gimnastičkih igara za zreliju mladež i odrasle. To sve popratio sam predgovorom iuvodom i priredio za tisak. Knjiga je izašla nakladom L. Hartmana. Ona je svratila na sebe pažnju, jer je još i danas jedinstveno djelo svoje vrsti u hrvatskoj stručnoj književnosti.

Pa i od mojih kasnijih književnih djela mogu s njome da se mjere, dakako svojevrsnošću potpuno različna: *»Uzgojna skrb«* za zaštitu i spasavanje djece i mladeži od moralnoga brodoloma (1911., u vlastitoj nakladi), ili spomen-broj »Hrvatskoga učitelja« (1924.) u povodu stote godišnjice rođenja *Ivana Filipovića* (1823—1895); odnosno »Hrvatski učitelj« (1925.) u spomen *tisućugodišnjice hrvatske državnosti i hrvatskoga kraljevstva 925 do 1925.*

Stoga, kad mi je neki od prvih dana mjeseca srpnja 1898. moj školski drug i prijatelj, već onda istaknuti naš vokalni skladatelj Karlo Pienta, saopćio da me po želji Stöckla i Novaka ima tu večer dovesti na njihov domjenak, radosno sam se odazvao, uvjeren, da i njih zanimaju valjda moje »Gimnastičke igre«. Držao sam da ih je privukla glazbena strana knjige, koja je toliko zanimala dr. Milivoja Šrepla »kao dragocjena riznica folklore«.

Točno u određeno vrijeme dočekali su nas na zakazanom mjestu: u posebnoj sobici gostionice Stiplošek na uglu Kačićeve i današnje

Klaićeve ulice, gdje su se običavale sastajati poznate »vinske mušice«. Radosno nas pozdravi še čašicom rajske medovine, što se iskrila poput žeženog zlata. Razgovor se odmah raspleo srdačno i iskreno, kao da sam i ja već davni prijatelj i njih dvojice.

Ali na moje iznenađenje odmah nakon prvih pozdravnih riječi opazio sam, da je Pienta već sasvim utro put za posve drugi razgovor, nego što sam ga očekivao. Oni su, naime, što ja nijesam dotle znao, bili već natanko upućeni u *dotadašnji Pientin i moj zajednički rad:* 20. ožujka 1897. ja sam po njegovoj želji spjevao »*Resurrexit*«, on ga uglazbio kao oratorij i s pjevačkim društvom »Dvojnice« na Uskrs izveo u župnoj crkvi bjelovarskoj. — 27. X. iste godine spjevao sam mu »*Božićnu pjesmu*«, koju je također uglazbio kao oratorij i u istoj crkvi izveo na Božić. — Iste je godine uglazbio moj tekst i štampom objavio žalobni slavospjev »*Moja ljubav*«. (Glazbena slika za muške, ženske i mješovite zborove te sola, orkestar i harmonij«. Vel. četvrt., str. 32.) — Na zadušnicama 30. IV. te godine u crkvi zagrebačkih franjevaca pjevana je naša posebna pjesma *u čast hrvatskim mučenicima Zrinjskomu i Frankopanu.* — Poznavali su i ono što smo nas dvojica dotada uradili na *operi* »*Hrvatski preporod*«. Potpuno im se sviđala izvorna, smjela zamisao i prema njoj izrađena osnova te opere. Nijesu mogli da se dosta nahvale već gotove uvertire i slikâ 1. čina.

U takvu raspoloženju našli smo se u svome elementu i naš je razgovor uz povoljan vjetar zaplovio punim jedrima.

Raspredali smo živo i uvjerljivo o problemu poezije kao duše i srca ostalih grana umjetnosti.

Jer je to naše raspravljanje, barem za mene, bilo vrlo plodonosno, ja sam ga odmah iza toga kod kuće uglavnom zabilježio i prema tima bilješkama priopćujem ovdje najglavnije misli.

Poezija

Najčistiji i najplemenitiji užitak čovjeku jest: napitak iz bistroga izvora poezije. Ili mi sami bili svećenici muza, ili samo prisluškivali u njihovu hramu, u oba slučaja srčemo napitak, što nas oslađuje najvrjednijim ugodnostima. Neki nas božanski žar prožima. Naš se duh uzdiže i na krilima mašte lebdi u rajskim svjetovima. Srce se rastapa u nježnim čuvstvima, odiše samo ljubavlju,proćućuje samo ljepotu, veliko, uzvišeno, i samo ga jaka odvratnost prožima protiv ružnoga i opačine. Poezija je najveći dobročinitelj čovječanstva. Ona oplemenjuje srce i zanosi ga za dobro, unosi sklad u naše osjećanje, sklonosti i čine.

Priroda — izvor vječne krasote i poezije

Utjecaju poezije umjetnina najbolje nam dušu i srce otvara, ako se izvještimo, da valjano motrimo i oćutimo prirodne krasote. Ove nam obogaćuju ugodne osjećaje, da nam život, unatoč svima manjkavostima svijeta, mogu učiniti pravim rajem na zemlji. Najviše ljudi tih krasota i ne zamjećuje; one su im isprazna pustoš. Mnogi pak misle, da su užici samo one skupe neobičnosti, a da ne može obradovati ono, što se ne postizava posebnim načinom. Varaju se i jedni i drugi. Naprotiv: baš najprivlačljiviji, najtrajniji, najčistiji, za tijelo i dušu najokrepljiviji užici jesu oni, kojima se obogaćujemo bez napora, ne trošeći novca, bez umjetnika; oni, što ih se svuda nalazi obilje i raznovrsnih; oni što nam se ukazuju doduše jednostavni, ali su svagda i posvuda.

Ljepota, naime: red, sklad, slaganje pojedinosti u cjelinu, jest, gdjegod to bilo, uvijek prava paša našim očima i okrepa duši.

Tu se, kako se vidi, misli sjetilna ljepota. Njezinim dražima priroda upravo obiluje, štaviše: gdjegdje je tim darovima gotovo raskošna.

U prirodi je mnogo čara, ali treba da mi pored njih ne prolazimo ravnodušno. Priviknimo njima više svoje oči i uha i učinimo za njih osjetljivijima i pristupačnijima svoj razum, srce i organsku izgradnju. Pojmovi, što ih imamo o sjetilno lijepomu, nijesu ni izdaleka prirodni. U njima je mnogo samovoljnoga. Oni su ponajviše tvorevine mašte, kojih nema u zbiljnosti, to jest izvan nas. Stoga se i dolazi na pomisao, da je ljepota — rijetkost. Ta je predrasuda tako jaka, da ona zaokuplja našu prijemljivost za mnoge zbiljske prirodne ljepote te nas zavodi, da manje lijepim a možda i ružnim proglasujemo ono, što već na prvi mah ne odgovara idealu ljepote, koji smo si stvorili bez obzira na prirodu i

koji nas zanosi kao naš ljubimac o ljepoti. Ne, takvo je mišljenje krivo. Proučavajmo ljepotu prirode, usvajajmo slike njezine ljepote i ne nadcjenjujmo tvorevine svojega duha njezinim uzorima! U toj pretpostavci brzo ćemo opaziti, da nas sa svih strana okupljaju krasote, koje, dok ih gledamo, čine da proćućujemo samo najraznovrsnije ugodnosti. Mi ćemo smatrati lijepim, što bismo po istančanijem ukusu možda i jedva udostojali da pogledamo. Ushićivat će nas i ono, što bi umjetnost jedva smatrala uresom. Prestat ćemo se tužiti, da je ljepote tako malo; jer ćemo se na svakoj šetnji uvjeriti o njezinu bogatstvu, a svaki će nas pogled opajati obiljem osjećaja. — Ne plašimo se jednoličnosti. Priroda je bogata promjenama. Ona se ukazuje u tisućama oblika, boja, nijansa svijetla i sjene, zvukova. Svaku njezinu krasotu, koja je s bezbrojnima drugima u nerazrješivim vezama i odnosima, možemo promatrati, slušati i upijajući je u sebe bogatiti se i radovati se tome na nebrojene načine. Osobito treba da nam je užitak napajanje iz njezina nepresušnog izvora, u raznoj rasvjeti nijansiranja najkrasnijih *boja.* One se tu tako duhovito i vješto redaju i mijenjaju, da to sliči samo najugodnijim harmonijskim zvukovima svemirske glazbe. Pa zaista: to i jest — glazba za oči.

A taj užitak možemo sebi i inače da priuštimo, povećamo: Pobrinimo se, gdjegod možemo, za skladan izbor i poredak boja: u stanu, svojoj odjeći, ukrasnim slikama. Potražimo tu ljepotu na bregovima, dolinama, šumama, poljima, rijekama, jezerima, moru, vodopadima, dugi. Ta, svuda, svuda je ima!

Priroda je dakle najbogatiji i najbistriji vrutak poezije: Odisaj Božanstva iz Svemira, koji se u njoj do u najtanje tačine podrhtavajući talasa harmonijom najkrasnijih nijansa oblika, boja i glazbe. Sretan tko umije da to najplemenitije uživa za svoj najvredniji porast. Time je ona i neiscrpljiva riznica za stvaranje umjetnicima svih vrsta i struka.

Pjesnikovanje i »pjesnikovanje«

Otkad je svijeta i vijeka, pa i dok god ih bude, bilo je, ima i biti će i — *pjesnika* i »pjesnika«, i to ovih posljednjih mnogo, možda i odviše. Zar je stoga čudo, što je u toj poplavi *pjesnika* zbilja tako malo a *pjesama* — još manje?

Nije to samo kod nas Hrvata, nego i kod drugih pa i velikih naroda. I njima samo vjekovi darivaju *pjesnike,* da genijem, što je u njima »odisaj Božjeg daha« usreće čovječanstvo djelima besmrtne *poezije.*

Pa ni oni ne stvaraju svi jednako: jedni na pr. pjesnikuju kao da bi cvijeće sipali iz rukava, a drugi kao da svoje pjesme trgaju od srca svoga... Među prvima spomenut ću samo Goethea, te našega Šenou, Harambašića; a od drugih Schillera, pa naše Preradovića, Mažuranića, Palmovića, Kranjčevića, Vidrića.

U dokaz ovoj tvrdnji navodim, što je o pjesnikovanju Kranjčevićevu zabilježila njegova pokojna žena Ela, naime: Kad bi Silvija prožela pjesnička inspiracija, morao je u svojoj sobi biti potpuno sam i nesmetan. Nakon toga našli bi ga i fizički i duševno sasvim slomljena i iscrpena te je trebalo mnogo mira i brižne njege, dok se opet oporavio. — Ali značajno je za Silvija i ovo: Došavši jednom iz Sarajeva u Zagreb, okupismo ga u čitaonici »Hrvatskoga učiteljskoga doma«. Urednik »Smilja« Tomislav Ivkanec zamoli ga, neka bi mu za list spjevao prigodnicu. »To će Vam učiniti evo naš Joža Milaković«, odgovorio je Silvije, »jer ja uopće ne mogu da spjevam pjesmu nego samo po unutrašnjoj svojoj pobudi.«

Za Šenou znamo: Kad bi kao urednik »Vijenca« u tiskari vidio, da još toliko i toliko manjka ovakva ili onakva teksta, on bi prišao k slagarskom ormariću (jer se onda rukom slagalo) i iz glave odmah sam slagarskim slovima složio na pr. pjesmu ili što drugo što je već trebalo za popunu praznoga mjesta u slogu.

To su *pjesnici, poetae laureati,* a njihova su djela — *pjesme, poësia.* — Svi drugi su »pjesnici«, poetastri, a njihova su »djela« *stihotvorstvo, poetasteria.*

Stoga, ako već samo čitamo *pjesme,* to nam je vrlo plemenit užitak, dragocjena hrana duhu i srcu. No hoćemo li, da time pravo uživamo, moramo se klonuti, da i zlopotrebom mjesto pravih pjesama, što su začin, sol, razvedrenje duha i srca, lošim patvorinama ne naškodimo, kao što se i želudac pokvari lošim slatkišima. »Pjesme« su često — zavodljive, i nijesmo li dosta oprezni, povuku nas

za sobom i raznježe nas, oslabe, mjesto da nas ojačaju. To gotovo opažaju najbolje baš sami pjesnici... Svakako je istina, da je najbolja ona pjesma, koja izmami prvu suzu iz oka samog svoga pjesnika.

Glazba

A tko da makar samo i pokuša prikazati božanske radosti glazbenoga umijeća! Gdje li je srce, koje bi njima odoljelo, kojega one ne bi umekšale, ganule, prožele! One susprežu surovoga, a uznose plemenitoga! Poznata je priča o ona tri Stara Slavena. Zarobljeni u ratu, predvedeni su pred poglavicu vojske, koja ih je zarobila. Ovaj ih pozva, neka polože svoje oružje. Oni ispod ogrtača izvadiše — tamburice...

»Kako se time ratuje«?

— Nikako. Ovo su naša glazbala«...

»Pokažite, šta činite s njima«!

Oni zatamburaše, a zatim uz tambure zabugariše pjesmu punu boli i čeznuća za ljubljenima svojima kod kuće i dalekoj svojoj domovini...

To je i tvrdom ratniku smekšalo srce i izmamilo suze na oči te on zarobljenike pusti na slobodu, neka se vrate onima, za kojima toliko čeznu...

Putopisci pričaju, da su ih i na zvukove običnoga »vergleca« pustili u miru pa i najokrutniji ljudožderi. — Krotitelji zmija hvale se, da i najotrovnije živine ukroćuju svirkom makar i jednostavne frulice...

Takva je moć glazbe!

Pjesnik i glazbeni skladatelj

God. 1891. sletjelo se u Zagrebu prigodom jubilarne gospodarske izložbe Hrvatstvo iz svih krajeva. Oduševljenju stoga nije bilo mjere. U njemu se Mihanović-Runjaninova pjesma »Lijepa naša domovino« uzdigla na čast himne hrvatskog naroda. — Poslije nekoga vremena stalo se u javnosti raspravljati i na osnovu toga došlo se do uvjerenja: da ova pjesma, ma kako nama mila i draga, ipak svojim tekstom ni melodijom — nije *himna*, hvalospjevna molitva. — Jer među dotadašnjim pjesmama nijesmo imali podesnije zamjene, natjecali su se pjesnici i glazbenici, da nam dadu — novu. U tom revnovanju najviše je skladatelja radi nestašice boljega upotrijebilo tekst Preradovićeve pjesme »Bože živi, blagoslovi«! Mislim, da je ona dobila 13 napjeva. Sam Tovačovsky uglazbio joj je 3 napjeva. — Ali uza sve to, ni ta pjesma, koja je sadržajem za himnu od svih drugih najpodesnija, nije uzmogla dobiti napjev, koji bi je učinio himnom.

Obično je najsretniji slučaj, ako je pjesnik ujedno i glazbotvorac svojega teksta. To potvrđuje činjenica, da se Rouget de Lisle-ova »Marseljeza« mogla proglasiti himnom velike francuske revolucije i svega slobodarskoga duha.

Inače je glazbotvorcu vrlo teško naći podesan tekst, s kojim se njegova glazba ima sliti u skladnu cjelinu.

Jedan od najpodesnijih hrvatskih pjesnika za kompozicije bio je August Harambašić. Premda sam nije bio glazben, pjesme su mu bile melodiozne, jer ih je pjevao po metrici Ivana Trnskoga.

Pjesme inače vrlo lijepe i dobrih naših pjesnika, primjerice: Preradovića, Stjepana Iljaševića, Kranjčevića, ispjevane prema metrici Adolfa Veber-Tkalčevića, nijesu zgodne glazbotvorcu, jer se njihov jezični ritam ne slaže s pravilnim glazbenim ritmom. Stoga, ako njihov glazbeni skladatelj vrlo pomno ne pazi i zavede se njihovim jezičnim ritmom, ogriješi se o glazbeni, kao na pr. Klaić, kompozitor Preradovićeve pjesme

K tome moderni skladatelji vole tekst, kojemu se ideja zaodijeva u poetičnu građu i skladnom formom: stihovi različne duljine, ritma i sroka, da i glazba može biti slobodna i poletna.

Pjevanje

Jedva koje glazbalo ovog svijeta može kroz naše uho da djeluje na našu dušu i srce kao valjano pjevanje čovjeka. U čovječjemu je grlu nešto, što uza se veže dušu i čemu se ne može da odoli. U njemu je čarobna moć, kojoj se srce podlaže, koja ga stišće ili rasteže, koja oči zalijeva suzama ili usne sili na blaženi smiješak, nas uljuljava u blaga čuvstva ili nam srca nabujava srčanošću i odlučnošću.

Recitovanje

Ono nam je dvostruko ugodno. Tu umjetnik recitator pjesničku umjetninu ne izražava samo riječima, nego i zgodnom mimikom i primjerenom gestikulacijom. Tim govor dobiva pravi život i snagu, da gane srce i ugodi ćuti. Ugodi je (Stimmung) prema umjetničkim namjerama. Zato se umjetnik sluša velikim užitkom, a osobito ako tkogod i sam ima štogod umjetničke žice, u koju umjetnik-recitator skladno otkucava.

Govorništvo

proizvodi u nama raznovrsne osjećaje. Njegove trope, slike, metafore, alegorije i drugi ukrasi, primijenjeni u zgodan čas, primjereno i na pravome mjestu, duhu su najbolja poslastica. Ono uzbuđuje i potresa srce, vlada strastima i ugođuje volju. »Movet dictis animos et pectora mulcet« rekoše stari za govorništvo. Ono se neopazice ušuljava u ćut, neodoljivo nas povlači sa sobom i čini od nas ono što hoće. Po njegovoj zapovijedi plačemo i suze teku iz očiju naših. Ono razgoni radost našu i namiguje turobi; kao što opet, kad se njemu svidi, u našu dušu ulijeva vedrost i živahnost. Na njegov poziv nestaje jada, tko je klonuo postaje srčan, smion i poduzetan. Njegove naloge izvršuje ljubav, mržnja, srdžba i odvratnost.

Zaista: umijeće, toliko jako, mora da se uvježba najvećom strpljivošću. To se stječe ili čitanjem dobrih proizvoda, ili slušanjem valjanih govornika; ili opet ako samo nastupamo govorništvom. U svima takvim zgodama proćućujemo najčistije užitke.

Premda se danas govorništvo više ne njeguje kao u vrijeme Grka i Rimljana, ipak ne manjka ni nama zgodâ, da se naužijemo njegovih radosti. Imamo skupštine, predavanja i često dolazimo u prigode, da usmenim govorom djelujemo na ćut. Često smo savjetnici, tješitelji, prijateljski opominjemo, nježno osvajamo srce, kao učitelji, koritelji, pripovjedači i t. d. U svima takvim slučajevima služimo se, ili barem bismo trebali da primijenimo umijeće govorničko, e da ne promašimo svoje namjere. Možemo dakle i u svima takvim prilikama priuštiti sebi mnogovrsne radosti ili govornika ili slušača.

Kazališno umijeće

budi u nama iluziju, kojom nam dočarava prikazivanje prave prirode te ljudskoga života i djelovanja. Stoga je ono već od davnine duševno razvijenim narodima vrijedilo kao viši duševni užitak. Pa ono zaista i jest užitak, jer godi osjećajima, najugodnije zabavlja oči i uha, uzbuđuje sposobnosti duše, a srce otvara čuvstvima i osjećajima.

Kazališnomu umijeću zahvaljujemo najplemenitije pokrete svoje unutrašnjosti, najvrednije ugođaje ćuti svoje, najzanosnije iluzije. Ono nas gane, potrese, srce napuni sućuti i buni nas protiv opačine. Ali ono nam i briše suze, vabi nam blažen smiješak, ukazuje nečiste strane ludosti i bičuje ih satirom. I ozbiljna kao i šaljiva kazališna umjetnost pokazuje nam ljupkoću krijeposti, rugobu opačine, slaboću i vrline čovjeka, porast i sustezanje njegovih strasti, slabosti i dobrotu čovjeka, finoću i ispravnost mišljenja i ćudoređa, da se ogradimo protiv surovosti i neotesanosti, rugla i nakaze. Ona i neopazice obrazuje duševnost čovjeka, a time, što predočuje uzore, ovi se malo pomalo i sami utkivaju u naš značaj, na radost našu i drugih. Ona pokreće najvrednije zasade života, obogaćuje nas upoznavanjem ljudi i mudrošću. — To su sve darovi, kojih ne možemo uživati, a da nas ne bi najvećma zadovoljili.

Zato se obrazovan čovjek čuva ludog lakrdijaštva sajamskih bukača i skitalica i »umijeća« njima sličnih uličnih i krčmarskih »pjevača«, opsjenjivača, uhoda, neprirodnih vratolomija na užetima i sličnih kojekakvosti, koji finoću čuvstva otupljuju, nježne osjećaje žaloste, a razum zatrpavaju glupostima i surovošću. No ako je sve to tako potrebno već i za obrazovane ljude, tim nužnije je: da se osobito djeci i širokim narodnim slojevima podaje samo najbolje od najvrednijega umijeća u brizi, da nas Bog oslobodi stanja, kadno je narod prije propasti Rimskoga carstva sve svoje čežnje utaživao samo jedinim zahtjevom: »Kruha i igara«!

Promatranje slika

razveseljuje nas s više razloga: Jednom, jer prikazuje rijetke stvari, činjenice ili događaje, što nemamo zgode da ih inače vidimo. Drugiput, jer dokazuju osobitu vještinu umjetnikovu u odabiranju sižea, njegovu prožimanju idejom, te prirodnom prikazivanju toga u međusobnom odnosu oblika, svijetla i sjene, uopće: U — poeziji. — Tim on najbolje blaži i privlači naše oči i puni svom umjetnošću dušu. — Već djeca raduju se gledajući slike i naslađuju se njima sate i sate.

Još više treba da se s njima saživljuju odrasli ljudi uma i ukusa.

Stoga će biti vrlo malo ljudi, koji se ne bi voljko ćutili motreći lijepu sliku. Tu su priroda i umjetnost dale jedna drugoj ruke i laskaju očima baš tako kao što snažno djeluju na srce a ujedno i na razum. Slike tužnoga razveseljuju, potištenoga razvedruju, nemirnoga i rasrđenoga ublažuju i stišavaju, bude u duši ugodne osjećaje o proživjelim radostima, našim milima, dobročiniteljima i prijateljima. U nama one raspretavaju i jačaju smisao za lijepo, uzvišeno i veliko. One nas često podžižu na velika djela, ali nemalo kada i bude odvratnost protiv opačine, a ljubav za vrlinu, te uzvisuju čuvstvo za čovječnost, sučuvstvo i milosrđe.

Tko bi mogao da gleda sliku Lukrecije bez zanosa za krijepost te plemenite Rimljanke, a da ujedno ne plane prezinom i mržnjom na Seksta? Svečana nas čuvstva obuzimaju, kad nam kist slikarov umjetnički prikaže Abrahama s golim mačem u ruci; ili nas učini svjedocima Abela koji umire, Kajna kako bježi i roditelja koji u strašnoj boli vape. To nas uzbuđuje, pa ne znamo: da li bismo se kod prve slike jače divili Abrahamovoj podvrženosti nalozima njegova Boga ili bi nam se srce potreslo od smilovanja spram Izaka? Tako isto ne znamo kod druge slike: da li da se nad lješinom Abelovom ne rasplačemo s njegovim roditeljima ili da s odvratnošću progonimo pobjegloga bratoubojicu? Zastajemo i borimo se sa svojima raznovrsnim čuvstvima, no ugodno nam je, kada ih razbistrimo...

Kiparstvo

Dlijeto kiparevo često izgrađuje djela, što ih možemo da promatramo bez ushita. Kipar oživljuje kamen, kovinu ili drvo i daje im snagu. Ta djela kao da nas izazivlju, da pred njima zastanemo. Mi Laokoona ne gledamo, a da s njime ne ćutimo bol, što ga je on osjećao. Medicejska Venera uznosi nas svojom ljepotom do začuđenja. A kako li se uzbuđujemo, kad nas umjetnik kipar stavlja pred zapaljenu Troju dok iz njezina plamena sin iznosi sijedoga oca svoga, pri čemu dječak Askanij strepi i drhće uz bok spasioca.

Stoga: komugod se nada zgoda, da vidi remek-djelo kiparskoga umijeća, neka sebi ne prikrati taj užitak prave poezije. Neka nasiti svoj duh ljepotom portreta, punih živoga izražaja, i motreći upija u sebe umijećem utjelopljenu poeziju prirode. Takav užitak jača duh i još dugo nakon uživanja ostavlja iza sebe ugodne uspomene. Ima ljudi od ukusa, koji sate i sate nepomičnim očima motre umjetnine kipara i vidi se na njima, da plivaju u moru užitka.

Građevno umijeće

proizvodi djela, što neposredno djeluju na dušu i ugađaju joj najprijatnije. Ono podaje osjećaje velikoga, uzvišenoga, veličajnoga, jednostavno-lijepoga, spretnoga. Arhitekt je čarobnjak, koji naš duh ili diže u oblake, ili ga zatvara u seosku kolibicu, gdje mu nije ništa manje voljko negoli kad gleda ma i najkrasniju palaču. On nas zadivljuje svojim smjelim idejama i ugađa nam patrijarhalnom jednostavnošću svojih tobože nenamjernih izvedbi. Svojih naoko priprostim ukusom sagrađena vila godi nam kao i amfiteatar rimskoga stila. U umjetno sagrađenoj ruševini spopada nas jeza; a u svijetlom dugom hodniku s nizom stupova postajemo srčani i odlučni. Opustjeli dvorac na samotnoj pećini godi nam oku i duši kao i moderna sjenica; a sjenica u perivoju ne raduje nas ništa manje negoli raskošni hram na šumskom proplanku. — Zato bi se svatko trebao trsiti, da se izvježba uočavati poeziju djela građevnoga umijeća, jer i ona na dušu vrše ono, čim se diče djela i svih ostalih umijeća.

Ljepota čovječjega tijela

Kao što je priroda čovjeka obdarila najvećim duševnim savršenstvom te začuđenja vrijednim umnim darovima i sposobnostima, tako mu je dala i tjelesni lik pa sposobnost, da ga može razviti do ljepote i dražesti, čim se ne može mjeriti lik nikojega drugoga stvorenja.

»Os homini sublime dedit caelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus«,

veli pjesnik. I zaista: To je prednost, što jasno posvjedočava veličinu i dostojanstvo čovjeka. Kakve li veličajnosti na čovječjem čelu! Kakva li mu vatra bljeska iz očiju! Kako li mu veličanstveno sijeva pogled! — U svakomu trzaju njegova lica izrazuje se duša njegova. Očarava smiješak usana njegovih i rumen kojom mu cvatu lica. Stas, vitak poput

vinove loze, gipkost uda, sklad i razmjer sviju dijelova tijela, prijatnost pokreta, glazba govora, uvjerljivi izraz gesta, — sve su to svojstva čovjeka, kojih nijedno čovječje oko ne može da gleda bez ushita.

Ovo se sve ne smije krivo razumjeti, naime: da pravi čisti ukus nije ravnodušan prema patvorinama čovječje tjelesne ljepote. Obično se neopazice prolazi pokraj najkrasnijega i najvrednijega i ovo se namjerno traži. Lutamo vrtovima i gajevima; tumaramo poljima i livadama; vrludamo grmljem i šumama, sve samo želeći da se ljepotom izdovoljimo. A zašto s istom namjerom ne zađemo i među ljude? »Pa zar naši mladići ne traže i tu ljepotu? Zar oni upravo ne love žensku ljepotu? A zar pogledi djevojaka ne vrebaju muškarce Adonise?« Zaista je tako, ali se ne može, a da se ne kaže, da upravo najrevniji tragači za čovječjom ljepotom imaju o ovoj sasvim drugi pojam, negoli je zaista prava ljepota čovjeka. Bezobrazan, drzovit pogled, našminkano lice, bojadisane nakovitljane razbarušene kose, usne i obrve, lakirani nokti, napirlitane oprave, čine čovjeka lutkom. I to je ideal čovječje ljepote, kojim se oni zanose. Njih dakle vode posve druge namjere negoli da se naužije videći plastičnu ljepotu zbiljske prirode. Gdje je prava ljepota bez rastrošne raskoši, bez varavoga blistavila i sajamskih umjetnina te bez tajnih naprava toaletnoga stolića, pa gdje se ona ukazuje u svoj svojoj priprostoj jednostavnosti, bez proračunanoga hvastanja, ne znajući ni sama kako je lijepa, — tu oni ne osjećaju ništa, to njih ne gane. Naprotiv: to oni nazivlju — ružnim... premda je baš na takvim uzorcima Hogarth proučavao krasotu svojih crta, a Rubens i Michelangelo zahvaljuju im svoja remek-djela.

Tko traži samo pravu tjelesnu ljepotu čovjeka, i ništa drugo, nalazi i kod muških kao i kod ženskih. Njegov pogled jednako rado promatra i lijepo izgrađenoga muškarca kao i krasnu ženu. On ne prezire oholo ni potleušice pod slamnatim krovom i ne obmanjuje se, da bi se čovječja ljepota mogla nalaziti samo u sjajnim palačama. Baš protivno: iskustvo uči, da je ona obično češće upravo u malim seocima i više među seljačkim življem, negoli u našešurenom stanovništvu gradskih zidina.

Ali, kako bilo da bilo, ipak pravo veli Harambašić:

»Gle, u kipa bez života
grudi su ledene,
Al' i pusta ta ljepota
znade zanijet mene.

No, gdje srce vruće, smjelo,
kaže ono crno;
il' slobodu — vedro čelo,
tamo bih — posrn'o...

*

Topla ljetna noć. Vedro se nebo plavi bojom divnih potočnica. Pun mjesec raskošno razlio svoj sjaj poput rastaljena srebra. Zagreb odiše blaženim snom. Asfaltom tiho odzvanjaju naši koraci. Dopratismo Tončeka do njegova stana u Medulićevoj ulici. Otključavši kućna vrata, oprosti se on s nama. Stisnuvši meni ruku, reče: »Ako možda već ne naslućuješ, Vilko će ti i Karlo sada objasniti, kojoj su svrsi večerašnja naša razmatranja trebala da stvore ugođaj. Preporučujem ti našega Vilka. Dobar je i vrijedan kao malo tko, ali u prevelikoj skromnosti svojoj i plah kao srna«...

Njih dvojica proslijediše sa mnom put mojega ondašnjega stana, na današnjem Tomislavovu trgu.

Već nakon prvih koračaja, Karlo će, digavši ruku poput dirigenta na podiju: »No, Vilko, sada ti imaš riječ«! a ovaj će mi gotovo nečujnim glasom:

— Možda ti, brate, nije oku umaklo, da je naše »Kolo« raspisalo natječajem nagradu od 50 forinti (ili: kruna, ne sjećam se pravo) za najbolju skladbu pjesme. Ja bih se natjecao. Molim te: napiši mi u tu svrhu tekst! Iz večerašnjega razgovora znaš, kakav bi on trebao biti... Rok je kratak, stoga bih i ja to trebao ubrzo«...

»I dobit ćeš«, zapečati Karlo.

*

Večerašnjim događajem bio sam tako uzbuđen, da ne mogoh ni pomišljati na spavanje. Stoga mjesto u krevet, sjedoh za pisaći stol i pribilježih naš razgovor. Tako ponovo proživjeh užitke njegovih poetskih impresija.

Probudivši se sutradan nešto kasnije nego obično, uočih i na posebnome papiru napisani koncept teksta pjesme »Hrvatskim pradjedo-

vima« s datumom 5. VII. 1898., sačuvan i do danas.

Prepisah taj izljev svoje duše i srca načisto, te nađoh s njim Karla još u postelji.

Pročitavši, usklikne on:

»Uvjeravam te, Vilko će od toga napraviti remek-djelo. Odmah ćemo k njemu«. Novak se iznenadio, što već dolazimo. Učinilo mi se, kao da se poplašio, nijesam li mu došao reći, da mu ne ću moći učiniti po želji.

Primijetio to i Karla, pa zavitlavši veselo papirom u zraku, radostan kliknu: »E pur si nuove! Vilko, evo teksta!«

Drhtavo primi Vilko papir, nekoliko puta ga očima preleti znalački i jedva smože, da kroz grlo protisne:

»Hvala«!...

»A sada: s Bogom i ne pokaži nam se pred oči, dok i ti ne svršiš svoje«, reče Karla i nas dvojica odosmo, da to sve kažemo i Tončeku.

*

Vilkova je skladba pronađena kao najbolja od svih prispjelih i nagrađena. Za prvi svoj koncerat uzelo ju je »Kolo« na program.

Slušajući tu pjesmu, bilo je i meni kao ono Rouget de Lisleu, koji, davši velikoj francuskoj revoluciji svoju »Marseljezu«, morade kao prognanik kraljevske stranke bježati i skrivati se po alpinskim stazama te čujući odanle iz daljine vlastitu pjesmu, »stravio se, kad mu je ona kao neka prijetnja smrti zvečala u ušima«... Gonilo ga je dakle oduševljenje, što ga je sam posijao — — —

Ta je naša pjesma god. 1905. priopćena u zbirci zborova »Kolo«.

Ivan Tomašić

KNJIŽEVNI OBZOR

DESET KNJIGA PJESAMA

I.

Kao svako ljudsko djelo, tako i ovaj pothvat ima svojih pogrešaka, pa možda i svojih nezgodnih strana. Počnimo stoga s onim što je neugodno, da odmah to prebolimo, pa da se uzmognemo bolje zaustaviti na onom što je vrijedno i korisno. Bilo bi dobro jednom ili u samoj Matici Hrvatskoj ili u dobronamjernoj javnosti mirno i objektivno provjeriti zadatak i cilj pododbora Matice Hrvatske, jer to dosad u stvari nije učinjeno. Sama Matica nije postavila pravilnika za djelovanje pododbora s naročitim obzirom na njihov eventualni izdavački djelokrug. Zna se, da su pododbori u pokrajini dosada shvatili svoju ulogu prvenstveno kao propagandu za samu Maticu, za njezina izdanja i s tim u vezi za širenje smisla za hrvatsku književnost i vrijednost knjige uopće. Zagrebački pododbor dao se međutim i na izdavački posao. S obzirom na materijalni riziko, to je pitanje vrlo delikatno, jer je do nedavna i sama Matica, silom prilika, prolazila kroz vrlo tešku i neobično ozbiljnu financijsku krizu. Istina je, da zagrebački pododbor nije od Matice tražio nikakva jamstva ni obveza. Ali one se same od sebe nameću, jer pododbor nije pred zakonom samostalno tijelo. U drugu ruku, što bi drugo Matica mogla učiniti u danom slučaju, nego da i protiv volje sanira pododbor koji ipak nosi njezino ime, a ne da ga, eventualno, čak i kazneno progoni? Stoga bi trebalo vrlo jasno i sasvim nedvojbeno uglaviti te odnose, da ne bi jednom bilo prekasno. Dovoljno je da bude samo jedan čovjek na odgovornu mjestu, pa da se počini toliko kvara, koliko će se godinama rada jedva moći popraviti.

Ova opća razmatranja ne tiču se izravno konkretnog slučaja, gdje je pododbor čitav ovaj pothvat, ograničen na deset onosno dvanaest knjiga, predao u privatne ruke, pa prema tome skinuo sa sebe i s Matice materijalnu odgovornost. No preostaje još uvijek moralna, koja nije neznatna. Matičino ime ipak je tu, i već su se u različitim mjestima pokrajine i dogodila nesporazumljenja u tom pogledu. A drugo je opet pitanje samog izbora ili »uređenja« izdanih autora. Više imena koja bi i te kako zaslužila da, u vezi sa svojim stavom prema Matici, ili po vrijednosti svojih djela i po mjestu koje zapremaju u književnosti, budu zastupana u ovoj zbirci, nisu uvrštena, a da nije bilo neke sporazumom određene porote ili nekog javno proglašenog mjerila. Tako se od nekih, već dobro poznatih pjesnika ponovno preštampavaju pjesme uz neznatne izmjene u izboru, dok drugi koji su radi svoje lične skromnosti više u pozadini, ostaju i ovaj put nezapaženi. A možda bi zadatak baš ovakva izdanja trebalo shvatiti tako, da pododbor kao avantgarda otkriva publici vrednote koje dosad nije poznavala ili ih nije dovoljno uočila. K tomu treba uzeti u obzir da Matica i tako, naročito u »Hrvatskom Kolu«, štampa — i to čak za čitaoce svojih redovnih izdanja — dobar dio tih pjesama, i to u razmjerno kratku roku. Prema tome je njihova pozicija u književnosti već utvrđena, ako se sravni s onima koji se tek rijetko javljaju i sporo prodiru u javnost.

Na to će se odgovoriti da je ovo izdanje u vrlo ograničenu broju primjeraka, te da više znači neku rekolekciju negoli kakav presudni korak za novinom u potpunom smislu. Ipak se tu opaža znatnih razlika. Pjesme gg. Balote, Perkovića, Vlaisavljevića, Vlad. Kovačića i Nizetea zaista i ovako znače i za upućenijeg čitaoca otkriće: jer ove zbirke po prvi put daju faktično zaokruženu fizionomiju ličnosti pjesnika, za koje očito nije bilo dosta pročitati po koju pjesmu, pa da se stvori o njima pravilna i jasna slika. Pojedinih dobrih, i čak vrlo dobrih pjesama može da ima netko i tko nikada ne će postati pjesnikom u potpunom smislu. Makar kako povoljan bio dojam jedne ili dviju pjesama, one, naročito kad su rijetke, još ne govore pravo o svom autoru. To je očito na pr. u slučaju g. L. Perkovića kod kojega samo ovakva zajednica njegovih pjesama pokazuje dvostruku stranu njegove ličnosti: jednu ozbiljnu, sjetnu, melankoličnu, a drugu šaljivu, na oko bohemskiobijesnu, a u stvari bolno-grotesknu, ali ipak duhovitu, dosjetljivu i bogatu komičnim motivima. Drugi je slučaj kod g. V. Kovačića, koji je svojih 38 pjesama providio i oznakom godine postanka. Tu se može jasno vidjeti kako se njegova poezija, u razmjerno dugom rasponu vremena, polagano taloži. I to ne u pogledu forme koja je od prvog časa definitivno našla svoj spontani oblik nego u pogledu motiva koji se ne nadovezuju redom zbivanja kao postepena narativna kronika života, nego se u dubljinama duše obnavljajući prepleću, značeći ne pojedine doživljene časove i senzacije nego vrela koja se polagano otvaraju i kojih se struje karakteristično prelijevaju u toku godina. Ako je Aldous Huxley u romanu (Eyeless in Gaza) pokušao uvesti novu tehniku rasjekavši vrijeme na kriške koje se vežu međusobno onako kako ih osvježuje svijest a ne onako kako su tekle u prostoru vremena, onda je ovdje postignuto nešto slično, samo ne onako problematično, jer se ovdje radi o ličnom doživljavanju, a ne i o objektivnoj slici vanjskog svijeta. Svakako, tek ova i ovakva cjelina donosi faktični pojam o ličnosti g. Kovačića: o suvislosti i intenzitetu njegova unutarnjeg života koji daje opravdanje tonu i pointi i svake pojedine pjesme, koja nam se, čitana sama za sebe, i nije morala učiniti tako uvjerljivom kao doživljaj. Ako se uzme u obzir da ova kolekcija lirskih zbirki u stvari ima deset svezaka, a da je narasla na dvanaest priklapanjem dviju knjiga koje je pododbor već prije štampao te ih i nije nanovo izdao, onda bi se moglo ustvrditi da se to isto moglo učiniti s pjesmama g. Cesarića koje nisu doživjele nikakve bitne izmjene od svoje posljednje zbirke, pa i s onima g. Majera koja su doduše donekle izmijenjene, ali nisu doživjele kao cjelina nikakvu takvu preobrazbu koja bi u kratkom roku tražila novo zborno izdanje. To više što, kako sam uvjeren, prijašnje izdanje i jednih i drugih pjesama postoji bez sumnje u još neprodanim primjercima. To svakako nije isto, ali protivno je za naše oskudne prilike ipak luksus (dakako — ne za one koji su žedni poezije, ali ti ne odlučuju materijalnim uspjesima izdanja).

Napokon, čuje se i još jedan prigovor: da je izdanje suviše luksusno. U stvari, to je relativan pojam. Prema mnogim drugim, pa i vrijednim našim knjigama, ova je oprema zaista luksusna. Inače, ona je samo ukusna i solidna bez obzira na to što treba misliti da je poezija, valjda, nešto tako lijepo i delikatno, te svakako trpi, ako se iznosi u neukusnu ili nedostojnu obliku. Ali ako se pomisli na kakvu su papiru i u kakvoj opremi izlazile neke sjajne i krupne manifestacije duha, pred kojih dvadeset i manje godina, onda se može razumjeti da zahtjev skromnosti u ovom slučaju ne znači uvijek i podcjenjivanje. Bez sumnje, poezija ne bi smjela biti Pepeljuga, ali u Hrvatskoj gdje jedva ima nešto što nije Pepeljuga, poezija sama sebi tka ponajljepše i ponajsjajnije haljine, ako je i osuđena da sjedi u pepelu. Ali napokon, neka se pomisli da je cijena knjiga računana razmjerno zaista nisko i da prema tome od toga »luksusa« malo tko trpi, onda treba bar to priznati da je taj luksus išao na račun pjesnika koji su se (koliko sam bar upućen) odrekli

svoga honorara. (Ako to mžda i nije u kojem slučaju točno, svakako taj honorar ne bi mogao biti luksusan.) Što bi se stvarno u tom smjeru moglo prigovoriti, to je nesumnjivo razvlačenje opsega, jer ono znači ne samo nepotrebnu potrošnju papira, nego i stvara iluziju o faktičnoj obuhvatnosti izdanja. Taj »pjesnički« gest zaista bi se mogao nazvati ponešto i neozbiljnim. Ima tu zbirki koje su se tek teškom mukom mogle rastegnuti na 80 stranica, samo da budu podjednako »debele«. Čak i u Balotinoj zbirci koja je u istinu najopsežnija, ima nepotrebno praznih stranica, a kod drugih se to doima kao da je pjesnik čitaocu htio sugerirati da nije imao više što pjevati, pa je radije ostavio prostor prazan. Ovo je šala, ali zbilja je možda neugodnija od takve bezazlene šale. Ona će, možda, govoriti o pretencioznosti. A ta je stvar sama po sebi tako osjetljiva, da je teško o njoj raspravljati.

II.

Dogodilo se da se u jednom mjestu raspačalo preko očekivanja mnogo kompleta ove pjesničke kolekcije. Ljudi su iz patriotizma prihvatili stvar kao »izdanje Matice Hrvatske«. Poslije su vidjeli »da su prevareni«. To nije bilo izdanje Matice već pododbora (stvar o kojoj sam već govorio i koja je, formalno, svakako otvoreno pitanje). Ali šta je najstrašnije: to je deset knjiga sve samih pjesama. Čudno je da se u kraju gdje ljudi tako vole pjevati, toliko zazire od pjesama. Ili možda misle da »što je previše, nije ni s kruhom dobro«? Zanimanje za književnost često je prilično nejasan i mutan pojam. Ljudi misle da više vole roman ili pripovijest jer ih oni »duže zabave«. A tko im kaže da nad knjigom pjesama, nad svakom pojedinom pjesmom ne bi mogli, pa čak i morali bar isto tako dugo provesti, u razmišljanju? Razmišljanju o onom što pjesma kaže i kako kaže, razmišljanju o pjesniku, o sebi, o svijetu i o životu. Često ljudima pjesma »nije jasna« zato što je tek na brzu ruku pročitaju, pa i to čak s nekim unaprijed stvorenim neraspoloženjem, jer da te »moderne« pjesme i »nisu pjesme«. A u stvari, gospodin čitalac i previše je komodan da shvati pjesmu ozbiljno i da nad njom razmišlja. Jer ako je lirika neposredni, izravni izražaj osjećaja i misli, pa prema tome neprikriveno svjedočanstvo pjesnikove ličnosti, onda ona donosi daleko više samog čovjeka, živog, istinitog, negoli roman i pripovijest, gdje pisac i svoju ličnost i svoje doživljaje projicira u izmišljene ličnosti i situacije, te ih naziremo samo kroz veo mašte i fikcije. I zar nije stoga jasno da pjesnik, koji govori direktno o sebi, može biti daleko manje rječit i razgovorljiv, nego pripovjedač koji crta svijet što ga je on sam izradio? I zar nije, nakon toga, jasno, ako su ličnosti različne, da i ruho, u koje zaodijevaju svoje misli i osjećaje, može i mora biti raznoliko, makar mi u tom i ne vidjeli odmah »pjesmu«?

Međutim, baš cjelina ovih deset zbirki pokazuje dosta jasno da je već prošlo doba kada su ekstravagancije forme bile gotovo redovne. Upravo je začudno koliko se puta tu vraća pravilan stih i smisao za izgrađenu formu. Samo što to, dakako, nisu oni stari kalupi koje mnogi ljudi smatraju jedino spasonosnim i jedinim »pravim pjesmama«. Nisu već zato što ovi pjesnici bolje poznaju jezik i neusiljenu, prirodnu dikciju, negoli većina starijih. Pretežnom su većinom štokavci: gg. Perković (Krišpolje), Vlaisavljević (Jastrebarsko, ali mu prezime kaže da je starinom iz štokavskog kraja), Batušić (Novska), Cesarić (Požega), Kovačić (Vinkovci), Kozarčanin (Dubica), Nizeteo (Split koji je doduše sam po sebi čakavski, ali se kopnena Dalmacija kao cjelina ipak mora smatrati štokavskim područjem). To nije sporedan momenat: fluidnost ritma sastoji se ne samo u tom da se, kako se ono u školi uči, arze podudaraju s akcentom, nego da se u čitavom rečeničnom akcentu, a naročito u raspoređaju enklitika (u čemu griješe, i dosta osjetljivo, i Nazor i Domjanić), osjeća potpuna nestašica artificijelnosti, nesigurnosti ili kolebanja, da nema ispunjanja stiha kratkim oblicima ili uzvicima, samo da se očuva »ritam« i »pravilnost«. Eto zašto suvremeni pjesnik radije pomiče cezuru, razmiče stih ili ga skraćuje, ne broji slogove i ne sriče strogo simetrično srokove: jer jezični izražaj ima da vjerno slijedi i prati misao, jer ritam stiha nije vanjsko pravilo nego zamah i razmah osjećaja, i jer samo onaj koji može prirodnim, neusiljenim govorom izraziti čuvstvo tako da je fraza potpuno sljubljena s pulsom osjećaja, može da stvori stih koji je pravi i potpuni odražaj njegove ličnosti. Teoretici devetnaestog stoljeća vrlo su lijepo znali konstatovati kako se u deseteru pomiče cezura te ne mora uvijek biti u sredini stiha; znali su utvrditi i to da stih katkad ima i koji slog manje ili više (»znameniti« primjer iz Petračić-Zagode s đačkih klupa: »Punice moja ko i moja majko« itd.!) ali je sve to bilo shvaćeno kao neka »licentia poetica«, kao neko izuzetno (i prilično sramotno) odstupanje od klasičnog pravila, umjesto da se osjetilo da su i jezik, i stih, i ritam, i govor, i misao, i osjećaj živi organizmi koji su, kao sve što je živo, gibljivi, pruživi, pomični, osjetljivi i osjećajni, pa prema tome nisu podobni za ukočene i strogo odmjerene kalupe.

U tom smislu krivo je (po mom mišljenju) govoriti o regionalizmu kod nas povodom činjenice da se neki pjesnici služe čakavskim ili kajkavskim dijalektom. Istina je da mnoga kajkavska pjesma Domjanićeva izražava lokalnu boju, da pripada potpuno svomu kraju i da je stoga »regionalna«. Ali u drugu ruku, trebalo bi se zapitati koja je upravo konkretna svrha regionalizma u pravom smislu. Bez sumnje ta, da pjesme pisane narječjem toga kraja, budu prilazne što većem broju tamošnjih ljudi koji inače ne vladaju tako književnim dijalektom, ili on za njih nema dovoljno uvjerljivosti. A u tom pogledu dala bi se izvesti vrlo zanimljiva diskusija o činjenici da kajkavski seljak i »mali« građanin, ne će osjetiti ništa prilaznijom mnogu Domjanićevu kajkavsku pjesmu, radi njezina artističkog aristokratizma t. j. karaktera ekskluzivnog, samotarskog u osjećaju i u sadržini. S druge strane tvrdi se da su prilaznije narodu Krležine »Balade Petrice Kerempuha«, koji ih bolje razumije, jer da se mnogi seljaci oduševljavaju njima. I ovdje se faktično radi o iluziji. Kajkavština je učinila prilaznijim Krležin socijalno-revolucionarni stav, njegovu »puntariju« i kritiku »gospode«, pa zato dakako seljak »proguta« svu silu nepoznatih, arhaističkih i tuđih riječi koje, inače, ne pripadaju nipošto ni njegovu dijalektu ni njegovu običajnom rječniku, ali su ušli u historijsku atmosferu koja je g. Krleži potrebna za dinamizam slika i osjećaja. I u jednom i u drugom slučaju nije, dakle, taj »regionalizam« (u svom pretežnom dijelu) stvorio pjesme kraja, t. j. pučke, opće, domaće pjesme, nego je poslužio pravilnom instinktu pjesnika koji je osjećao da štokavštinom, koju je naučio i koja ipak ne može uvijek da izrazi ritam njegova bića, ne bi mogao stvoriti pjesme u potpunom smislu, pa je radije posegao za ritmom, za tonalitetom, za vokalizacijom, za tvrdoćom ili mekoćom dijalekta. Dakako da se pri tom u pojedinim slučajevima inspiracija, služeći se govorom puka, podudarila točno i sa svim njegovim osjećajnim i izražajnim bićem: to je nerijetko u »popijevkama« Domjanićevim u kojima je pjesnik zaista i išao za jednostavnošću i srdačnošću naroda, i gdje bi primjerena muzička transpozicija mogla i potpuno »unijeti« pjesmu u narod. To bi se moglo dogoditi i s nekim odsjecima Krležinih »Balada«, ali samo nekim. Mislim da će ispravnost ovoga razlaganja osjetiti i ovom prilikom svatko tko uzme u ruke *Balotin »Dragi kamen«: pjesniku* je potrebna čakavština, a ne onomu tko bi imao čitati pjesme (ako se može tako reći): poznato je da su Ćirilo-metodske škole i sav razgranani hrvatski rad za narodno osvještenje u Istri već i prije rata učinili da je svako dijete moglo čitati štokavske knjige, i da ih nipošto nije osjećalo kao strane. Dakako da je istarskom čitaocu čakavština bliža i toplija, a g. Balota u većini pjesama i obrađuje i same motive koji su uzeti iz kruga istarskog života, jednostavno, priprosto, onako kao što jesu. Ali sam stav g. Balote prema tom svijetu motiva drukčiji je: to je stav čovjeka obrazovana, koji je vidio svijeta i lutao po njemu, kojega su mučili problemi nepoznati malom čovjeku iz njegova kraja i koji je, napokon, osuđen da provodi svoj život »iza žice«: iza granice koju ne može prekoračiti, izvan zavičaja, u čežnji i uspomenama na nj. Premda, dakle, ta poezija obuhvata krug »domaćeg« svijeta, ona nije »domaća« nego »prognanička«, ona se bavi malim svijetom, ali je njezin pjesnik intelektualac. No njegova izražajna sloboda, sigurnost i nijansiranost bili bi sputani kada se ne bi mogao služiti dijalektom koji za sve to nalazi intimniju intonaciju, patinu uspomena, precizniju nijansu, te ritam i boju koju daju pravu toplinu i neizrecivo snažnu sugestivnost.

III.

Slučaj što smo se zaustavili najprije baš na zbirci g. Balote, i stvarno je opravdan: on je najstariji od ovih deset pjesnika. Razmjer godina faktično je zanimljiv: g. Mate Balota rođen je g. 1898., gg. V. Majer i L. Perković 1900., gg. V. Vlaisavljević i A. Bonifačić 1901., gg. S. Batušić i D. Cesarić 1902., zatim dolazi, u većem razmaku, 1907., g. V. Kovačić te je tako pretežna većina premašila tridesetu godinu, a njihovu »senioru« čak je četrdeset. Iza toga, tek 1911., rođen je I. Kozarčanin, a najmlađemu, g. A. Nizeteu, tek je dvadesetipet godina (1913.). Potpunu zaokruženost ličnosti pokazuju gg. Balota, Bonifačić i Kovačić, t. j. njihove su zbirke takve da se ne može pravo predvidjeti kakva faza razvoja koja bi znatno izmijenila njihovu fizionomiju onakvu, kakva se ovdje ukazuje. Sa 40 godina, g. Balota teško da će izmijeniti išta od onoga što je ovdje dao kao definiciju i afirmaciju, snažnu i bogatu, svoga pjesničkog bića. G. Bonifačić, idući putem »ljudi Zapada«, kojemu pripada, i osnovnih tonova koje je ovdje udario, mogao bi postati katolički pjesnik, no to bi bila samo prirodna posljedica ovoga što je tu, iako se to i ne bi moralo dogoditi. G. Kovačić teško da će ikad više u životu osjetiti da mu proljeće nije »otrovano« i, koliko se može predvidjeti, tonovi koji su ovdje udareni definitivni su, tako teški, siti i udarni, te bi iza takve poezije, kao osnovna promjena, mogao uslijediti samo ili potpuni muk, ili potpuni preokret, a nijedno od toga ne možemo mi sami predvidjeti.

Što se tiče ostalih, gg. Majer, Perković i Vlaisavljević, premda su stariji od gg. Batušića i Cesarića, imaju u svojoj poeziji još toliko gibljivih, mladićki lakih, bohemski pomičnih elemenata, te se ekspanzija njihova talenta ne može još određivati, dok su gg. Batušić i Cesarić očito na nekoj prekretnici. Kod prvoga se to vidi iz izjave da se ovim pjesmama opratšta s mladošću, iza čega bi, dosljedno, i u poeziji mogla slijediti neka nova faza; a s obzirom na drugoga, značajna je činjenica da se njegova zbirka u pretežnoj većini sastoji od već štampanih pjesama — i to štampanih razmjerno poodavna — te prema tome znači karakterističan zastoj u stvaranju. (Hvala Bogu da je netko imao srčanosti da jednom stane i da se ogleda oko sebe, a ne da živi u iluziji o svojoj neiscrpnoj produktivnosti i da tu iluziju nameće i drugima!) I tu se, dakle, može očekivati »start« na novi uzlet. G. Kozarčanin vrlo je produktivan, a takva je pojava obično u obratnom razmjeru s pravom, staloženom zrelošću i određenošću ličnosti. Njegovi romani pokazuju ne toliko traženje, koliko nesigurnost u osnovnim pitanjima života, pa mu je i lirika u skladu s tim. Što se tiče g. Nizetea, on je dao baš toliko koliko i kako može dati čovjek od dvadesetipet godina, koji ima talenta, ali koji, isto tako, ima još i dosta toga pred sobom.

G. Balota ima za svoju zbirku i prednost lijepog naslova koji je ne samo »poetičan«, nego ima i mekan i plemenit zvuk, a da i ne govorim o punini simboličnog značenja. Kao ličnost g. Balota ima prednost života ispunjena snažnom sadržinom, bilo po svojim nemirnim lutanjima po zemljama i zvanjima, bilo po svojem bolnom osjećaju čežnje za »dragim kamenom«, za izgubljenim zavičajem. Diskretna poetska inspiracija i intimna toplina osjećaja umjela je taj svijet pretvoriti u začarani kraj nepovratne miline, a čuvstvu dati snagu neugasivog žara. Davno ostavljena Istra ne može biti zaboravljena ne samo zato što »iza žice« nasuprot sušačkom Kontinentalu čekaju majke koje u svojoj tuzi nisu bezutješne, jer ih drži onaj žilavi i čvrsti korijen koji je duboko ukopan u rodnoj zemlji te odolijeva i danas, kao što je odolijevao vjekovima. Makar da je negdje tamo na raskršću rodnog sela ostao samo natpis od dvije riječi »Sveto Poslanje«, te su dvije hrvatske riječi sidro koje ne da da potonu tisuće, i križ na koji su upisane iscjeljuje boli poput Mojsijeve zmije u pustinji. Treba li da čovjek izgubi svoj zavičaj, pa da tek onda osjeti šta je domovina? Svakako, budući da je patriotska lirika u prošlosti, obično u stilu budnica pomalo i zveketala oružjem, jasno je da takav zvuk danas, nakon krvavih i gorkih razočaranja, nema odjeka. Ali je uopće nestašica direktnih patriotskih osjećaja karakteristika suvremene poezije kod nas. Zaziranje od patosa koji prijeti opasnošću poze, bojazan od bilo kakva »obilježenog« patriotizma, opravdana, u mnogim zemljama, službenim forsiranjem patriotizma koji je i suviše jasno (pa stoga jednostrano ili čak pogrešno) definiran, sve su to dakako razlozi koji imaju i svoja opravdanja. Ali ako je lirika izražaj osjećajnog života koji daje sliku čitavog čovjeka, ipak prešućivanje (a da ne reknem nestašica) toga osjećaja znači neki moralni deficit u cjelokupnom dojmu ličnosti. Dakako da tu stvar treba prosuđivati ne blago, nego oprezno: za mnogog je čovjeka sam jezik kojim se služi s pažnjom i ljubavlju, dokaz koliko voli svoju domovinu i koliko, ujedno, smatra tu svoju ljubav nečim što se samo po sebi razumije. »*Vedro mi čelo i savjest mi čista, Ne trebam trobojkom skrivati grudi. Je li mi u srcu narod i ljubav, Tko o tom ima da sumnja i sudi*« — tako je definirao već Domjanić svoj diskretni ali topli patriotizam prema suviše bučnom isprsavanju političarskih fanfara. Ali baš danas, kada se patriotizam poriče, kada se pojam naroda izobličuje, a pojam domovine žrtvuje »univerzalnim« internacionalizmima, pjesnik kojega je od poroda sreća obdarila jezikom što samo po sebi znači privilegij biti članom jednog naroda, misliti i osjećati kao što on misli i osjeća, mora da osjeti zahvalnost na tom plemenitom i velikom daru. I ma koliko se danas nacionalizam odnosno patriotizam kao intelektualna vrednota smatrao nemodernim, procvat »regionalne« poezije čakavske i kajkavske sa svojim dubokim osjećajem za milinu i intimnost specifičnih oznaka svoga jezika, nije drugo nego latentni i spontani patriotizam u tom smjeru.

A druga je značajna pojava ta, da u odnosu prema domovini i narodu, izbjegavajući sve što mu se čini »šablonom« i »apstrakcijom«, moderni pjesnik zazire od patriotizma zato što ponajviše živi u gradu, mehaniziranom, standardiziranom, proletariziranom gradu koji je za većinu svojih stanovnika izgubio svoju boju i svoje vlastite životne sokove, te i sam više nalikuje umjetno hranjenom aparatu ili apstraktnom fantomu. Stoga snaga osjećaja proključava u dodiru sa zemljom tek ondje gdje je taj dodir neposredan i živ, svoj i samosvojan. Poezija prirode, sela i malog svijeta ima bez sumnje i svoje druge izvore i uvire, ali je nesumnjivo jedan od njih, i neslućeno snažan, taj što i moderni jepjesnik, pjevajući svoj zavičaj, nalazi diskretan ali živ izražaj latentnom patriotizmu. No ondje gdje ljubav zavičaju dobiva izražaj duboke tuge i neispunjive čežnje baš zato što je u svemu onome što je njegovo, specifično i najdraže, potišten i prignjeten, ondje, kao kod g. Balote, mora i moderni pjesnik jasnije progovoriti, osjećajući svoj patriotizam kao živu ranu koja nezagasno peče.

I kao što kod pjesnika grada, jer im je najjače pred očima bijeda koju gledaju pred sobom, zaokuplja kao »socijalna poezija« i sve druge niti nijhova bića, tako u ovom slučaju, ono što bi inače pružilo motive za socijalnu poeziju (Šime, Sipe piva, Foška, Dinamit, Lončari, Kopnja, Kuraj i dr.), ne gubeći toga svog karaktera, ipak u prvom redu pridonosi tome, da slikajući pojedince, njihov rad i trud, njihove brige i nevolje, zalije milinom i posveti uzvišenošću ljudskog stradanja sliku rodnoga kraja, »dragi kamen«. Da navedem samo jedan značajni primjer, pjesmu »Kuraj« (kuraža, t. j. srčanost). Ribarski život: »Gren kupiti barku, guce i grip, ćemo loviti skombar, manul i srp kako blata, samo da dojde trata«. Međutim, pošto su dio puta sretno i »slavno« brodili, podigne se jugo

Tri barke je punila voda,
i linbaj, ne linbaj
ljudi su mislili da ne će više viditi svoga roda,
bili su blidi i čekali kraj.

Ma svejeno nisu pojali,
ni porat iskali.
Jugo su batili, škotu i timun držali

i navigali, kako da su njin tajne mora vidili
Neretljani, još prija miljar lit.
Čudija se svit,
ki kuraj su ribari imali.

A kad su pristali usrid Kalavojne
i hitili sidra mež čozotske brode,
tri barčice male, ka galije bojne,
kraju su pristale da Bepi ugode.

Na kraju su bili, blizu svojem selu,
napili se vina, najili palente,
pak je doša red na staru tarankelu.
Čozoti su rekli: Per Dio, che gente!

Socijalni motiv: ribari kojima je borba za opstanak vezana o životnu opasnost u hrva-

nju s razbješnjenim elementom. Pa ipak, taj borbeni duh nije samo boj za koru svakidanjeg kruha: to je stara urođena snaga neustrašivih boraca. Odjednom iskrsava čarobna slika od pred »miljar lit«. Tada su Neretljani tukli na moru Mletke i Bizant (»*Ne ćemo! — grmnu Neretva junačka*« — kažu u Nazorovim Hrvatskim kraljevima). I onaj koji im je danas zarobio zavičaj, mora da zadivljen usklikne: »Po Bogu, kakav je to narod!« I mi neminovno osjećamo pjesnikov nekazani odgovor: To je narod koji ne može propasti!

Treba pročitati čitavu tu knjigu pjesama g. Balote, pa će se vidjeti kakva se bogatstva odrekla suvremena poezija kad nije znala naći ovako snažne a ipak diskretne, i tako dirljivo ljudski osjećane akcente rodoljubivog čuvstva. U daleko manjoj mjeri, donekle nadovezujući na Matošev smioni i buntovni stav, probija taj osjećaj i kroz poeziju g. L. Perkovića (naročito u ogorčenim stihovima:

Za objed dođu žganci bez soli
pred vilom gavana vodoskok pjeva
Zašto bje Gubec? zašto Radić?
na žandarskom ramenu bajoneta sijeva),

Batušića (Tri pjesme o mome Zagorju, Zeleni Prilaz u aprilu), Bonifačića (Tužna Bosna, Hodočasnici, Opatija), dok kod drugih motiv zavičaja crpe inspiraciju više ili iz istančanog osjećaja prirode ili iz socijalnoborbenog stava.

IV.

Kad bih, kojim slučajem, imao da priredim antologiju iz ovih deset zbirki pjesama, mogao bih odabrati ove: iz Balotina »Dragog kamena«: Veliki Petak, Dragi kamen, Božićni račun s gospodinom Benedeton, Moja mati, Božićna noć, Brime, Moj otac, Šime Foška, Dinamit, Kuraj; iz Batušićeve »23 pjesme«: Pjesma stihova mojih, Zeleni Prilaz u aprilu, Novine, Tri pjesme o mom Zagorju, Nocturno, Kineska minijatura, Vožnja, Pjesma mog sina; iz Bonifačićevih »Pjesama«: Slikanje Boga, Žal, Rastvoren prozor, Čudo, Dubrovnik, Koronate, Oda djedu, Putnik, Prosjak, Golub, Putnik iz daleka, Srce, Hodočasnici, Opatija, Molitva Bl. Djevici za mornare; iz Cesarićevih »Spasenih svjetala«: Kad budem trava, Pukotina ima svaki život, Molitva, Što mi je govorio pariski vlak, Bijeg, Voćke poslije kiše, Trubač sa Seine, šetnja, Na novu plovidbu, Večernji vidik; Iz Kovačićeva »Otrovanog proljeća«: Pjesma bolesnika, Rožmarin, Madrigal, Misli na rijeku, Tiha ljubav, Krist na groblju, Umornost, Pjesma pralje, Nemir, Pismo mrtvom prijatelju, Žena na ulici; iz Kozarčaninovih »Mrtvih očiju«: Kad dođe ljeto, Jablanovi se plaše oluje, Jutarnji put, Tužna subota, Trag; iz Majerova »Svirača i svijeta«: Svirač i svijet, Pjesma čovjeka s dušom, Groblje, Park na kraju ljeta, Škola za praznika, koncem kolovoza, Srušena kuća, Mrtvi vojnici u jesen, Na grobu Matoša; iz Nizeteove »Uspavanka vremenu«: Nestanak, Ptičja smrt, Ozdravljenje, Tajan čas, Na povratku, Nebulosa de Colon; iz Perkovićeva »Drugovanja s tišinom«: Pjesnik i ljeto, Pred licem vječnosti, Priča, Dani, Podne u gradu, Život, Bdenje, Silueta, Mati, Otac, Naša pjesma; iz Vlaisavljevićeve »Kruha i srca«: Cesta, Otac, Moja mati, Balada o Tounjčici, Predvečerje u Tounju, Koliba, Umiranje šume, Prognanik na putu, Vjetar u noći, Njezin povratak, Djevojčica u blagdanje veče, Prije odlaska, Iseljenikovo pismo, S onih strana. Ovaj izbor nije učinjen odjednom, bez razmišljanja; ali kao uvijek kod ovakva posla, kod daljeg čitanja pronašlo bi se što bi trebalo dodati, a rijetko bi se kad što dalo oduzeti (osim, dakako, kad bi trebalo prirediti sasvim skučen izbor): iz toga se vidi da bi dobra trećina ovih pjesama ne samo podnijela visoko mjerilo, nego i imala reprezentativno značenje u estetskom i dokumentarnom snislu — a to, svakako, znači lijep zaklad za snažnu ekspanziju lirike u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Treba samo pri tom imati na umu, da se tu ne radi o broju, nego o obogaćenju forme i motivske građe, o istančanosti skale osjećaja kao i o raznolikosti pjesničkih ličnosti. No o tom treba dalje napose progovoriti.

Ljubomir Maraković

MAZZINI

U ovoj knjizi Saager[1]) nije dao mnogo svojega. On je samo povijesnim činjenicama dao pravo mjesto, povezavši ih snažnim i intuitivnim kontinuitetom i sastavivši iz pojedinih odsječaka života velikoga borca za talijansko ujedinjenje, Giuseppa Mazzinija, golemi opus.

Saagerova aktivnost na sastavljanju ove knjige bila je, dakle, uglavnom kompozicijskog značenja, jer je on iz života talijanskog nacionalnog heroja izdvojio one momente, koji su igrali važnu i presudnu ulogu ne samo u njegovu vlastitom životu, nego i u životu čitavoga talijanskog naroda.

Svaki takav važniji životni period Giuseppa Mazzinija međusobno se razlikovao nekim vanjskim oblicima, ali su svi oni bili povezani zajedničkim ciljem: ojačati talijansku narodnu svijest, probuditi talijanski nacionalizam i učiniti sve da Italija bude ujedinjena i snažna samostalna država.

Zanimljivo je, kako se jednim slučajem Mazzini zagrijao za nacionalnu borbu: Šetajući jednom s majkom i njihovim prijateljem, zaustavio ih je jedan čovjek ozbiljna lica i vatrena pogleda, raširio pred njima bijel rubac i rekao: »Za talijanske prognanike!« Njegova majka i njihov prijatelj spustili su u maramu po nekoliko komada novca. Povodom te scene, Mazzini piše: »Toga dana probudio mi se u srcu prvi put pojam o slobodi i domovini, doduše nejasan, ali ipak pojam uz misao, da se za slobodu domovine može i mora boriti.«

Još kao mlad student proživio je g. 1821. karbonarski ustanak, koji nije uspio, jer je Austrija energično nastupila u ime Svete Alijanse.

Iako je bio svjedok neuspjelog ustanka, Mazzini nije klonuo, već je stekao dragocjeno iskustvo za borbu oko narodne stvari. Bavi se i u to doba već pisanjem. Isprva piše pjesme, a poslije članke s najrazličitijih područja, a svi imaju zamjetljivu nacionalnu notu.

Mazzini je pisao o umjetnosti i domovini: »Bez domovine i bez slobode imali bismo samo proroke umjetnosti, ali ne umjetnost.«

Poslije, kao mlad odvjetnik, ulazi odmah u javni život svojim oštrim, borbenim političkim člancima, u koje unosi erudiciju i temperamenat. Do najčešćeg polemičkog dvoboja dolazi sa starim povjesničarom Dottijem, koji, razljućen Mazzinijevim člancima, odgovori u »Arcadia di Roma«, a Mazzini mu oštro replicira, te svrati na sebe opću pozornost.

Malo pomalo, Mazzini ulazi sve više u javni život Italije. On propovijeda, piše, nagovara, upućuje i bodri na nacionalni rad. Dakako, vlasti sve to gledaju prijekim okom, pa ga progone. Zatvaraju ga i progone na svakom koraku. Odlaz' u Ženevu, Lyon i Marseille, a onda u Paris i London, živi teško i jadno od novca, što mu ga šalje majka i od svoga književnog rada. Iako veći dio života provodi u bijedi i oskudici, ipak uvijek pomaže emigrante kolikogod mu je to moguće. Stvara »*Mladu Italiju*«, kojoj je cilj ujedinjenje i oslobođenje cijeloga talijanskog naroda.

Neprestano piše članke o stanju u Italiji upozorujući evropsku javnost na talijanske potrebe; 1831. g. piše otvoreno pismo kralju, sastavlja proglase i popravlja pogrešna mišljenja, koja se pojavljuje o Italiji u evropskim časopisima. »Mlada Italija« je Mazzinijevo djelo. Njena je međunarodna lozinka: *Bog i čovječanstvo*, a nacionalna: *Bog i narod (Dio e popolo)*.

Mazzini stupa u vezu i s drugim nezadovoljnim narodima Evrope: s francuskim republikancima, poljskim emigrantima, s tajnim njemačkim savezima i dr. On, međutim, nije samo pisac, kabinetski čovjek, koji se bori s perom u ruci, nego je i borac, čovjek akcije, koji je poput najboljega stratega organizirao i vojničke pohode, oružane ustanke, a i sam je u njima lično sudjelovao. Pošto je upoznao Garibaldija, povjerio je njemu vođenje borbenih poslova, ali je i dalje aktivno u njima sam sudjelovao. Sprijateljivši se, Mazzini i Garibaldi su predstavljali stalnu opasnost talijanskim vlastodršcima. Čitav niz pobuna djelo su ove dvojice odlučnih muževa, koji su znali, da se narodna sloboda ne stiče samo teoretiziranjem, nego i borbom, s pomoću puške i topa. Jedan ustanak slijedi drugi, jedan neuspješno svršava kao i drugi, ali sve to ne zaustavlja veliki Mazzinijev borbeni duh. U svakom neuspjehu on pronalazi riznicu iskustva, a ne tvrde ograde klonulosti. Zaista, samo veliki duhovi mogu šutke i bez suza primiti vijest o neuspjehu svoga pothvata. Ali vjera, nepokolebljiva vjera u pravdu narodne slobode, drži Mazzinija na ravno zacrtanom putu borbe za svetost narodnih ideala. Ta je vjera kao nektar, eliksir, koji mu u smalaksale sna-

[1]) Adolf *Saager*, Mazzini, Izd. Binoza — svjetski pisci, Zagreb 1937.

ge ulijeva novo pouzdanje. Neuspjesima do uspjeha, nenapisana je njegova parola, koja ga uzdržaje čilim i nepokolebljivim.

Mazzini je borbu za svetu narodnu stvar smatrao nečim što se samo po sebi razumije; to je bio imperativ njegove nacionalne svijesti, kome se on ni jednoga trenutka nije iznevjerio.

Tako rade svi veliki narodni ljudi, kojima je domovina iznad i prije svega. I otac hrvatskoga nacionalizma, dr. Ante Starčević, rekao je: »Nadati se u narodnom radu, dolikuje luđaku, ne nadati se, dolikuje prevarenu luđaku. Zato ja niti se nadam, niti ne nadam, nego ću, koliko mi sile dopuštaju, ispuniti svoje deržanstvo.«

Mazzini se družio i prijateljevao s najvećim ondašnjim duhovima u Evropi, ali je isto tako prijateljski debatirao i s kakvim đačićem, činovnikom i radnikom. Bio je veoma društven i human, pa je često podijelio s kakvim siromakom svoj objed. Svakoga je sretao prijateljski, bio je zaista demokrat, ali ne iz mode, nego iz dubokog uvjerenja, da smo svi ljudi jedan drugome braća. To je i opet bilo u stilu njegova iskrenog nacionalizma, jer pravi je nacionalizam, uostalom, uvijek i duboko socijalan.

Slagao se s mišljenjem Lamennaisa, koji je rekao: »Socijalizam bi osudio narode na ropstvo, kakvo svijet još nije vidio, a čovjeka bi stavio ispod crnca, štaviše, i ispod životinje.«

Sam Mazzini je pisao na adresu pristaša Fouriera, Saint-Simona i komunista: »Ma kako se zvali i kakvi bili oblici općeg bratimljenja i ljubavi, kojom se služite i, recimo, da ti oblici u vašim srcima pobuđuju iskreni odziv, svi ste vi štovatelji koristi. Nemate drugog morala do li interesa, vaša je vjera, vjera materije. Našli ste tijelo čovjeka ranjenog bijedom i u vašoj nerazumnoj revnosti rekli ste: njegovat ćemo to tijelo, i kada bude jako i dobro hranjeno, ući će u njega duša! A ja vam kažem, da to tijelo možete izliječiti samo dušom, jer se tu skriva zlo. Rane tijela samo su izražaj toga zla!« (Str. 129.).

Cijeli Mazzinijev život najbolji je primjer, kako se treba dosljedno i energično boriti za nacionalnu stvar. Nikakva žrtva u tome nije prevelika. On je idealnom ljubavlju ljubio toplo južnjačko sunce Italije, ali je radi svojega nacionalnog uvjerenja veći dio muževnih godina morao provesti u hladnoj Švicarskoj i maglovitom Londonu, u emigraciji. On se nije nikada, uostalom, tužio radi svoga progonstva, već ga je snosio stoički ravnodušno ne gubeći pred očima glavni cilj svoga života: boriti se do zadnjega daha za svoje ideale. Progonstvo i jest najbolja škola nacionalizma, ispit dosljednosti i iskušenje značaja. Nakon naporne borbe za talijansku narodnu stvar, Giuseppe Mazini umro je 10. ožujka 1872. u Pisi ostavivši talijanskim generacijama sjajan primjer, kako se ljubi i bori za domovinu, Giusuè Carducci, pjesnik Risorgimenta, potresen njegovom smrću, uzviknuo je: »Umro je Mazzini, majstor čovjek, koji je tako mnogo ljubio i koji nije nikada mrzio. Poslije četrdeset godina progonstva putuje slobodno kroz Italiju. O, Italijo, koliko slave i koliko sramote i kakva obveza za budućnost!«

P.

FILMSKI VIDICI

FILMOVI U PRIPREMI

U godini 1938. francuska kinematografska produkcija dovršila je već ove filmove: *Le Schpountz* od Pagnola (Fernandel), *Ulica bez radosti* (nekad Asta Nielsen, sada Dita Parlo), Oluja nad Azijom (Conrad Veidt i Sessue Hayakawa), *Iščezli sa St. Agila* (Erich von Stroheim), *La Glu* (Marie Bell), *Ronine kćeri, Patriot, Predsjednica* (Elvira Popesco i André Lefaur), *Venera Zlata* (Mireille Ballin, Copeau, Andrée Guize), *Grisou, Firmin,* te film Marcela Carnéa *Quai des Brumes* (Jean Gabin i Mireille Ballin). Još se izrađuju, odnosno svršavaju se: *Barnabé* (Fernandel), *Mir na Rajni, Bogata djevojka, Ushićeno srce, Clodoche, Ponoćni avion.* Léo Ioannon izrađuje extérieure za *Uzbunu na Mediteranu* (Pierre Fresnay), vrativši se iz Berlina, gdje je snimao L'Herbierovu *Adrianne Lecouvreur* (s Yvonnom Printemps). U osnovi je nekoliko velikih filmova: *Igrač šaha* (Conr. Veidt i Françoise Rosay), *Katia* (Danielle Darieux), *Ernest buntovnik* (Fernandel), *Povratak u zoru* (D. Darrieux), *Werther* (P. R. Willm i Annie Vernay); *Pekareva žena* (Pagnolov film s Raimuom, u Marseilleu), *Bila sam pustolovka* (film R. Bernarda, s Edwigom Feuillère). Od literarnih djela bit će filmovana: *Lučka Marija* (La Marie du Port, od Simenona), *Toplina grudi* (Chaleur du sein, od Birabeaua), *Svijećnjak* (Le Chandelier, od Musseta, s Rob. Lynenom), *Pođimo uz Champs-Elysées* (Remontons les Ch. E., od Sache Guitryja), *Žig Božji* (L'Empreinte du Dieu, od Van der Meerscha), *Državna policija* (Sûreté nationale, od Carla Rima), *Lijepa mladost* (Belle Jeunesse, od Marcelle Vioux), *Ženske kaznione* (Prisons de femmers, od F. Carcoa) i dr.

U Italiji, u Ciné-Città, sprema Carmine Gallone film monumentalnog karaktera *Verdi* po romanu Fr. Werfela koji je kod nas dobro poznat (u njemu se prikazuje nesuđeni susret Verdija s Wagnerom u Mlecima, i Verdijev konačni uspon, osvjetljujući osnovnu razliku između Verdijeve i Wagnerove muzičke dramatike). U filmu igraju prvaci francuskog filma (Pierre Blanchar, Harry Baur, Gaby Morlay) pored najboljih i proslavljenih talijanskih sila (E. Zacconi, Ruggiero Ruggieri, Emma Grammatica, Gigli). Treba se sjetiti da je Gallone, prilikom stote godišnjice Bellinijeve smrti, stvorio nezaboravni film historijske evokacije *Casta Diva* (kod nas: Božanstvena žena), gdje je Marta Eggerth našla svoju najsuptilniju ulogu, a pored Verdija bio je prikazan i Rossini i Paganini, dakle čitava muzička atmosfera vremena. Može se dakle nadati da će i ovaj film (u kojemu će, među ostalim, biti prikazan i Victor Hugo, čega nema u Werfelovu romanu) pripadati među najbogatije sadržinom.

Abel Gance, tvorac veličajnih filmova o Napoleonu i Beethovenu, bavi se osnovom triju velikih filmova u kojima bi bio, u historijskoj atmosferi Španije, proslavljen latinski genij: *Kristof Kolumbo, Ignacije Lojolski, Cid Campeador.* Na pitanje s kojim će filmom početi, odgovara Gance: »*Kristofom Kolumbom,* ali za mene sva tri djela tvore niz, ili ako hoćete, trilogiju, jer sam odabrao tri bitne pojave: čovjeka koji otkriva Ameriku, stvaraoca jedne zemlje i napokon duhovnog obnovitelja Crkve u času kada je bila žestoko uzdrmana. U »Kristofu Kolumbu« vidjet će se njegovo prvo i posljednje putovanje i njegova smrt. Nadam se da ću moći snimati neke važne scene u Americi, jer mi se to čini bitno za autentičnost činjenica. Što se tiče *Ignacija Lojolskog,* želio bih da se unutarnja španjolska kriza ubrzo dovrši, jer bih htio ići tada na ona mjesta gdje je on živio, t. j. u Španiju, u Italiju i napokon na Montmartre — koji ću morati rekonstruirati — onakav kakav je bio kad je on tamo položio osnove, da tako kažem, svoje družbe. *Cid Compeador* moći će se dakako izvesti jedino u Španiji, jer ću za to trebati važnih španjolskih elemenata«.

Lj. M.

MOZAIK

RASULO RUSKOG FILMA

»Rusija je ne samo zemlja gdje je razmjerno najmanje kinematografskih dvorana preudešeno za zvučni film, nego je povrh toga 8.900 kina moralo biti zatvoreno. Zašto? Stručne američke novine daju nam odgovor: Jer Rusija gotovo više i ne proizvodi filmova. Jedva nekih šezdeset u g. 1937., — a neke statistike kažu čak i jedva tridesetak — dok je Japan izradio 500, Francuska 111, Njemačka 100, Čehoslovačka 52, Engleska 225. Zauzdani, zagušeni cenzurom koja svagdje vidi trockizam ili fašizam, veliki režiseri više se ne usuđuju raditi, pa kako Rusi *ne vide nikad nijedan strani film,* čak ni francuski, već više godina, i zamišljanje i izvođenje filmova ostaje neplodno ili zaostaju toliko da filmovi sve teže nastaju i bivaju sve rjeđi. To je rezultat dvadeset-godišnjeg robovanja. Nikad se ne će moći dovoljno istaknuti. A kad nam se bude govorilo o krupnom kulturnom nastojanju Sovjeta i o njihovu »neustrašivom stupanju na predstraži napretka«, znat ćemo da je to i opet jedna od običajnih laži.« *(Le Jour — Echo de Paris.)*

MASA I NJEZINE VOĐE

Zanimljivo je konstatovati kako je malo obzira za mase pod vladavinom mase. Imali smo za to uvjerljiv primjer, prošloga prosinca, za štrajka prometnih sredstava. Lišeni autobusa i metroa, stotine tisuća valjanih ljudi morale su prevaljivati kilometre pješice da stignu u svoju tvornicu, u svoj ured ili dućan, dok su milijuni drugih valjanih ljudi gacali po smeću koje nitko nije bio očistio s pločnika. A to je značilo masu koja je trpjela, koja se mučila, a da se vođe masa za njih nisu brinuli kao ni za lanjski snijeg. — Dru-

gi je primjer štrajk »*Champlaina*«. Nije to luksusni parobrod za »gornjih« 200 porodica, nego parobrod koji ima samo jedan razred, te je na njemu bilo ukrcano mnogo jednostavnih ljudi. Tu znatnu masu iskrcali su na obalu, nakon dvadesetičetiri sata natezanja, pa neka se sama iskopa kako zna zajedno sa svojom prtljagom i neka traži drugi brod, kako zna. Snađite se, putnici, kako vas volja! U stvari, publika, masa općinstva ne broji za one koji vode tako zvane »mase puka«. Nju možeš po volji gurati i gnjaviti. A međutim, baš ona plaća. A kad bi ona stupila u štrajk, pita se kako bi se mašina kretala... (*Le Matin*, 10. svibnja 1938.)

JUNAČKA KRITIKA S. ŠIMIĆA

Svaki put kad odgonetavam Šimićeve sastavke padne mi misao na jedno lice iz naše stare književnosti naime na Duklina iz »Komedije o Raskotu«. Ovaj se u pikantnom monologu hvali, da je u boju i rođen: otac mu je u taj čas imao i »šćit i mač pri bedri i pušku i lancu i bat i kosir i motiku i mašklin i tikvu i sve oružje junaško« i Duklin će se pobiti sa samim sobom, kad mu uzmanjkaju neprijatelji. Tako je i sa Šimićem. Odavno se čuje njegova galama, da je spreman za rat na području književnosti a u pomanjkanju neprijatelja vjerojatno će pobijati vlastite prijašnje tvrdnje. Zauzeo je čudan stav mentora i zamišlja, da se sve urotilo protiv naše književnosti i on se jedini junački razmahao, da je spasi. Svakako je zavidna umišljena uloga, ali je drugo pitanje, koliko to Šimić ispunja »izbijajući mućke« iz glave naše književnosti. U članku o nedužnosti kritike (Savremenik br. 5) i opet je preuzeo na se tu tešku dužnost. On kao junak u nejunačkim vremenima hoće, da kaže svoju mušku riječ. Dakako da je tu najzanimljiviji njegov »junački« stav. Svoje protivnike naziva miševima, a on je mačka, pa će naravno »miš nagraisati, bude li se s mačkom igrao«, jer »kritika ne zna za šalu«. Međutim njegove su tvrdnje i više nego šaljive. Mjesto da odgovara na pitanja, o kojima je riječ, Šimić se raspriča o desetoj stvari. U svom članku govori o kvarenju jezika, kritičarima-redarima, utjecaju ruske književnosti i napokon o političkim karakterima narodnih neprijatelja što »seću s jedne fronte na drugu«. Barem ovo zadnje mogao je prešutiti korektor Šimić, pa nam opravdati svoje tvrdnje o broju valjanih književnika u novijoj hrvatskoj književnosti i drugim nekritičnim sudovima, koje je strpao u »Dalekozor duha«. Ovo sve spominjem radi toga, što je Šimić u zadnjem svome članku istrgnuo jedan citat iz moje recenzije Dalekozora duha, gdje govorim o poštivanju vlastite književnosti i to na takav način, kao da ja zabranjujem pristup književnosti s razumom. Samo ne znam, koliko ima pameti u njegovoj tvrdnji, da imamo samo dva-tri valjana književnika u novijoj književnosti i koliko ima pameti u njegovu isprsivanju kao jedinom valjanom kritičaru. Pogotovo njegove druge tvrdnje, zatim jezično gombanje te »prokurvane« riječi i nejasne rečenice nemaju mnogo pameti jer »slabosti jezika pisanoga i govorenoga uvijek odgovaraju slabosti duha« (G. Duhamel).

A. R. Buerov

Izdaje »Kolo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu. — Uređuje i izdaje za »Kolo Hrvatskih Književnika«: Dr. Ljubomir Maraković, Zagreb, Gajeva ul. 36. — Upravu vodi: Prof. Bogdan Babić, Zagreb, Gregorijančeva 36/I. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ulica 2.

ustremljenost i zastravljenost djevojčica koje slušaju i traže odaha svojoj uzbuđenosti, pa uporedo s tim mirni i jednomjerni rad starčev oko puške, provedeni su poput kora u antiknoj tragediji, tumačeći i prateći radnju na svoj način. Bilo bi opravdano da pisac posveti što više književnog mara svome talentu koji to zaista zaslužuje. Upravo je žalosno da je Slavonija, koja ima prednost vrlo gibljiva i laka govora i od starine priznatu vještinu pripovijedanja u književnosti gotovo posve zašutjela. Nadamo se da će se naši čitaoci, čitajući »Dida Jozu«, u tom s nama potpuno složiti.

Druge pisce ovoga broja ne trebamo napose predstavljati. Želimo samo napomenuti da je članak g. dra Dabinovića o novim rimskim iskopinama dobio naročitu aktuelnost prilikom topografijskog smještanja nedavnih svečanosti u Rimu, kao i to, da ćemo u narednom broju donijeti treću studiju g. S. Raca iz niza »U sjeni Gotike«. Studija g. Žica o seobama Hrvata u Istru završiti će se u narednom broju, u kojemu ćemo donijeti i novi ulomak »Kolonijalaca Petnaeste čete«, ratnih uspomena koje su naši čitaoci čitali s naročitim zanimanjem. Osim toga, u pripremi su neki novi članci koji će biti što skorije priređeni za štampu.

Prilog g. I. Tomašića, zaslužnog i odvažnog borca na polju rada hrvatskog učiteljstva, posvećen je uspomeni Vilka Novaka, u svoje vrijeme toliko popularnog našeg kompozitora. Voljeli bismo da je pisac iznio još i nešto više biografijsko-karakteroloških podataka, no on je u ovom slučaju usredotočio pažnju na iznošenje malog estetskog sistema, prema svojim bilješkama. Dakako da su te stvari danas, nakon više decenija, diskutabilne, ali nipošto nisu tako »starinske« kako mnogi ljudi, naročito kod nas, odmah na prvi pogled pomišljaju. Bilo bi vrijedno da se u taj problem uđe dublje i opširnije. Mi znamo vrlo dobro koliko je suvremena umjetnost, a naročito muzika, prokrčila sebi nove putove i stvorila nova gledanja, ali je to — neka nam bude slobodna iskrena riječ — nerijetko učinjeno na štetu povezanosti života sa značenjem kulturnih manifestacija, ili obratno. Ne čini li se ipak paradoksno da mi kao najjače tekovine muzičkog stvaranja posljednjih decenija pjevamo i u najsvečanijim zgodama: »Jadovanka za uginulim teletom«, »Naišo Erbez« (exempli gratia). Zaista nepatvoreno narodno, nenametljivo, dinamično na svoj način — i sve šta hoćete, ali zar vam pri tom ne pada na um »zlobna« zgodica o strancu koji je pomislio da je »Leti pčela malena« naša himna, jer je u svakoj osnovnoj školi neprestano nailazio na tu pjesmu? Dakako, drugo je muzička manifestacija (apsolutni ogled umjetničkih uspjeha suvremene muzike), a drugo manifestacija koja se izražava muzikom. Treba oboje razlikovati, ali i oboje jednako uvažavati. Umjesto toga, nama je svakom zgodom »krepalo tele« (jer, oprostite, to bi bio pravi narodni izraz, ako već tražimo ono što je neposredno narodno) ili nam »raca plava po Dravi« i sl., a pjesama kao »Tvoj biser krasni« (koji je toliko puta odjekivao u nezaboravnim zgodama, o kakvima danas mnogi tek samo sanjaju) nema ni za lijek. I u riznicu našega narodnog posjeda, i u stvaralački rad sadašnjosti koji bi imao da dade snage čitavom narodnom životu, trebalo bi jednako revno i jednako savjesno prikupljati »nova et vetera« — i novo i staro.

UREDNIŠTVO

HRVATSKA PROSVJETA

IZLAZI MJESEČNO OSIM U SRPNJU I KOLOVOZU. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA“. — GODIŠNJA PRETPLATA DIN 100·—; ZA ĐAKE DIN 60·—. — ZA INOZEMSTVO DIN 120·—. ĐAČKA DRUŠTVA IMAJU ĐAČKU CIJENU KAD NARUČE PET PRIMJERAKA. — BROJ ČEKOVNOG RAČUNA 33720

Jesam li izvršio svoju dužnost i poslao pretplatu?

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu:

Rad knj. 252., umjetničkog razr. I.: Dr Artur *Schneider:* Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca; — Vladimir *Nazor:* O hrvatskom jedanaestercu. — Knj. 528., umj. r. II.: Ć. M. *Iveković:* Krstionica kod Stolne crkve sv. Stošije u Zadru; — Dr Doroteja *Westphal:* Malo poznata slikarska djela XIV. do XVIII. stoljeća u Dalmaciji. — Knj. 262., umj. r. III.: Dr Ljubo *Karaman,* Portal majstora Radovana u Trogiru; — Dr Dragan *Plamenac,* Toma Cecchini, kapelnik stolnih crkava u Splitu i Hvaru u prvoj pol. XVII. stolj.

Rad, knj. 260., r. histor.-fil., 117.: M. *Rešetar,* Rječnik i dikcija pjesama Ranjinina zbornika; Lj. *Hauptman,* Mariborske studije; P. *Butorac,* Boka Kotorska prema narodnomu pokretu u revolucionarnoj god. 1848.; Dr. Đuro *Škarić,* Srpskohrvatske os. riječi; Dr. Tomo *Matić,* Autor pjesme »Slićnorični natpis groba Zvekanova«.

Stari pisci hrvatski: knj. II., drugo, sasvim preudešeno izdanje, prir. M. *Rešetar:* Pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića i ostale pjesme Ranjinina Zbornika.

Dr. Antun *Barac,* Hrvatska književna kritika (Djela akad., knj. XXXIV) (Obrađena je povijest kritike od Vraza do Matoša, dakle samo u XIX. stoljeću, odnosno od prilike do rata).

Monumenta historico-juridica, vol. XII.: statutum Civitatis Ilok anno MDXXV, prir. Dr. Rudolf *Schmidt.*

Zbornik za nar. život i običaje, knj. XXXI., sv. 1, urednik Dr. D. *Boranić* (P. *Bakotić,* Pojav čuda i zakon reda u nar. Knjiž.; F. *Fancev,* Hrvatska dobrovolja; J. *Barlè,* Prinosi slovenskim nazivima bilja.).

Starine knj. XXXIX, ur. F. *Šišić* (K. *Draganović,* Izvješća apostolskog vizitatora Petra Masarechija g. 1623. i 1624.; F. *Bučar* i F. *Fancev,* Bibliografija hrvatske protestantske knjiž.; F. *Šišić,* Nekoliko isprava iz poč. XV. st.).

Ljetopis za god. 1936.-37., sv. 50.

Uredništvo ovoga broja zaključeno je 15. lipnja 1938.

NARUDŽBE, NOVCI I REKLAMACIJE ŠALJU SE UPRAVI „HRVATSKE PROSVJETE“ (PROF. BOGDAN BABIĆ), ZAGREB, GREGORIJANČEVA 36. I. — RUKOPISI I SVI LISTOVI ZA UREDNIŠTVO ŠALJU SE NA ADRESU: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ (UREDNIŠTVO „HRVATSKE PROSVJETE“) ZAGREB, GAJEVA ULICA 36.